

91-4
L325

LAIKMETA ATJAUNOTAJI

KONSTANTINS RAUDIVE

KONSTANTINS
RAUDIVE

LAIKMETA ATJAUNOTAJI

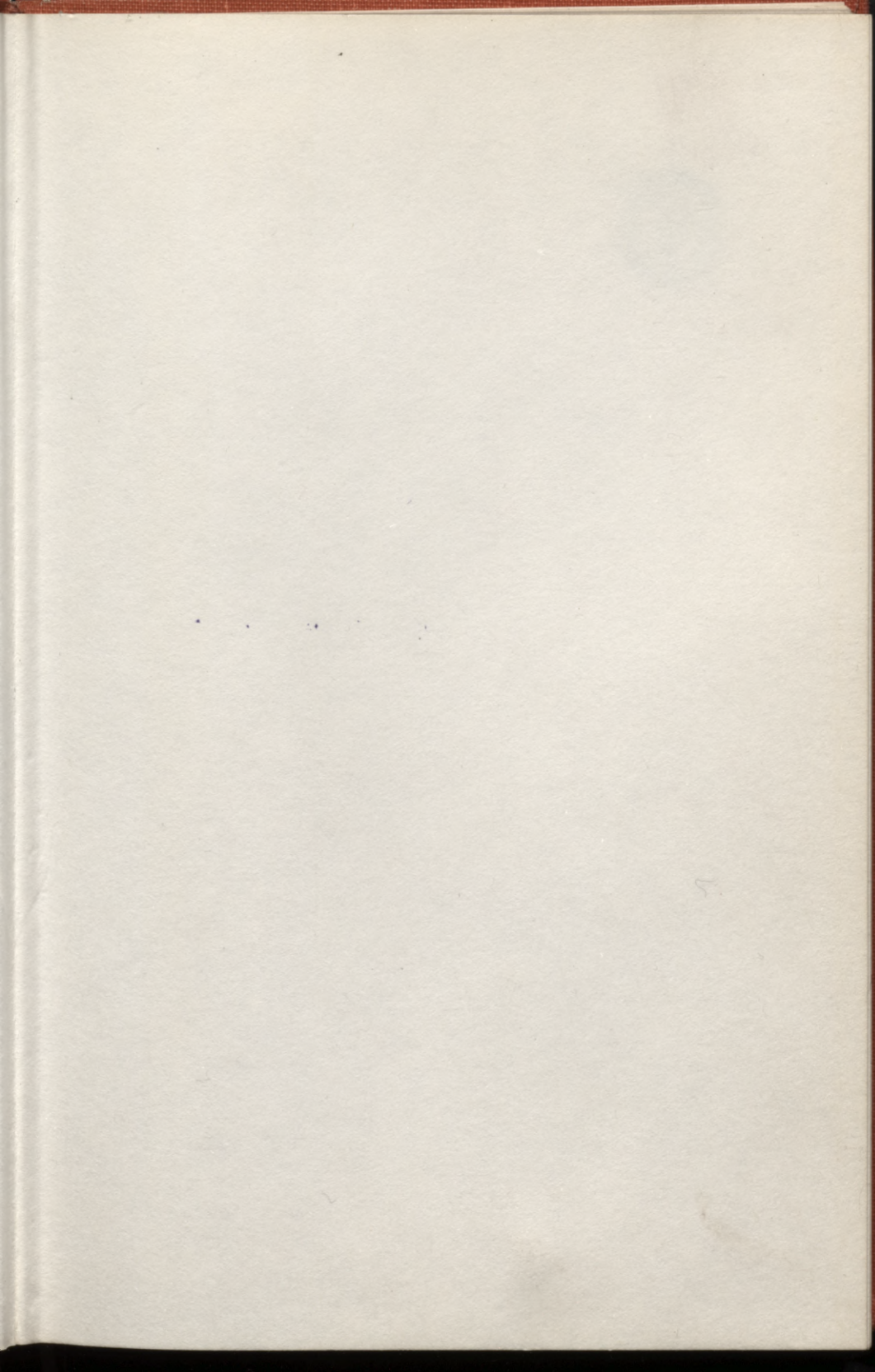

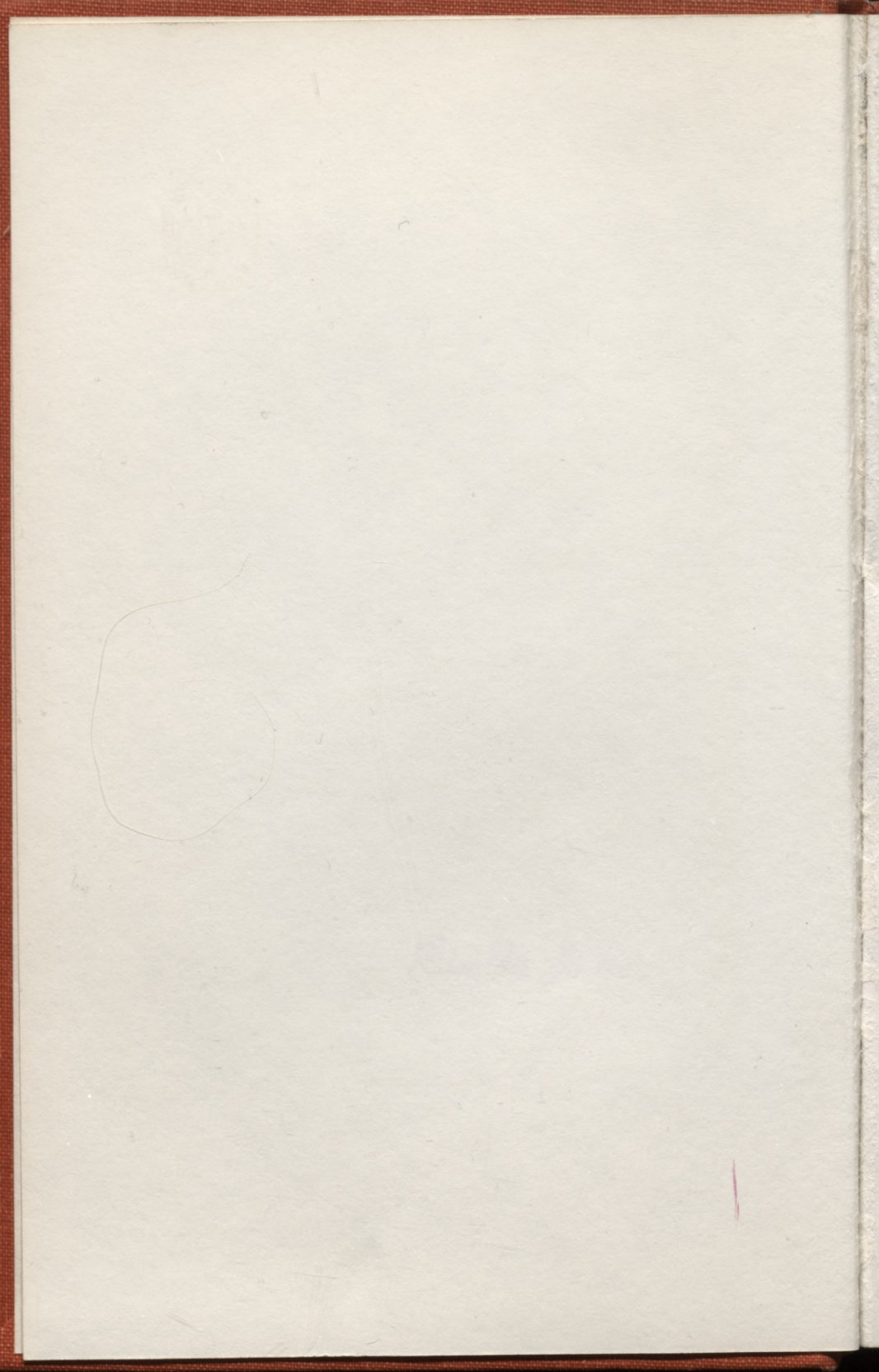
KONSTANTINS RAUDIVE

KONSTANTINS
RAUDIVE

LAIKMETA ATJAUUNDTAJI

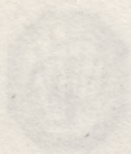
Ritvaldis Jankus

L, M

20

1

L $\frac{91-4}{325}$

dukt 2

KONSTANTINS RAUDIVE

LAIKMETĀ ATJAUNOTĀJI

3820

Ritvaldis Jankus

1976

~~~~~
GRĀMATU DRAUGS

© GRĀMATU DRAUGS 1976

LATVIJAS VALSTS
BIBLIOTEKA

92

29.8.14

0301010813

Printed in the United States of America
by Sentry Press, Inc., New York, N. Y. 10013

P i r m ā n o d a ļ a

KĀDĒĻ MŪSDIENU CHAOSS?

Chauss ir metamorfozes paveids — pāreja uz kosmu, uz lielo kārtības un saskaņas likumību. Dieva idejā, kosmiskās reliģiozitātes izjūtā, pretrunas izlīdzinās, nāves doma top par attīstības bezgalīgu iespēju mūžības ritumos. Gars, kas cilvēkā spoguļojas kā reflektīva apziņa, veido tā individuālo dvēseli, kas piešķir katrai dzīvībai tās vienreizīgo formu, kuras ietvaros tā sevi apjauž un izjūt dievišķos sākumus. Ne katram cilvēciskam radījumam ir lemta šī lielā žēlastība jau dzīves laikā, jo lielais ļaužu vairums eksistences cīņā un rūpēs, zemāku dziņu pasaulē ieslēgti, nekad sevi gara klātieni neapzinās kā augstāku, dievišķu īstenību, kuras vārdā eksistē un kas eksistencei piešķir dievišķas līdzības nozīmi.

Analizējot dažas spilgtākās mūsdienu kultūras parādības, par spīti dažam pozitīvam iedīglim un drosmīgam mēģinājumam izklūt no garīgā chaosa, pārliecinājamies, ka Eiropas gars, aiz pārmērīgas racionalitātes, aiz gribas dzīves problēmas risināt no zemes cilvēka viedokļa, ierobežojot cilvēcisko parādību viņa paša lokā, atkarīgu no saimnieciskajiem un materiālistiski-kauzālajiem apstākļiem, izdzēšot cilvēka apziņā dievišķo principu, atvienojot to no viņa metafiziskajiem

sākumiem, neglābjami nonācis pie atrisinājumiem, kas sevī slēpj melnus bezizejas bezdibeņus. Pirmkārt stavroginiskā Krievija savu piepildījumu atrod bestiālā varas anarchismā; otrkārt, Eiropa, Nīcšes pārvarīgajā ietekmē, slāpst racionālā intelektuālisma žņaugos, un šīs dvēseliskās pašnāvības mokas pauž relativisms, ateisms, nihilisms; un beidzot tie, kas nekur neatrod savām nemierīgajām meklētāja dziņām pamatu, apstājušies pie sevis kā pēdējā mērķa, sava Es šaurajā lokā ieslēgušies, ārprātīgā pacietībā sevi atomizējuši un savu dvēseles dzīvi pārvērtuši par bezjēdzīgu rotaļu. Šī tieksme mākslā beigusies patoloģiskā nihilismā (Pols Valerī, Marsels Prusts, T. Manns), filozofijā — relativismā (Špenglers), psiholoģijā — fallusa kultā (Freuds), romānā — naturālistiskajā determinismā un aklo dziņu tumsā (H. Lorens, Dž. Džoiss), zinātnē pa daļai ateismā, pa daļai kosmiskā reliģiozitātē. Īstenībā neviens no šiem Eiropas gara virzieniem nevar mūs nedz stiprināt, nedz aprādīt ceļu, kas būtu mūsu dzīvošanas pūļu vērts. Eiropa morāliski guļ drupās, pa to plosās iznīcinošs pretrunu un nevienprātības gars, kas no tukšām frāzēm uzcēlis milzīgu Bābeles torni, kas gāžoties zem gruvešiem aprok pašdievināšanās elkus un materiālistiskā uzskata ideālus: mēs, palikuši bez iekšējās gaismas, apjukumā un tumsā sasaucamies, dvēseles bezgalīgajā izolācijā dzirdama raudāšana, tversmes meklēšana — mēs esam izdzītu, izklīdušu un nelaimīgu ļaužu bars, ne tikai mēs, bezdzimtenes kļīstošās ēnas, bet visi tie, kam zudis Dievs kā viņu dvēseles istā, neaizstājamā dzimtene.

Kas atrisina mūsdienu reliģiski-filozofiskās problēmas? Neatrisinātie jautājumi mūs smacē kā elpas trūkums. Dzird balsis, ka šai mežonībai galu varētu darīt atombomba. Varbūt. Bet matērijas atraisītais spēks ir akls: tas iznīcina kā labos, tā ļaunos, tas nepazīst izvēles. Vai cilvēks, kļuvis par apslēpto enerģiju īpašnieku, ir spēris kaut niecīgāko soli uz priekšu savas cilvēciskās

cieņas vairošanai, dievišķās esmes atzīšanai savā sirdī? Kur ir tie cilvēki, kur ir tā zeme, kur cilvēks pret augstāko dievišķo principu būtu izjutis bijību un nesatricināmā pārliecībā to piepildījis? Jeb vai šīs ideālās ieceres piepildījumam mūsu planēta nav istā vieta, tā ir bezcerīgu ciešanu un ļaunuma skatuve, un laimīgs tas, kas nekad nav skatījis šīs pasaules gaismu un nekā nezina par tās tapšanas un zušanas procesu?

Mēs esam nonākuši līdz savas esmes pēdējiem jautājumiem, esam ieskatījušies sava laikmeta kapā, tur, pūstošajā liķī pazinuši sevi, šaušalās prasām: vai tas ir viss, kas mēs esam varējuši būt, vai tas ir viss, kas mēs esam, vai ar šo stāvokli jāsamierinās kā ar neatsaucamu nenovēršamu likteni? Šis konstatējums, šī atziņa vien liek mums atjēgties, attapties, atģisties: mēs esam kaut kas vairāk, mēs neesam dzimuši tādēļ vien, lai eksistences cīņā sevi nodzītu, iztērētu un iznīcinātu, mēs nedzīvojam tikai tālab, lai kalpotu pašuzturēšanās dziņām, lai šim badīgajam dziņu mehānismam vergotu bezjēdzīgā padevībā. Mēs esam dzimuši kaut kam labākam, kaut kam tādām, kas mūsu dziņām liek apklust, eksistences cīņai zaudēt savu brutālo skarbumu, nāves domai tās bezcerīgo neziņu: mēs esam dzimuši, lai attīstot savas gara spējas ieskatītu, ka mūsu dvēsele nav tikai no šīs pasaules, ka mūsos ir apslēptas pārdabīgas spējas — mūsos iemājo gars, tā mājoklis un vienība ir mūsu dvēsele. To atzinuši, mēs izjūtam sevi dziļu atvieglojumu, mēs neesam tikai dabas aklo, neapzinīgo dziņu līdzeklis, bet visu šo līdzekļu augstākais mērķis: Cilvēks Dievā, Dievs — cilvēkā. Šai dievišķā-cilvēcīgā sintezē atklājas cilvēciskās parādības jēga zemes dzīvē, atklājas viņa nopietnākais uzdevums — savu dzīvi veidot saskaņā ar tiem principiem, kas atklājas morāliskās normās, kas kopš pirmā cilvēka zemes virsū ierakstīts sirdīs, kas kā neiznīcīga un nepārejoša iespēja savus sākumus glabā kosma Pirmgarā! Ārpus viņa nav nedz mūsu, nedz citu

pasauļu, viņā mēs esam vienoti kā vienreizīgas un nepārejošas būtnes, mēs nesam atbildību par savu esmi kopš tā brīža, kad mūsos atklājies gars: mūsu dvēsele nav neapzinīga radība, bet sevī esoša, sevi apzinoša, no sevis neatkarīga un savas apziņas robežās brīva. Šai apziņas lokā sākas gigantiskais cilvēka darbs, ko tas raudzījies morālfilozofijā pamatot, nostiprināt un saistīt cilvēci no gribas un prāta neatkarīgā augstākā principā. Dievs kā redzamās un neredzamās pasaules pirmsubstance tiek pieņemts visu reliģisko sistēmu pamatā. Neatkarīgi no tautu vēsturiskās attīstības, no sociālajiem un klimatiskajiem apstākļiem, no kultūras līmeņa un tās izpauduma veidiem. Dieva nojausma mūsos dota kā potence un tās atmošanās un atklāšanās arvien bijusi saistīta ar izcilu personību parādīšanos: jo kāda personība bijusi dievišķāka, jo tās atklāsmes patiesākas un nemainīgākas. Neviena dziļa domātāja personība nav noraidījusi tos atzinumus, ko mums atklājis budisms, konfuciānisms, laoisms vai muhamedānisms: mums, Eiropas iemītniekiem, grieķu un jūdu gara mantiniekiem, reliģiozais ceļš ir visskaidrāk un neapšaubāmāk atklājies Kristus personībā. Kristietība savā vēsturiskajā un pārvēsturiskajā substancē ir Dieva-cilvēka un cilvēka-Dieva vienības augstākā realizācija, vienreizīgākais notikums, kopš cilvēce sevi sākusī apzināties kā Dieva nemirstīgo un neiznīcīgo daļu. Atrast pareizu ceļu uz kristietību nozīmē cilvēci apvienot Dievā, nozīmē to atbrīvot no pretišķībām un personīgas dabas patvaļas un maldiem, iznīcinot izolācijas smagās robežas, kas cilvēku šķir no cilvēka. Cilvēks nav uztverams nedz kā ekonomijas, nedz kā ainavas produkts, bet kā metafiziska parādība: viņš ir neizdomājamu iespējamību vienība, un jo dziļāk sevi pazī, jo stiprākas saites atklās ar savu pārfizisko esmi, jo nesatricināmāku pārliecību iegūs par to, ka cilvēks veidojas stingru dievišķu normu pasaulē, ka novirzīšanās no tām nozīmē sevi iznīcināt kā augstākas

organizācijas vienību vai arī sevi atmet neapzinīgo un aklo dziņu chaosā.

Patiesība un vara.

Eiropas apziņā dievišķās normas ir aptumšojušās dažu nelaimīgu ārēju apstākļu ietekmē: sociālu šķiru cīņā, atsevišķo valstu saimniecisko interešu sadursmēs, kas izpaudušās asiņainos un varmācīgos karos, filozofisku un reliģisku uzskatu naidīgumā — un tās tiek aizstātas ar cilvēcīgi maldīgiem un partejiskiem likumiem, kas taisnīgi un labvēlīgi izrādījušies vienīgi tiem, kam piederējusi vara. Bet vara nav patiesības mēraukla, tā labākā gadījumā varētu tai kalpot kā līdzeklis. Pasaulē parasti notiek tā: kas varu iegūst, tas nerēķinās ar patiesību, tas neattīsta savu garu saskaņā ar labā principu, bet gan rauga nomākt katru iekšējo vai ārējo kustību, kas nav saskaņā ar iegūto varu.

Daba neapzinās likumus, kas to veido. Tā sevi attīsta un pilnveido nesatricināmā pacietībā un neatlaidībā, lielā klusumā un noslēgtībā. Nedz skudra, nedz bite nezina, kādēļ un kālab dzīvo, bet viņa dzīvo kā organizēta un nesatricināma vienība. Pļavā puķe nezina, kas viņai dāvājis formu, krāsu un smaržu, bet viņa dzīvo lielā pacietībā un izturībā. Vienīgi cilvēkam ļauts jautāt pēc savas dabas, ļauts apzināties sevi citu parādību vidū, kļūt par matērijas pārveidotāju un valdnieku. Šai ieskatā vien jau atklājas, ka cilvēkam šeit zemes virsū piešķirta ārkārtīga loma, ka viņš sevī ietver garu kā savas apzinīgās esmes daļu, kas no matērijas važām raisoties var kļūt brīvs un apzināties, ka dvēsele kopš laiku laikiem nepieder šai pasaulei vien, bet savā pirmdabā ir pārlaicīga un mūžīga.

Dvēseles atmošanās cilvēces ķermenī ir saistīta ar

smagu neziņas cīņu, ar zemāko dziņu nepārtrauktu pārvarēšanu, ar maldīgu ieskatu un atziņu pāraugšanu.

Mēs savas attīstības vēsturē skaidri varam saziņēt posmus, kuros dvēseles atmošanās norisējusi dziļākā saskaņā ar sevi, un posmus, kad tā, nomaldījusies no dievišķām normām, atkrit zemāku dziņu reģionos, savus spēkus chaotizē un sevi izšķiež pretrunīgās un neauglīgās cīņās. Tas notiek vēstures posmos, kad atsevišķus cilvēkus un atsevišķas tautas nevieno liela ticība, kad dvēsele nonākusi aprobežotu un maldīgu ilūziju varā. Eiropas dvēsele, kurai Kristus personības gaismā vajadzēja sevi papildīt dievišķā vienībā, kad bija iespēja garā pārvarēt matēriju, sasniegt savu augstāko mērķi, tā sāpīgi tika satricināta un atmesta dažādās nesaskanīgās un naidīgi izolētās vienībās, savu esmes jēgu atklājot mānīgās un viendienīgās ilūzijās. Bet ilūziju pasaulē nav īstenības pamata, kas spētu cilvēci vienot. Rezultātā — Eiropas dvēsele atomizējas, tās dievišķās potences paliek neatmodinātas, tās enerģija tērējas darbā, kam no dievišķā redzes viedokļa ir nepārtraukta ciešanu un bezjēdzības nozīme. Vai mēs šodien visās dzīves nozarēs nepārdzīvojam kaut ko līdzīgu tam dvēseles stāvoklim, ko grieķi uzskatāmi izteikuši Danaīdu, Tantāla un Sizifa mokās? Mēs ar dziļu vilšanos varam konstatēt, ka mūsdienu chaoss ir mūsu pašu vidū, mūsu šaubu garā, nespējā ieskatīt augstākā principa klātieni mūsu cilvēciskajā esmē.

O t r ā n o d a ļ a

ATJAUNOŠANĀS PAMATNOTEIKUMS:

ĻEVA TOLSTOJA PIEMĒRS

Eiropas kultūras dzīvē chaoss sākas ar Dieva nogalināšanas domu, tā pārvarēšana — ar Dieva atzīšanu. Starp Dieva esmes “jā” un “nē” norit deviņpadsmitā gadsimta garīgā divkauja, un tā vēl nav beigusies šodien un varbūt nebeigsies nekad. Ja bezdievība uzvar cilvēka sirdī — apziņa sašaurinās, tā atkrit zvēriskās esmes reģionos; ja cilvēka sirdī uzvar Dievs — apziņa izplešas starp divām bezgalībām — bezgala mazo un bezgala lielo kosmu, cilvēka dvēsele tiecas no laicīgā — mūžīgajā, no cilvēciski-dzīvnieciskā — cilvēciski-dievišķīgajā.

Materiālistiskā un racionālā kultūra 19. gadsimtā garīgo dzīvi iezārkoja šauros teorētiskos jēdzienos, īstēnību atstāja tukšu, neapauglotu, nesaprastu. No šiem šaurajiem žņaugiem izrauties, atbrīvoties, nozīmē sevi pārvarēt materiālistisko un racionālo principu, nozīmē to pakārtot mūsu esmes augstākajam principam — Dievam. Jo Dievs kā absolūtā mēraukla nav pakļaujams nedz cilvēciskajam prātam, nedz sirdij, nedz derīguma, nedz kādam citam dzīves principam, tas attīstāms kā mūsu uzzināmās un neuzzināmās esmes centrs, kam pakārtots ne tikai cilvēks, bet visa universa liktenis, visa tā, ko mēs nedz ar prātu varam uzzināt, ne sirdī apjaust, visas tās bezgalīgās iespējas, kas atklājas mūsu garam gan fizis-

kajā, gan metafiziskajā pasaulē. Dievs tātad nav jēdziens, ko mēs varam atzīt vai noliegt, pieņemt vai atmet — Viņu, kā pārcilvēcisku lielumu tas neskar, vienīgi mūs, kas alkstam savā dzīvē kādu augstāku un vispār nozīmīgu jēgu atklāt, un šī jēga var būt tikai Dieva, no kā gribas mēs te esam un kura gribai sekojot — no šejienes aizejam.

Viens no 19. gadsimta otrās puses lielākajiem notikumiem Eiropas gara dzīvē atklājies Ļeva Tolstoja personībā. Viņš izcīna vienu no izšķirējām cīņām materiālistiski racionālajā Eiropā — viņš to izcīna kā geniāls mākslinieks un domātājs, kā nenogurstošs savas idejas ieīstīnātājs. Viņš savā personā apvieno daudzus pretstatus, daudzas sava laika pretrunas, līdz tās, pārdegot un pārtopot, kļūst par gaismu, par izlīdzinājumu starp chaosu un kosmu, starp cilvēku un Dievu, starp nāvi un nemirstību, starp Es un pasauli.

Tolstojs pašreizējā Eiropas dekadencē nozīmē to pašu, ko savā laikā viņš nozīmēja Krievijā — iekšēju atjaunotni un gaismu tumsā. Ir nenoliedzams fakts, ka netīrumu literatūra Tolstoja personību aptumšojusi, viņa istā seja gandrīz vairs nekur nav saskatāma.

Pamats, uz kura Tolstojs nostājas, ir *s i r d s u n p a t i e s ī b a*.

“Es sevi vienmēr apstādināju, kad sāku rakstīt ar galvu, un centos rakstīt tikai ar sirdi”.

“Dzīvē un mākslā nepieciešams tikai viens — nemitot”.

Sirds ir dzīves centrs, patiesība ir ceļš uz Dievu. Kur sirds beidz runāt, tur apklust Dievs, kur patiesība tiek sakropļota, tur sākas dzīves sairums. Kur sirdi aizstāj ar prātu un Dievu ar cilvēku, tur apklust sirdsapziņa, tur mirst Dieva atziņa. Šo racionālo drāmu varbūt vēl satriecošāk pārdzīvojis Kants: ko viņš ar prātu bija noārdījis, to ar sirdi bija spiests no jauna uzcelt. Morāle nevar un nespēj balstīties uz saprāta imperātīviem vien: ja tā ir mūsos, tad jābūt *k a u t k a m ā r p u s m u m s*, kas šo

morāli mūsu sirdīs ierakstījis. Un Kants, nevarēdams nekādi morāli mūsos pamatot, uzstādīja dvēseles nemirstības postulātu, tās pašas dvēseles, kuras esmi "Tīrā prāta kritikā" bija iznīcinājis. Tādā kārtā Kants, pret savu prātu, aiz zvaigžņotās debess meklēja Dievu un aiz sirdsapziņas balss — nemirstīgu dvēseli. Prātam nav varas pār dzīvi un dzīvei nav nozīmes bez Dieva. Tas ir mūsu īstenās esmes imperatīvs. Un kur tas zaudē savu balstu Dievā, tur nenovēršami sākas cilvēciskās kultūras bojāeja, tai nevar vairs palīdzēt nekādas pasaulīgas varas, nekādas cilvēka prāta konstruētas sistēmas, nekāda veida pasaules iekārtas. Kants skaidri apzinājās, ka morāli nevar atrisināt no prāta darinājumiem, ka tā savā būtībā ir autonoma, tā kādai augstākai īstenībai pakārtota. Un šī īstenība nav abstrakta konstrukcija, bet metafiziska patiesība, kas savu esmi izstaro no Dieva, kam pakļauts cilvēks ar visu savu fizisko un garīgo likteni. Prāts nav patiesība, bet visai nenozīmīgs un ierobežots līdzeklis. Kas prātam pieķeras kā vienīgam glābiņam, tam īstenībā nekāda glābiņa nav. Prāta konstrukcijas dzīvē vai mākslā beidzas nožēlojamā diletantismā, tukšās frāzēs. Sirds ir mūsu metafiziskās esmes simbols, tā ietver sevī visus mūsu dzīves saturus: jūtas, domas, nojausmas, apzinīgās un neapzinīgās dzīves elementus, un prāts šai kopumā ir tikai niecīgs un nenozīmīgs fragments. Patiesība ir universāla mēraukla, tā pasauli sevī spoguļo tās būtībā: kur patiesība, tur dota jau augstāka ideja, augstāka saprāta klātie, to mēs nevaram nedz patvarīgi mainīt, nedz pārveidot, tā savā dabā ir mūžīga un nemainīga, vienalga, vai mēs to apzināmies vai neapzināmies, atklājam vai neatklājam. Ieskatot patiesību mēs nenovēršami ieskatām tās metafizisko dabu.

Tolstojs nepieņēma akli to, ko viņš nesaprata, un tas arī citādi nevar būt, ja kāds sirdi un patiesību atzinis par savu mērauklu.

No viņa dienasgrāmatām, kur viņš visatklātāk un

intimāk sarunājas pats ar sevi, izriet vienīgi viņa slāpes Dievu atklāt, pazīt, Dievam ticēt. Atcerēsimies, ka šī Dieva apliecināšana notiek laikmetā, kad Eiropas filozofija un zinātne cita nekā nedarīja, kā centās Dieva jēdzienu izdzēst, lai cilvēku pārvērstu par dzīvnieku citu dzīvnieku vidū, par dabas procesu aklu nejaušību (Feuerbachs, Darvins, Markss, Šopenhauers, franču skeptiķi, sākot ar Montēnu un beidzot ar Voltēru, anglosakšu pragmatisms un vācu racionālais kriticisms un beidzot Nīčšes orgiastiskais ateisms).

Tolstojs saprata arī baznīcas cilvēcīgo dabu un vājumu, saprata vairāk nekā iedrīkstējās runāt. Šo viņa redzīgo aci — skatīt cilvēka prāta maldus — viņam nepiedeva, ortodoksālās krievu baznīcas sargi jutās apdraudēti, un viņi darīja savu darbu — viņi Tolstoju pasludināja par savu ienaidnieku. Bet pašu Tolstoju tas maz uztrauca, viņš sekoja savai sirdsbalsij, viņš sajuta Dieva klātieni visā savā cilvēciskajā eksistencē:

“Mans Dievs, es Tev pateicos par Tavu man pastāvīgi dāvāto aizsardzību. Cik droši Tu mani vedi pretī labajam. Kas es būtu par niecīgu radījumu, ja Tu mani pamestu. Nepamet mani, mans Dievs! Pavadi mani manā ceļojumā, ne jau lai manas niecīgās dziņas tiktu apmierinātas, bet lai spētu sasniegt mūžīgo, lielo, manis apzināto mērķi ” (Ibd. I, 221—2).

No sava laikmeta garīgā chaosa, no ateistiskās pliekanības viņš novērsās ar dziļi ticīgu dvēseli, ar pārlicību, ka Dievs pasauli un cilvēku tanī radījis, lai tas atzītu augstāko patiesību: patiesību par dvēseles nemirstību. 1860. g. 12. novembrī viņš savā dienasgrāmatā atzīmē:

“Taisnīgums ir cilvēka visnepieciešamākā prasība pret cilvēku. Bez viņsaules dzīves taisnīgums nav iespējams”.

Tolstojam pārmeta fatālismu, agnosticismu un ateismu, pārmeta to, protams, aiz nezināšanas, aiz isredzības un cilvēkos iedzimtām negatīvām dziņām. Atvairīdams šos maldus, kas viņu ielenca no visām pusēm, viņš 1870. g. 24. februārī rakstīja savai sievai:

“Man pārmet fatālismu, bet neviens nevar būt ticīgāks par mani. Fatālisms ir aizrunāšanās, lai darītu ļaunu. Bet es ticu Dievam, evaņģelija vārdam, ka neviens mats nezūd bez Dieva ziņas, tālab es saku, ka viss jau iepriekš nolemts” (Ibd. II, 116).

Dieva atzīšana ir smags cīņas ceļš. Bet šai cīņā varbūt slēpjas vienīgā zemes dzīves jēga. Kam tik daudz galvas laužīšanas par Dievu, kam visas šīs veltīgās mokas un ciešanas? Šis jautājums liekas bezjēdzīgs vienīgi pusdzīves dzīvotājiem — materiālistiem un pozitīvistiem, skeptiķiem un nihilistiem — zemes dzīve bez nākotnes dzīves ir bezjēdzīga. Šai Dieva cīņā slēpjas mūsu individuālās dvēseles liktenis. Ja mēs savu dvēseli neesam glābuši, tad mēs neko neesam glābuši, tad viss, ko mēs te darām, ir veltīgs, viss ir tikai mocības un ciešanas, bezjēdzība un tukšums. Dvēseli iespējams glābt tikai caur Dieva pazišanu un atzīšanu. Pasaule bez Dieva klātienē ir visaplamākā un ļaunākā bezjēdzība. Pret šo bezjēdzību Tolstojs cīnījās un šī cīņa pildīja visu viņa esmes jēgu. Kādēļ pasaulē Dieva atziņa ir tikai ilūzija, vārdi bez darbiem, viedums bez mājvietas? Pasaule sakalta materiālisma važās, tā seko ļaunai varai, tā ieslēgta egoismā, tā piepilda sevī dzīvnieciskās dziņas un aplāpē dievišķās rosmes. Tikai tas, kas ieskata materiālās pasaules niecību, kas pārvar dzīvnieku, tas iztrūcinās par savas dvēseles likteni. N ā v e to mums atgādina katru dienu un tomēr nekā no tās nemācāmieš, mēs dzīvojam, it kā nekad nemirtu.

Nāves un nemirstības jautājums.

Tolstojam visu ļaunumu lielākais ļaunums ir nāve.

“Es veļos, veļos zem nāves kalna. Bet es negribu nāves, es gribu un milu nemirstību... Kā man glābties?”

Tas ir Tolstoja dzīves, mākslas un filozofijas kardinālais jautājums. Savu ķermeni, savu laicīgo dzīvi viņš izjūt kā smagu, mocošu nastu, brižiem viņš vienīgo izeju saskatīja pašnāvībā, bet viņš dzīvoja ciezdams, jo savā sirdī dzirdēja Dieva balsi, jūta, ka viņa griba zemes dzīvē jāpiepilda līdz pēdējam elpas vilcienam. “Tikai tas izglābj savu dvēseli, kas paļaujas uz Viņa neizdibināmo un neizprotamo viedumu”. Ja nav dvēseles nemirstības, tad nekam zemes virsū nav nozīmes: “Visi pasaules labumi, visas dzīves baudas, bagātība, slava, godāšana, vara — ja visu to nolaupa nāve, tad visam nav ne mazākās jēgas”.

Šai atziņā sākas Tolstoja ceļš no laicīgā uz mūžīgo, no galīgā uz bezgalīgo, no cilvēka uz Dievu. Šī atziņa viņā neradās pēkšņi, bet lēnā iekšējas pieredzes ceļā. Te sākas nevis dzīves noliegšana, bet tās apliecināšana: “Lai ticētu nemirstībai, tad jau zemes virsū jādzīvo nemirstīga dzīve”. Tātad dzīve ir Dieva apzināšanās un sagatavošanās Viņā atgriezties. Tolstojs pēc smagas cīņas ar sevi un savu apkārtni ieskatīja, kamēr cilvēks dzīvo miesās, laikā un telpā, tikmēr nespēj savu Dievu sastapt, nevar Viņā sevi pārdzīvot kā neiznīcīgu un mūžīgu daļu. Par laiku, kad viņš nebijis pasaulē, par laiku, ko viņš pavadījis mātes miesās, par laiku, ko viņš dzīvojis bērnības neapziņā, viņš nebeidza jautāt. Visa dzīve viņam likās kā baigs un mocošs murgs. Viņš nesamierinājās ar to, ka dzīvoja, nesamierinājās ar sevi un pasauli, kurā viņš dzīvoja. Viņš gribēja būt vairāk nekā nejauša dzīvības forma, viņš slāpa atminēt Dieva prātu zemes dzīvē. Kam un kādēļ mēs dzīvojam, kāds vispār mērķis mūsu

dzīvošanai? Dzīve ir kaut kas vairāk nekā dzīvošana, vairāk nekā pakļaušanās dziņām, vairāk nekā mēs to spējam saprast un izteikt. Dzīve ir kaut kas ārkārtīgi nopietns un vispār nozīmīgs. “Pirmo reizi es izjutu, ka dzīve nav rotalietīņa, bet smaga lieta, vai to pašu es neizjutišu mirstot: es sapratīšu, ka nāve jeb nākamā dzīve nav rotalietīņa, bet smaga lieta...”

Dzīve ir nopietna lieta vienīgi tam, kas ieskatījies nāves bezdibeni, kas sevi apzinās kā tilta cēleju no iznīcīgā uz neiznīcīgo dzīvības krastu. Tolstojs ir šī tilta nenogurstošs būvētājs: šai darbā aiziet visa viņa gara gigantiskā enerģija. Ne tikai Tolstoja, bet visu mūsu svarīgākais un nopietnākais dzīves uzdevums ir — savu dvēseli glābt. Kas neizjūt šausmas nebūtības domas priekšā, tas nekad dzīves vērtību nav nedz pārdzīvojis, nedz savai, nedz cita dzīvei piešķīris nozīmi. Tādiem cilvēkiem dzīve ir rotaļa. Tolstojs nebūtības domu uztvēra kā cilvēciskās cieņas pazemojumu, kā cilvēku dzīves nozīmes iznīcinājumu. Dievs, kā cilvēciskās nemirstības noslēpuma glabātājs, nav būtībā cilvēciegiem vārdiem pieejams, ne izsakāms, jo mūsu cilvēciskie jēdzieni nevar zīmēties uz pārtelpisku un pārļaicīgu būtņi, tāpēc Dievs ir neaptverams un neizdomājams:

“Dievs man, kā katram ticīgam, vispirms ir visu lietu pirmsākums, visu cēloņu pirmcēlonis, viņš ir būtne ārpus laika un telpas un saprāta pēdējām robežām. Lai kā es šo jēdzienu izteiktu, nekad tas nelidzinās vienībai, un es nevaru pieļaut skaitļa jēdzienu, saistītu ar laiku un telpu”.

Ja Dievs ir visas dzīvības avots, tad pati dzīvība ir dievišķa un nemirstīga, jo Dievu mēs varam atzīt vienīgi pašā dzīvībā. Dzīvība ir svēta un tās augstākā izpausme ir cilvēka dvēsele. Cilvēks pazīst sevi savas dzīvnieciskās dabas robežās, bet kas atrodas ārpus tām, viņam nav iespējams uzzināt. Tādēļ ar ārējās pasaules pētīšanu mēs nevaram ielauzties iekšējā pasaulē, kas iet pāri mūsu apzi-

nīgā Es robežām. Apziņa ir visu mūsu zināšanu avots un tālab nekad nevaram būt droši par pasaules nemaldīgu uztveri, jo jāpieņem, ka pasaulē ir citas būtnes ar citiem jutekļiem un tām savukārt pasaule tēlojas citādāka nekā mums. "Mūsu priekšstats tikai izsaka mūsu attieksmi pret pasauli, kā laukums, ko uztver mūsu acis nekādā ziņā neattēlo lietu faktiskās attieksmes, bet tikai manu attieksmi pret tām".

Zemes dzīvē mums nav iespējams piekļūt reālās pasaules kodolam, tas mums varbūt būs iespējams pēc nāves, jo nāve salauzīs stiklu, caur kuru mēs skatāmies uz pasauli, atverot mums ceļu uz augstāko esmes pakāpi: "Nāve ir pāreja no viena apziņas stāvokļa citā, no viena priekšstata par stāvokli — citā".

Mēs visi esam ieslēgti laicīgā čaulā — mūsu ķermenī, kā krāsainā laternā, ko mēs paši esam izkrāsojuši ar mūsu kaislibām, ieradumiem, visu, ko redzam, skatām tikai caur šo laternu. Vienīgais, ko varam darīt, ir "neskatīties caur stiklu, bet sevi pašā atklāt gaismu un to darīt gaišāku."

Tātad, lai patiesību atzītu, nav jāskatās uz ārieni parādību pasaulē, bet gan uz iekšieni — mūsu dvēseles gaismā, vienīgi tādā kārtā pieejama reālā pasaule, kas atrodas aiz stikla sienas, kas ir neatkarīga no mūsu priekšstatiem, kas transcendē mūsu subjektīvās formas, jo mūsu pasaules ainava ir tikai viena iespēja no bezgala daudzām iespējamībām. Katrs cilvēks būvē savu pasauli, un to ir tik daudz, cik daudz ir galvu, tādēļ cilvēkam par cilvēku nevar būt istu zināšanu, katrs no mums esam notiesāti savai vientulībai, un tās pārvarēšana sākas tikai mīlestībā uz Dievu. Tātad mūsu esmes augstākā iespēja nav saistīta ar ārējo parādību, bet ar iekšējo pārdzīvojumu pasauli, ar mūsu dvēseles gaismu, ko saņemam no Dieva, no mūsu esmes pirmsākuma. Vienīgā istā realitāte ir Dievs, kas mūs caur savu saprāta gaismu saista lielā iekšējā vienībā. Ārējās pasaules norises mums

tiktāl pieejamas, ciktāl tās atbilst mūsu dabas būtībai. Bet pāri savai dabai mēs dzīves laikā nevaram tikt, un katrs mēģinājums pasauli izdibināt ārpus mūsu Es robežas beidzas ar nulli. Bet tā kā mūsu Es ir kaut kas patiesi reāls, tad arī ārpus Es jābūt augstākai realitātei un šo augstākās realitātes pasauli Tolstojs sauc par Dievu. Un ja noliedzam Dievu, tad noliedzam arī sevi kā dievišķu realitāti un atkritam aklās kauzalitātes pasaulē, kur sākas Fatuma valstība, kur cilvēks ir tikai ēna starp ēnām, ilūzija starp ilūzijām. Cilvēkā ir dievišķā realitāte un tā ir vienīgā garantija mūsu dvēseles nemirstībai.

“Cilvēka dvēselē ir kaut kas, kas nepadodas nāvei”. Cilvēks ir — Dieva gars ķermenī, un šis gars atrodas ārpus laika un telpas. “Dvēselei nevar būt ne sākuma, ne gala, jo tā ir vienmēr esoša”.

Mūsu esmes pamatā atrodas pats Dievs, ko mēs nepazīstam un nevaram pazīt, kaut gan skaidri zinām, ka tas eksistē. “Dievs ir. Tas mums nav jāpierāda. Dievu var noliegt tikai nožēlojams vai arī ļoti samaitāts cilvēks”.

Teiktais mūs skaidri pārlicina, ka Tolstoja filozofijā Dievs ir augstākā dzīves jēga, viņu nosaukt par ateistu, agnostiķi, panteistu vai nostādīt blakus Nicšēm ir tukši vārdi un nezināšana. Tolstojam Dieva esme ir tikpat skaidra kā paša esme: “Jautāt, vai Dievs ir, nozīmē to pašu kā jautāt, vai es esmu. Tas, no kā es dzīvoju, ir jau taisni Dievs”. Apzinoties pasauli, mēs apzināmies Dievu. Ja cilvēkam dāvāta apziņa, tad jābūt kādam, kas viņam to dāvājis, ja cilvēks apzinās pasauli, tad jābūt kādam, kas šo pasauli radījis; ja viņam ļauts dzirdēt savas domas, tad jābūt kādam, kas šīs domas domā. Cilvēks šo iekšējo balsi uzskata par savu Es, bet kas cits ir mūsu Es, ja ne augstākā realitāte, jo mūsu Es ir Dieva balss cilvēkā. Un jo vairāk šo balsi sevi dzirdēsim, jo dziļāk apzināsimies Dievu, jo dedzīgāk viņu iemilēsim. Bet Dievs nav tas, kas mēs esam — Dievs ir visuma būtne. Cilvēkam sevi jāpakļauj Dievam un jāatzīst viņa griba. Te Tolstoja

religiozā atziņa aizsniedz augstāko pakāpi — te sākas viņa morāles mācība: cilvēks, atsakoties no Dieva, pats grib kļūt par Dievu, bet “dzīvot pašam sev, nozīmē kļūt par dzīvnieku”. Tolstoja morāle dibinās Dievā un sava Es upurēšanā. Jo vairāk kāds spēj atteikties no sava dzīvnieciskā Es, jo dziļākā saskarē viņš nonāk ar Dievu. “Nekas nav stiprāks par pazemību, jo pazemīgais, atteikdamies no sevis, atbrīvo vietu Dievam”.

Kā dzīvot, lai būtu nemirstības cienīgi?

Mēs esam nonākuši pasaulē, lai veiktu Dieva darbu, un šo darbu veicot mēs nodrošinām savas dvēseles likteni, mēs dzīves pienākumus pildām ar apziņu, ka Dievs to vēlas, ka viņa griba ir augstāka nekā mūsu griba. “Klusumu, brīvību, dzīves mieru un nāvi bezbailīgi iegūst tikai tas, kas sevi neuzskata par ko citu kā par Dieva kalpu”. Tolstojs nemitīgi jautājis un meklējis, kā lai mēs dzīvojam, lai būtu savas nemirstības cienīgi, jo viņš iekšēji bija izcīnījis līdz nesatricināmai pārliecībai par aizkapa dzīvi.

Tolstojs katru iztēli par viņpasaules eksistences veidu noraidīja kā neiespējamu, kā cilvēka prātam un izjūtām nepieejamu, tādus priekšstatus viņš uzskata par mānīcību. Par tādu viņš uzskata elles, šķīstīšanās un paradīzes priekšstatus, par mānīcību viņš uztvēra arī budistisko dzīves atkārtosānās mācību, nemaz nerunājot par dažādām spirituālistu iedomām. Dievs nav gribējis šos noslēpumus atklāt, mums dāvāta dzīvība, kas jāpiepilda mums izprotamās cilvēciskās dabas robežās. Un dzīves iespējas ir bezgalīgas un neierobežotas, vēl tāds cilvēks nav dzīvojis, kas tās savas dzīves laikā būtu varējis izsmelt. Katrs mēģinājums noteikt Dieva uzturēšanās vietu vai aizkapa dzīves veidu nozīmē nelie-

tīgu dārgā laika aizsviešanu un Dieva gribas zaimošanu. Dievs ir mūsos un pār mums, Dievs nav iekļaujams mūsu nožēlojamos, niecīgajos priekšstatos. "Saka: Dievs ir mīlestība jeb mīlestība ir Dievs, vai saprāts ir Dievs jeb Dievs ir saprāts. Tas viss ir nepareizi. Mīlestība un saprāts ir tikai īpašības, kas dod iespēju atzīt Dieva esmi, atzīt, ka viņš ir. Tikai ar mīlestību un saprātu mēs apjēdzam, ka Dievs ir. Bet kas viņš ir, to mēs nevaram zināt".

Cilvēka dzīve ir kustība un nepārtraukta attīstība no zemākā uz augstāko stāvokli, no chaosa uz harmoniju, no iznīcības uz nemirstību, no matērijas uz garu. Šai attīstības kārtībā neviens mūsu gadsimta Eiropas filozofs nav nostāigājis tālākus lokus kā Tolstojs. Viņš mūsu izjūtas paplašinājis, mūsu domas no nenoteiktiem un mānīgiem priekšstatiem ievirzījis noteiktā gultnē, noteiktās pārdzīvojuma dimensijās. Šī garīgā kustība mums bezgala dārga, tā kāpina garīgos spēkus, vairo prāta gaismu un galvenais — mūs atbrīvo no materiālistiskā un pozitīvistiskā pasaules uzskata žņaugiem, mums atver matērijas cietuma vārtus un norāda uz gara neaptveramo un neierobežoto brīvību. Viņš atbrīvo Dieva jēdzienu no cilvēciski naivās uztveres, to paplašinādam līdz visuma nozīmei. Dievu nevar ietulkot cilvēciskās īpašībās, nevar identificēt ar kauzalitāti vai dabas ārējām izpausmēm: "Ir Būtne, bez kuras nebūtu nedz debess, nedz zemes. Šī Būtne ir mierīga un bezķermeniska; tās īpašības ir mīlestība un saprāts. Pašai šai Būtnei nav vārda. Tā ir vistālākā un reizē vistuvākā". No šī viedokļa mums kļūst saprotams, kādēļ Tolstojs noraidīja antropomorfisko Dieva priekšstatu, tāpat Dievu kā aklu liktenību.

Viņš mācīja pazīt pārpersonīgo Dievu, kas pēc savas gribas v a d a p a s a u l i un iemājo cilvēkā, tanī veidodams dvēseli, cilvēka nemirstīgo un no matērijas neatkarīgo daļu.

Tolstojs pret ateismu.

Tolstoja Dievs nav bezpersonīgs, kā to viņam pārmeta ortodoksālā baznīca. Viņš saprata dziļāk kā jebkurš tā laika cilvēks, ka garīgā attīstība ir smags un sarežģīts process, ka atbrīvošanās no vecajām, ierastajām domāšanas formām ir saistīta ar bezgalīgu patiesības gribu un nežēlīgu pašuzpurēšanos. Viņš noraidīja Mozus un Muhameda Dieva priekšstatus kā šaurus un modernam cilvēkam nepieņemamus. Šī Dieva iztēle var kalpot vienīgi ateisma vairošanai: Dievu nevar apveltīt ar cilvēciskiem atribūtiem, ar naidu un mīlestību un atriebi un saistīt ar dažādu mocību vietām, kā to cilvēki dara savā neziņas un tumsas pasaulē. Ja tāds ir Dievs, tad Dieva nav, jo Dievs nav kādas tautas īpašums. Viņš ir universa Gars, savā būtībā visaptveroša bezgalība, viņš iemājo pats savās domās un gribā: "Dievs ir absolūta un pati sevi pilnīga Es apziņa, augstākā garīgā Būtne, kas visos dzīvo un kustas". Viņš mācīja cilvēkam attieksmi pret Dievu: "Kas es esmu, kālab es esmu, kurp es eju, to visu es nevaru uzzināt. To zina Dievs. Es ticu viņam, ka viss, ko viņš man lēmis, ir labi un tam tā jābūt".

19. gadsimta dabas zinātne, materiālistiskā kritiskā filozofija, vadoties no Dieva naivajiem, primitīvajiem priekšstatiem, tikpat naivā un bērnišķīgā kārtā kā Dievu, tā reliģiju noliedza kā "baīļu un nezināšanas rezultātu". Tolstojs ar visu savu personības spēku sacēlās pret šo moderno barbarismu un aizstāvēja reliģijas nepieciešamību. Reliģija viņam ir "galvenais cēlējspēks, cilvēciski sabiedriskās dzīves sirds, un bez tās, tāpat kā bez sirds, nav iespējama saprātīga dzīve".

Cilvēks kļūst tikai tad par cilvēku, kad viņa dvēselē iedegas Dieva gaisma, kad viņš apzinās, ka viņā darbojas ne viņa, bet Dieva spēks. "Dievbijīgais cilvēks, kas pats sevi nobīda pie malas, savienojas ar Dievu". Tolstoja

dienasgrāmatas ir pilnas ar lūgsnām, kurās viņš tiecas savienoties ar Dievu, ar Dievu divatnē sarunāties: "Kopš sirmās senatnes ir atzīts, ka cilvēkam lūgšana ir nepieciešama". Bet lūgšana nedrīkstētu saistīties ar zemes dzīves interesēm, nedrīkstētu Dievu pārvērst par izmantošanas objektu, bet tai jābūt iekšējas skaidrošanās līdzeklim, lūgšanā cilvēks atraisās no zemes lietām un uzņem sevī dievišķo apziņu, kas to paceļ "no dzīvnieka uz cilvēku un no cilvēka uz Dievu".

Tolstoja lūgšanas izpratne tuvu saskaras ar reliģiskās apziņas lielākajiem virzītājiem — Sv. Frančesku, Sv. Terēzu un tiem, kam mistiskās lūgšanas būtība ir kontemplācija un sevī nogrimšana. Lūgšana ir labākais sargs pret grēku, kas mūs ielenc no visām pusēm, kas mūsos dziļi sakņojas. Ar grēku Tolstojs saprot Dieva radītās kārtības aizskaršanu, Dieva nolikto likumu pārkāpšanu: "Es grēkoju, ja saprātu, kas man dāvāts, lai es pats sevī mīlestībā uz visiem cilvēkiem apliecinātu, izlietoju, lai iekarotu laimi sev personīgi".

Kristus mācības atjaunotājs.

Tolstoja lielākā un varbūt izšķirošākā cīņa bija — cīņa par Kristus mācības atjaunošanu zemes virsū. Tā bija viņa smagākā sirdsapziņas cīņa. Viņš nevarēja klusēt, redzēdams, cik ļaunprātīgi, cik vieglprātīgi un neatbildīgi Kristus mācība tiek iemidīta ikdienas dubļos, pārvērsta par siktirdzniecību, par neapzinīgu cilvēku iedziņošanās līdzekli, par dažādu pasaulīgu varu kalponi, par netaisnību un melu aizsedzēju. Šī viņa "sadumpošanās" nav brīža aizraušanās izraisīta, bet izaugusi no savas un citu dzīves vērošanas, no dziļām pārdomām par dzīves jēgu, no baznīcas vēsturiskajām kļūdām un tās pretkristīgo garu. Kā gan var sludināt Kristus vārdu, kad

pasaule to nekad nav centusies pārvērst par īstenību? Kā baznīca savu eksistenci var attaisnot, ja tā pieļauj nāves sodu, karus, vardzību un savu tuvāku izmantošanu? To atzīt un tomēr Kristus mācību sludināt nozīmē tās zaimošanu. Jā, kur tad kristīgā morāle ir triumfējusi, kādos zemes grādos, kādās baznīcās? Kristus mācība no pašmērķa pārvērsta par rupju līdzekli, par lakejisku garu. Kā iespējams, ka baznīca sankcionējusi karus — savu tuvāku apkaušanu — kā iespējams, ka baznīca nav cīnījies pret likumiem, kas mantas un varas kāriņģiem pieļāvuši tirdzniecību ar cilvēkiem un tūkstoš dažādas mežonības. Baznīca kļuvusi par Kristus kapu un mācītāji par šī nāves kapa sargiem. Lūk, tie ir iemesli, kas Tolstojam lika neskaitāmas reizes pārdomāt evaņģeliju. Viņš vecuma dienās iemācījās grieķu valodu, lai evaņģeliju pārbaudītu oriģinālā un to garā dziļāk iedzīvotos. Un viņš ar satriecošu skaidrību pārliecinājās, ka t.s. "kristīgā pasaule" neko citu nav darījusi, kā cīnījies pret Kristus garu. Niknā neiecietībā viena konfesija apkarojusi otru, aizmirstot svarīgāko — cilvēkus vienot mīlestībā, palīdzot pārvarēt ļaunumu. Baznīcas dogmas maizi pārvērtušas par akmeni, mīlestību par — naidu. Nav paša Kristus, toties godā tiek turētas dogmas — cilvēciņu galvu darbs — bet Kristus baušļi tiek samīti kājām.

Kam Dievs vairāk devis, no tā tas vairāk prasa: Tolstojs jūta, ka patiesību noklusējot viņš rīkotos pret Dievu, viņš savā dzīves laikā neizpildītu vissvarīgāko un neatliekamāko uzdevumu. Patiesība jārunā, jāmaca, vienalga, vai pasaule ar vai pret viņu. Un kā vienmēr, tā arī šoreiz — pasaule bija pret Tolstoju, tā jutās apdraudēta savā ļaunumā, traucēta vecajos ieradumos, tā jutās neērti savos maldos. Tā nespēja iecietīgi viņu uz klausīt, ne viņa patiesību sevī uzņemt.

Tolstojs nenāca ar jaunu mācību, nevēlējās savu tautu mulsināt ar nepārdomātiem vārdiem, viņš

nenicināja to, kam pats nespēja ticēt, godbijīgi viņš runāja par savu "senču ticību", nekaroja arī pret baznīcu kā tādu, bet gan pret maldiem, pret kļūdām, pret uzpūtības un klīribas garu, pret rakstu mācītāju farizejiskumu un neiecietību — vārdu sakot, pret visu to, pret ko karoja Kristus.

Dieva atzišanās viņš saskatīja pasaules līdzsvaru, Kristus mācības pareizā izpratnē un tās ieīstenošanā dzīvē — Dieva valsts piepildīšanos zemes virsū. Šai domā viņš visciešāk saskaras ar Solovjeva pasaules uzskata pamattezi: "Kamēr mūsu pasaule pati sevī nebūs Dieva valstība, tikmēr arī Dievs tanī nevaldīs un šī pasaule joprojām paliks zeme, atšķirta no debesīm, kur nevalda dievišķā griba..."

Šis neremdināmās mokas ir Tolstoja iekšējais dzinēj spēks, viņa morāliskā griba tās dzēsēt sevī un citos. Viņš visu savu dzīvi izjūt kā nebeidzamu pretrunu starp sevi un Kristus mācību, starp sevi un pasauli. Šis pretrunas saknes viņš atrada ļaunumā. Bet kā ļaunumu pārvarēt, ap kura asi griezusies un griežas visas cilvēces līdzšinējā vēsture? Viņš atbildi meklē Kristus mācībā un arī atrod: "Jūs esat dzirdējuši, ka ir sacīts: aci pret aci un zobu pret zobu. Bet es jums saku, ka jums nebūs pretī stāvēt ļaunumam, bet kas tevi vaigā sit labajā pusē, tam sniedz arī otru".

Tas ir vissmagākais bauslis, ko Kristus prasīja no saviem sekotājiem. Bet taisni šī baušļa smagumā sākas un beidzas kristīgā morāle: ja tu ļauno neesi uzvarējis ar labo, tad tu pasaules ļaunumu esi vairojis, nevis mazinājis. Šeit Kristus cilvēkam dāvā jaunu morāli: ļauno iespējams uzvarēt vienīgi ar labo, un kad šī uzvara būs notikusi cilvēku sirdīs, zemes virsū iestāsies Dieva valstība, cilvēks cilvēkam kļūs par brāli, naida un atriebes vietā stāsies mīlestība, kara vietā — miers, moku vietā — svētcere un melu vietā — patiesība.

Šī augstā ideāla piepildījums prasa absolūtu sevis

upurēšanu, pilnīgu egoisma, augstprātības, iedomības un mantkārības pārvarēšanu, pilnīgu izkušanu šīs lielās idejas ugunīs, savienošanos ar Dievu un tā gribu.

Pārejā no cilvēka uz Dievu notiek liela iekšēja atbrīvošanās no ārējās pasaules lietām, no zemākām dziņām, no visa tā, kas dzīvniekam-cilvēkam galvenais un vienīgais dzīves mērķis. Ļauno pārvarēt ar labo nozīmē sevī pārvarēt dzīvnieku, nozīmē savienoties ar gaismas pirmavotu — Dievu.

Šī iekšējā savienošanās var notikt tikai tad, kad Kristus bauslis “nepretošanās ļaunumam” būs visu sirdīs kļuvis par vieglu, vienkāršu un pašsaprotamu lietu. Tas ir Kristus mācības kodols un to nepiepildīt Istenībā nozīmē darboties pret Kristu, nozīmē to apiet kā kādu ideālistisku un utopisku jūsmotāju.

Kas tad īsti ir “nepretošanās ļaunumam”? Vai tas arī nenozīmē nespēku, glēvulību un mazvērtību? Katrā ziņā par šo bauslību, par šo kristietības cietoksni ir krustojušies dažādi uzskati un dažādas teorijas: ļaunumam aktīvi nepretoties praksē bieži nozīmē, ka ļaunums uzvar, labais izzūd; šā baušļa ieīstenošanai dzīvē vajadzīga augsta morāliska sankcija, vajadzīgas palīg-normas, bez kurām šis bauslis praktiski zaudē nozīmi. Agresijas jūtas cilvēku triekušas pret cilvēku; slepkavības un kauna darbi, varmācības un noziegumi pildījuši un pilda cilvēces vēsturi. “Nepretošanās ļaunumam” — kā šis bauslis iespējams, ja trūkst reālas varas pār ļauno, ja tas nav pakļaujams labā principam, ja pasaule noslēpst zem ļaunuma pārspēka un labais ir kā dārgs dzēriens bez trauka — tas veltīgi izlīst zemē. Ja ļaundaris kādam sit pa vaigu, tad gluži veltīga augstsirdība tam pagriezt otru vaigu, ar to ļaunums tikai divkāršojas. Sv. Frančesks aktīvi cīnījās pret ļauno, viņš saviem brāļiem mācīja, ka mēs tik ilgi neesam cienīgi pret Dievu acis pacelt, kamēr sevī un citos ļaunums nav iznīcināts: labā vārdā lietojama sankcija pret ļauno.

Kur tad isti slēpjas “nepretošanās ļaunumam” spēks? Šai problēmai ir arī cits aspekts, un kultūras vēsturē šī doma īstenībā nav jauna, tā atrodama ķīniešu filozofa Lao-Tses morālē, 600 gadu pirms Kristus dzimšanas. Tur šī ideja noenkurota dziļā spekulācijā:

“Visi grib būt pirmie, tikai augstākais cilvēks paliek pēdējais. Visi meklē tikai to, kas kalpo vienai dienai, tikai viņš paliek savā vientulībā. Jāpazīst lielā Vienība — jāpazīst vīrišķība un jāaizstāv sievišķība, jākļūst par pasaules gultni, jāapzinās sava ticība, jāatvieglo nelaimīgo liktenis un jātop par ieleju”. Lao-tses morāle ļaunumu atbrūņo: viņš sludina vājuma spēku, miermīlīguma uzvaru, viedās atturības derīgumu. Ūdens ir vājā spēka simbols, tas izdobj klintis, sadrupina akmeņus: “Kas lielām upēm un jūrām piešķīris to valdonību pār simts maziem strautiņiem? Tās apgūlušās zemākā vietā; tādā kārtā tās gūst savu valdonību... Ielejas gars nekad nemirst. Tas ir mūsos, kamēr mēs dzīvojam, un lai cik daudz barības mēs no tā uzņemtu, tas nekad neizsīkst”.

“Nepretošanās ļaunumam”, runājot Lao-Tse garā, nozīmētu ieleju, pazemību, kas ļaunumu spēj sadrupināt, to pārvēršot par mieru un lēnprātību. Kristus bauslis savā būtībā sedzas ar Lao-Tses pamatkonceptiju: labajam nav jābaidās no ļaunā, jo patiesi labais ir neiznīcīgs spēks, tas ļauno sevi izkausē, tā zūd ļaunuma ārdošais spēks. Arī Tolstojam šī doma tādā pašā garā veidojusies: “Ar ļaunumu nevar atvairīt ļaunumu”.

Tolstoja Kristus mācība tātad ir dziļāka un universālāka nekā to savā laikā vulgāri uztvēra, “nepretošanos ļaunumam” dēvējot par anarchismu un nihilismu. Tas nozīmētu, ka arī kristīgā morāle savā dziļākā būtībā ir anarchistiska un nihilistiska: tiesāt citu, nozīmē, ka arī tu tiks tiesāts, citam piespriet nāvi, nozīmē, ka arī cits tev to piespriedīs; kas Tolstoju nolādēja, tas savukārt tiks nolādēts. Asmens vēršas pret asmeni un vara pret varu,

un pasaulē nekad nevar būt nedz miera, nedz lēnprātības, nedz piedošanas, nedz tuvākmīlestības. "Ļaunuma pārvarēšanā" ir paslēpts varens morālisks spēks. Šī spēka kustināts, Tolstojs darīja to, kas viņam kā istam kristietim bija jā dara: jācinās pret pasaules ļaunumu, netaisnībām, varmācībām; un pret šīm varām arī šodien cīnās un cīnīsies katrs īsts kristietis, kamēr pasaulē vēl valdīs varas darbi, nāves sodi, cietumi, vergu noņemnes. No šī ārprāta mūs var atpestīt vienkāršais, visiem saprotamais un īstenībā piepildāmais Kristus bauslis: nedariet viens otram ļaunu un ļaunums izbeigsies!

Tolstoja mācība dzīvei piešķir metafizisku jēgu un virzienu, un kur šī patiesība, tur apziņa, ka ir viens Dievs un tā priekšā visi cilvēki vienādi. Tolstojs uzrāda kristietības vēsturiskajā attīstībā daudz maldu, un iekams šie maldi nebūs ieskatīti, kristīgās konfesijas nebeigs kaulēties par krustā sistā drānām. Viņš aizvien par kristietību runājis kā par "nepieciešamu un dārgu reliģiju", viņš to nepārvērš tikai ētikā — kā mums jādzīvo, bet māca, ka mums tādēļ tā jādzīvo, ka to prasa mūsu nemirstīgā dvēsele: Dievs visiem mums dāvājis savu garu un katrs mēs esam Dieva bērns.

Viņam Kristus mācība ir pārpasaulīga, kristietības saturs ir visnotaļ metafizisks un cilvēka uzdevums šo saturu pārvērst par savas dzīves īstenību: "Visa cilvēka eksistence šai pasaulē no dzimšanas līdz nāvei nav nekas cits kā pārdzimšana garīgā būtnē, un šī nepārtrauktā pārdzimšana ir tas, ko kristīgā mācība sauc par patiesu dzīvi".

Tolstoja Kristus mācība nav sastingusi, tā ir kustīga un dzīva kā pati cilvēka dvēsele. Viņš pāri ārējai čaulai redz lietu būtību, pāri dogmām, pāri cilvēciskajam partejiskumam stāvēdams, viņš māca atzīt Kristus dzīvo organismu, kas vienmēr aug un veidojas cilvēka garā. Viņa radikālā baznīcas kritika nenozīmē tās noliegšanu, viņam tā nav akmens nams, bet Kristus dzīvā gara vie-

nība: "Jā, Kristus dzīvo savā jaunajā apziņā visu dzīvo, mirušo un nākamo baznīcas locekļu dzīvi".

Baznīca Tolstojam ir pārspasaulīgs organisms, kurā notiek cilvēka un Kristus apvienošanās Dievā. Kristus ir pāreja uz Dievu, bet pats Kristus nav Dievs, bet gan Dieva Dēls, kurā bija atklājies Dieva prāts un griba. Kristus viņam ir vispilnīgākais dievcilvēks, kas dzīvē piepildījis Dieva prātu un gribu.

Tolstoja "antikristiānisms" varēja spokoties vienīgi šauros dogmatiskos aizspriedumos, bet nevis pašas Kristus mācības būtībā: Tolstojs varbūt ir pēdējais lielais kristietis un mūsu zvēriskajā mežonību un materiālisma laikmetā varbūt vienīgais, kas zināja, ka Kristus gars cilvēkos mirst un — ar Kristu pats cilvēks, un tā vietā zemes virsū parādās asiņainā bestija, bezdvēselīgs robots: mēs šīs asiņainās bestijas zobus labi pazīstam, esam to piedzīvojuši Istenībā un no šī pārdzīvojuma izaugusi nesatricināma pārlicība — cilvēks bez reliģijas, cilvēks bez Dieva un Kristus ir visnelaimīgākā būtne zemes virsū, zemāka par zvēru un nožēlojamāka parniecīgāko insektu. Bezjēdzīgās iznīcināšanās cīņa, atriebības un naida jūtas, moku kambari, koncentrācijas nometnes, beztiesīgu vergu miljoni — vai tas viss neliecina, ka 19 kristietības gadsimti bijuši veltīgi, ka tie nespējuši veikt svarīgāko darbu — cilvēku pāraudzināt Kristus garā, cilvēkā modināt bijību pret dievišķām normām, mīlestību stiprināt darbos, pazemībā, iecietībā, apziņā, ko Tolstojs tik vienreizīgi teicis: "Lai ticētu nemirstībai, jādzīvo nemirstīga dzīve jau šeit".

Dievs cilvēkam dāvājis saprātu, varenu ieroci, ar tā palīdzību tam dzīvē jātiek galā, un jo pareizāk viņš to izmantos, jo vairāk viņam pašam tas nāks par labu. Dzīve ir nopietna un atbildīga lieta, kur tā novirzās no saprāta normām, sākas sajukums, noziegumi, patvaļa un amorālisms. Dzīve ir smaga un atbildīga lieta, tā prasa iekšējo modrību un stingru morālisku atbildību.

Tolstojs cīnījās par saprāta prioritāti dzīves normu uzturēšanā, cīnījās pret mānticības elementiem reliģijā, tie, pēc viņa domām, tikai kaitēja. Bet par visu vairāk viņš cīnījās par Kristus mācības atdzimšanu dzīvē, par tās īstenību: tā bija viņam visdārgākā un nepieciešamākā mācība, bet tā dzīvē vienmēr palikusi kā ideāla vēlēšanās, kā morāliskas pilnveidošanās ilūzija. Tā tikusi sprediķota 1900 gadus, bet īstenībā bijusi un ir tikai "pseudokristīgā mācība".

Cilvēks tikai reliģijā apzinās savu nemirstību, un tie, kas apgalvo, ka matērija ir viss, apliecina savu ignoranci. Nāvi nevar uzskatīt par mūsu beigām, bet par dvēseles dzīves sākumu Dievā: cilvēks kā matērijas vienība ir mirstīgs, nemirstīgs ir Dievs, no kura cilvēks nāk un kurā tas atgriežas. Tolstojs noraida ne tikai materiālistisko pasaules uzskatu, bet arī materiālistiski iekrāsotās reliģijas. Šopenhaueram viņš pievienojas, kad tas ebrēju reliģiju nosauc par "vizemāko" reliģiju, jo tai trūkstot "jebkuras idejas" par dvēseles nemirstību. Viņiem Dievs ir tikai dzīvo Dievs, cilvēks vienmēr mirstīgs, tikai Dievs mūžīgi dzīvo. "Dzīvība viņiem ir tikai tā dzīvība, kas no paaudzes uz paaudzi tālāk dzīvo".

Nožēlojama ir arī tā nemirstība, ko mūsdienās grib glābt "fallusa kultā", kā to redzam Lorensa, Džoisas, Freuda u.c. līdzīgās parādībās, kas īstenībā kvalificējas kā atkrišana dzīvnieku un stādu pasaulē. Cilvēkam liegt dvēseles nemirstību, izdzēst viņā nemirstības ilgas, nozīmē cilvēku atmest agresijā, tumšu dziņu chaosā. Mūsdienu materiālisms šo uzdevumu papildinam arī veicis, Dievs ir nogalināts, dvēsele izdeldēta, cilvēks pārvērsts par "darba un noderīguma" mašīnu. Pasaule bez Dieva un dvēseles nemirstības pārvēršas par slepkavību bedri, visvaigākais paraugs šai virzienā Gulaga pasaule, ko tik vienreizīgi notēlojis savā ziņojumā Aleksandrs Solžeņicins.

Zviedru zemē no savas vientulības alas atskatīda-

mies uz pārdzīvoto kara gadu bestialitātēm, uz brutālo cilvēku iznīcināšanu, uz vārda ļaunprātīgu izmantošanu, uz cilvēka attieksmju labilitāti, uz zvērisku naidu cilvēku un tautu starpā, es skaidrāk nekā jebkurā savas dzīves periodā apzinos, ka cilvēks bez reliģijas un Dieva ir atmests pirmvientulībā, izolācijā un barbarismā. Šausmīgāks par maizes badu ir garīgais bads, baigāka par bezdzimtenes izolāciju ir garīgā bezdzimtenes izjūta: nav vairs kopēja pamata, uz kura sastapties un saprasties, nav vairs morāliskās cieņas, ne cilvēciskās vērtības, kas cilvēkus saistītu pašāvēģā, uzticīgā un nesatricināmā vienībā. Mēs baidāmies un strīdamies, mēs cīnāmies un ciešam, bet mēs n e d z ī v o j a m , mēs nepriecājamies par dzīvību, kas mums dāvāta. Bez Dieva mēs esam palikuši pārāk vientuļi, mūsu attieksmēs izzudusi sirds-skaidrā vientiesība, sajūta, ka mēs visi esam Dieva bērni un kā tādi viens par otru atbildīgi, viens otram nepieciešami un dārgi. Mēs dzīvojam publiski un mūsu attieksmes ir lietu attieksmes — mēs esam vērtīgi, ja esam derīgi, bet mūsu personīgais liktenis zaudējis savu universālo nozīmi. Šai garīgās izolācijas laikmetā sāpīgi apzināmies, ko esam zaudējuši, zaudējot garīgo cilvēku, izdzēšot reliģisko apziņu, pazaudējot ceļu uz mūsu sākuma sākumu — Dievu.

Tolstojs, cīnīdamies ar sava laika materiālismu un ateismu, mācīja, ka dzīve ir īsts Sizifa darbs, ja tā no pašmērķa pārvēršas par līdzekli, ja tā ir mantas krāšana un baiļošana par šīs pasaules labumiem. Cilvēkam būtu jācenšas pēc viena mērķa — pēc pareizas attieksmes pret dabu: “Dzīvot zem atklātas debess, saulē un brīvā gaisā, kopībā ar zemi, stādiem un dzīvniekiem”. Bet varbūt vislielākā nelaime ir tā, ka mūsdienu cilvēks zaudējis ne tikai pareizu attieksmi pret dabu, bet arī pret savu vissvarīgāko organu — dvēseli: tā, izslēgta no citu dvēseļu dzīves, kļūst par cietumnieci. Mēs dzīvojam d v ē s e l ī g ā c i e t u m a laikā, un šī cietuma vērtus var atvērt

tikai dziļa un ista ticība brīvībai. Bet ārpus Dieva nav brīvības. Daba mums nevar dāvāt dvēseli, daba ir akla, dvēsele redzīga. Mūsdienu martirijs meklējams nepareizā attieksmē pret dvēseles mācību.

Tolstoja mācība par pareizu attieksmi pret dabu viņa sekotājos tika nepareizi izprasta, jo šai atziņā pats Tolstojs nebija skaidrībā ar sevi — daba bez garīgās suverenitātes nozīmē “vienkāršošanās” briesmas, kas viegli var no mūsdienu racionālās civilizācijas pārslidēt neprātīgā primitīvismā. Tādi primitīvisma piemēri saskatāmi mūsdienu jauniešu kustībās kā Eiropā, tā Amerikā. Pareizu attieksmi saglabāt pret dabu, nozīmē vispirms pareizu attieksmi pret dvēseli kā mūsu esmes centru. Tolstojiem šī dabas mācība parādījās dienas gaismā kā meistara nožēlojama un diletantiska karikatūra. Pats Tolstojs ar dzīves īstenību sadūrās kā tūkstoši pirms viņa sadūrušies: iekams cilvēks nav pārtapis, nekādas mācības viņam nepalīdzēs. Daba pārtop cilvēkā, tādēļ cilvēkam jāizkopj sevi kā dabas pārtapšanas centru, saskaņā ar augstākām normām, un tās pieder ne dabas, bet gara kategorijai. Un kas ieskatījis gara suverenitāti pār dabu, tam īstenībā ir vienaldzīgi, kādos svārkos mēs gērbjamies, kur dzīvojam un kādus uzdevumus dzīvē pildām — svarīgāks saturs par trauku: morāles saturs Kristus mācībā neizslēdz aistētisko, abi šie momenti viens otru kāpina un papildina. Forma un saturs eksistē viens otrā: viss dabā tiecas pēc formas un ar to līdzību pauž mums savu saturu, katra ideja meklē izteiksmi, un tikai to atradusi tā mūsos top par īstenību.

Tolstojs savu ētisko prasību dēļ zaudēja pareizo attieksmi pret aistētisko. Šī disharmonija, liekas, viņā radusies iekšējā cīņā: viņa aistētiskais moments bija reizēm stiprāks nekā ētiskais, un no šīs pretrunas vairīdamies, viņš aistētisko dziņu sevī gribēja galīgi iznīdēt, noliegt, izraidīt trimdā. Un šī vienpusība viņam atriebās — savos sekotājos viņš redzēja savu parodiju un juta, ka kaut kas

nav kārtībā starp viņu un pasauli, starp ideju un īstēnību. Viņš šo pretrunu pārdzīvo kā pastāvīgu mocību, viņš sajūt vajadzību pēc vientulības un meditācijas, pēc pēdējās iekšējās skaidrības. Tās ir viņa dziļākās un neapslāpējamākās ilgas: viņš grib visu savu dzīvi pārdomāt, atcerēties, lai tad ar pareiziem norēķiniem un skaidru atbildi nostātos Dieva priekšā.

Ilgas pēc esmes skaidrības.

Pēc šaubu un pārdomu diennaktīm Tolstojs izšķīrās atstāt māju, sievu, ģimeni un doties pasaulē, lai vientulībā un klusumā iegūtu lielo iekšējo skaidrību, pēdējo atbildi savam Dievam.

Viņa dzīve bija bagāta ārējiem un iekšējiem notikumiem, viņš cīnījās par sirds un patiesības uzvaru, viņš apliecināja Dieva esmi, viņš ticēja dvēseles nemirstībai, viņš mācījās pazīt īsto evaņģelija garu, viņš kvēli vēlējās redzēt brīvu baznīcu, kurā valdītu patiesības un mīlestības darbi.

Tolstoja pretrunas ir periferiskas, dialektiskas dabas, viņa personībā tās guva izlīdzinājumu un sintezi. Viņš savos mākslas darbos, savās konfesijās un filozofiskos rakstos ir nesaudzīgs patiesības apliecinātājs, vienalga, par sevi vai citiem runājot: viņš ieskatīja savas cilvēcīgās esmesniecīgumu tik satriecošā skaidrībā, ka iedvesa šausmas ne tikai sava laika, bet, liekas, iedvesis visu laiku sabiedrībā. Viņš sevis upurēšanā iet tālāk nekā kristīgie baušļi to prasa: Kristus mācīja savu tuvāku mīlēt kā sevi pašu. Šai radikālajā prasībā saskatāma viņa vienpusība, bet arī viņa īstā seja, viņa morāliskais spēks. Te atklājas tas dievišķais ārprāts, kas pasaulei licies smieklīgs, vēltīgs un nevajadzīgs.

Ja mēs sintetiski skatām Tolstoja dzīvi, tad tā par spīti dažiem radikāliem izteiksmes līdzekļiem un pretrunām izstaro lielu morālisku spēku, ticību dzīves jēgai un iekšējai saskaņai.

“Es ticu,” viņš raksta sava mūža beigās, “ka manas dzīves vienīgā nozīme ir tā, ka es dzīvoju tai gaismā, kas ir mani un ko neturu zem pūra, bet paceļu augstu ļaužu priekšā un nolieku to tā, lai visi varētu redzēt. Un šī ticība man piešķir jaunu spēku piepildīt Kristus mācību un iznīcina visus tos šķēršļus, kas agrāk mani bija kavējuši”.

Tolstoja pēdējā ceļojuma mērķis — Dievs.

1910. g. 28. oktobrī viņš sajuta nenovēršamo dziņu — piecelties un aiziet, aiziet no visa, kas viņa garu tik ilgi saistījis ar zemes lietām. Viņš dodas ceļā bez jebkāda redzama ārēja mērķa, kas caurmēra cilvēka acīs ir un paliek tikai ārprāts: viņa mērķis ir ārpus laika un telpas, ārpus katras saistības ar šo pasauli.

Tā ir bēgšana no laicīgās mūžīgā dzīvē un šīs bēgšanas mērķis — Dievs. Viņš savas dzīves pēdējā brīdī grib “pacelties tik augstu, lai varētu pats sevi saskatīt. Tas ir viss”. Viņš brīvojas no pēdējām dzīves važām, no šaurā apziņas loka, kurā viņš jūtas kā cietumnieks. Viņš nebaidās vairs šķirties no sava ķermeņa, viņš pārkāpj laika un telpas robežas. “Ķermenis? Kādēļ ķermenis? Kādēļ izplatījums, laiks, kauzalitāte?”

Viņa dzīves pēdējā ceļojuma vienīgais temats ir Dievs. Nāve ir augstākais punkts, un tam kā savam pēdējam dzīves mērķim viņš tuvojas ar to iekšējo skaidrību un drošību, kādu var pārdzīvot vienīgi tie, kas savu garu sajūt nobriedušu Dievam.

Dieva priekšā pasaulīgā dzīve zaudē nozīmi, paliek vienīgi dvēsele un tās liktenis viņpus laika un telpas. Viņš

visu savu dzīvi gatavojies vienam vienīgam ceļojumam — ceļojumam no šīs zemes uz viņpasauli:

“Gatavodamies nākamajai dzīvei, es pilnīgāk kalpoju cilvēces labā nekā tad, kad tieši to biju izraudzījis par savu mērķi. Gluži tāpat, cenšoties pēc vispārības labuma, es pareizāk sasniedzu savu personīgo labumu. Tie c o t i e s, k ā t a g a d, p ē c šķīstības, dievišķās būtības manī, pēc tās dzīves, kurai šī dzīve ir tikai sagatavošanās, es reizē ar to drošāk, pareizāk sasniedzu vispārības labumu un savu personīgo labumu, “nesteidzoties, nešauboties un liksmi”.

Tie ir motīvi, kas Tolstoju pamudina atstāt māju un tuviniekus, nevis ģimenes nesaskaņas, mājas dzīves sīkie pienākumi. Viņa dzīve viņam bija kļuvusi par šauru un nomācīgu, viņš ilgojās pēdējās lielās brīvības, ko viņš kā ceļinieks arī sasniedz — Astapovā, mazā, visas pasaules aizmirstā dzelzceļa pietātnē. Pirms nāves viņš iekšķīgi izlīgst ar visu pasauli, viņš jūt neatvairāmas ilgas — būt saskaņā ar savu Dievu. 1. novembrī Astapovā, nāves gultā cīnīdamies ar augstu temperatūru, viņš liek savai meitai Aleksandrai Ļvovnai piezīmju grāmatiņā ierakstīt:

“Dievs ir neaprobežots Visums, cilvēks ir tikai Dieva aprobežota parādība”. Pēc klusēšanas brīža un pārdomām viņš savu domu papildina un izsaka tādā skaidrībā, kāda lemta cilvēkam tikai vienreiz zemes dzīvē — nāves brīdī:

“Vai arī vēl labāk tā: Dievs ir neaprobežotais Visums, par kura daļu cilvēks sevi atzīst. Patiesi ir tikai Dievs, cilvēks ir viņa parādība matērijā, telpā un laikā. Jo vairāk Dieva parādība cilvēkā (dzīvība) savienojas ar citu būtņu parādībām (dzīvībām), jo vairāk viņš eksistē. Šī viņa dzīves savienošānās ar citu būtņu dzīvi piepildās mīlestībā.

Dievs nav mīlestība, bet jo vairāk cilvēks mīl, jo vairāk viņš apliecina Dievu, jo vairāk patiesi eksistē.

Dievu mēs varam tikai atzīt, apzinoties viņa parādību mūsos.

Visi šīs apziņas un dzīves vadības secinājumi, pamatoti Dievā, vienmēr pilnīgi apmierina cilvēku, gan pašā Dieva paziņā, gan savas rīcības pamatošanā šai apziņā”.

Tas ir Tolstoja garīgais testaments, visas viņa dzīves kodols, kas viņā veidojies no lielām pretišķībām un pret-runām, viņa sirds un prāta sinteze.

Šīs atziņas elementi atrodami jau viņa agrākajos darbos, vienā no viņa pirmajiem darbiem “Muižnieka rītā” lasām: “Mīlestība un pašaieliedze ir vienīgā patiesā, no visām nejaušībām pasargātā laime”.

Un vienā no dienasgrāmatas lappusēm viņš raksta: “Ir tikai viens uzdevums, un tas ir — vairot mīlestību”.

Nāves tuvumā visi pretstati izlīdzinās, vienā mirklī redzam un pārdzīvojam to, ko dzīvē esam ilgojušies redzēt un pārdzīvot. Nāve ir pēdējā robeža starp cilvēku un Dievu. Aiz nāves sākas jauna esmes dimensija, jauna pasaule. Dzīves laikā mums jāpazīst sevi, jāatklāj savas dzīves jēga, garīgi jānobriest mīlestībā un domās par Dievu.

Tolstojs Astapovā mirā kā viens no lielākajiem mūsdienu dievcilvēkiem, kā viens no tiem, kas jau dzīves laikā bija pazinis Dieva prātu un viņā atgriezās kā savas cilvēciskās dzīves piepildītājs. Kas dzīvē viņam bija neskaidrs, nesaprotams, tas noskaidrojās nāves brīdī, ko viņš visu dzīvi bija meklējis, to, ceļmalas būdā gulēdams, bija atradis. Viņa domas skaidras, pārcilvēcīgi skaidras, bet viņam neizdevās tās pateikt, viņš vārdos vairs nevarēja izteikties, un varbūt mēs viņu arī nesaprastu. Viņš ar visu spēku raujas prom no šīs dzīves, nekādas saites to vairs nespēj aizturēt. To jūt visi, kas pie viņa nāves gultas atrodas, visi jūt, ka dzīve mums netiek par velti dāvāta, tā mums par spīti visiem šķēršļiem jādzīvo, kalpojot tam, kas mūs sūtījis, un tiem, kam viņš līcis ar mums kopā dzīvot. Agonijas brīdī viņš skaidri un noteikti savai meitai saka:

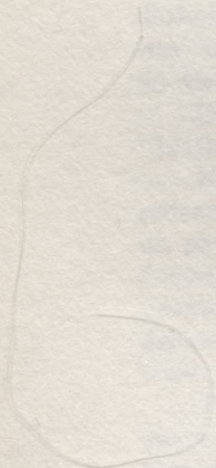
“Tikai vienu ieteicu atcerēties, ka pasaulē bez Ļeva Tolstoja ir daudz ļaužu, bet jūs skatāties tikai uz vienu Ļevu”.

Un viņa pēdējie vārdi:

“Patiesība... Es milu daudz... kā viņi”. Tie bija teikti 6. novembrī, desmitos vakarā.

Kādu saturu šis teikums ietver, kādu mirēja atziņu un gribu, mēs nevaram uzminēt, bet viens ir skaidrs, tie zīmējas uz patiesību un mīlestību, uz to iekšējo saturu, kas bija pildījis visu viņa nemirstīgo un mūžīgo dvēseli.

Faint, illegible text at the top of the page, possibly bleed-through from the reverse side.

A small, faint vertical mark or signature at the bottom right corner of the page.

Trešā nodaļa

D. S. MEREŽKOVSKIS — RELIGIOZAIS CILVĒKS

Gara atklāsme.

Kā zibens, nākdams no tumsas, uz mirkli apgaismo ainavu, tā matērijā ieslēgtais gars izlaužas, lai Isāku vai garāku brīdi apgaismotu cilvēces likteņus. Gara atklāšanās notiek zibenveidīgi — katrs izcils gara cilvēks vēsturiskās attīstības procesā ir tāds zibens, kas, no bezgalīgās tumsas nākdams un tanī atgriezdamies, mirkli atplaiksnī cilvēciskās matērijas tumsā. Izbrīns un bijība mūs pilda, kad sevī pārdzīvojam šīs gaismas brīnumu, kad pēkšņi ieraugām sevi un apkārtni, kurā mums lemts dzīvot.

Laikos, kad reliģiozā apziņa izdziest, cilvēks un tautas nogrimst matērijas tumsā, apziņas dzīve pildās ar šaubām un katra meklēšana beidzas tukšumā un bezcerīgā rezignācijā.

Cilvēciskā eksistence ir šaura telpa un samierināties ar to nozīmē sevi pārvērst par tās cietumnieku, savu prātu par šī cietuma nežēlīgu un nesaudzīgu sargu. Dažiem cietuma režīms ir viss, un tie pat neilgojas pazīt dzīvi aiz cietuma mūriem.

Liela gara cilvēki ar eksistenci vien nekad nav varējuši samierināties, tiem dzīve tikai tad ir dzīve, ja tanī var brīvi justies. Gars, kas matērijas labirintā apgaismo

ceļu, mums var dāvāt īsto brīvību, mūsu domām piešķirt mērķi, mūsu jūtām — intensitāti, mūsu dzīvei — jēgu. Lūk, brīnums piepildījies: eksistences cietuma mūri brūk, aiz tās šķituma sākas patiesas dzīves piepildījums. Ceļš, kas ved no eksistences cietuma uz dzīves brīvību, ir vissmagākais un sarežģītākais, to atrast lemts tikai tiem, kas Dievam tic kā savas dzīves augstākam mērķim. Bet mūsdienu sabiedrībā sastapt tāda veida cilvēkus ir gandrīz pārdabīga parādība. Šodien visa uzmanība veltīta zemes lietām, kas iet pāri tām, liekas anachronisms, kā kaut kas smieklīgs un neiespējams. Katrā ziņā zinātne šodien vairāk fascinē un pārliecina nekā reliģija, jo zinātne orientē par zemes lietām, tā ir saprotamāka un pāri visam — devīgāka, turpretī reliģija vērš skatu uz pārpasaulīgām parādībām un no tās mērķiem izslēdz visu, kam sakars ar derīgumu vai materiālo labklājību. Tādēļ reliģiozie cilvēki mūsdienās ir retums, tie maz vai nemaz neuzpeld cilvēciskās apziņas uzmanības centrā. Bet jo retāki tie kļūst, jo augstāku kvalitāti tie uzrāda, jo vienreizīgāku dvēseli tie sevī attīsta un nobriedina.

Viens no tādiem reliģioziem cilvēkiem ir **D i m i t r i j s M e r e ņ k o v s k i s**, kam dzīve bija ceļojums caur cilvēku uz Dievu. Visa viņa dzīve bija cīņa pret Sātanu, pret ļaunuma materializāciju cilvēkā, viņa apziņa bija atvērta dievcilvēcības idejai, no tās viņš dzīvoja. Ko Solovjevs, Dostojevskis un Tolstojs bija sākuši, to viņš pabeidza kā viens no nesatricināmākiem dievcilvēcības ideālistiem, kas savā apziņā ietilpināja ne tikai to, ko Krievijas kultūra pirms savas garīgās bojā ejas bija radījusi, bet lielā mērā arī to, ko visa kristīgā kultūra bija dāvājusi pasaulei. Viņa apziņa piederēja visiem laikiem un tā, kā dievišķa prizma, sevī atspoguļoja vispasaules dvēseli.

Krievu divas dvēseles — reliģiozā un antireliģiozā

Merežkovska reliģiozā apziņa veidojusies tai reliģiozajā un politiskajā Krievijas cīņā, kas 1917. g. oktobra revolūcijā eksplodēja chaosā, kur izšķīrās Kristus vai Antikristus valstība.

Krievijas reliģiozā apziņa pilna dinamiska pirmspēka, tās Dieva meklēšana atgādina reliģiozu ārprātu, tā sevī ietilpinājusi nesalīdzināmus pretstatus, kas nevienā pasaules kultūrā nav kāpinājusies līdz tādai bezmērībai un absurditātei: visradikālākā reliģiozitāte, visabsolūtākā kristietības ideja novesta līdz tās galējai robežai, kur tā nemanāmi, bet nenovēršami pārslīd pretējā polā — antireliģiozitātē un daimonoloģijā, visrupjākā ateismā un Dieva zaimošanā. Lai saprastu šo galējību sadursmi, kas uzsprāga 1917. g. revolūcijā, tad jāzina, ka krievu dvēsele veidojusies Kristus un Antikrista idejā, abi šie virzieni pielādēti ar dinamisku pirmspēku, kuru neizdevās savaldīt ne baznīcas, ne valsts patvaldonīgajai varai. Abi šie virzieni ir revolūcionāri savā būtībā, abi ir irracionālas dabas, abi tie ir grūti iekļaujami Eiropas atskurbušajā racionālistiskajā, grūti ierindojamā eiropiskās domāšanas kategorijā. Eiropai visi priekšstati par Krieviju beidzas apziņas perifērijā, proti, krievu reliģiozie paudumi kvalificējami vai nu kā patoloģiskas dabas erupcija, tātad izskaidrojami no klīniskā viedokļa, vai arī kā literāras un filozofiskas dabas meklējumi bez dziļākas istenības nozīmes.

Bet lieta ir daudz smagāka un sarežģītāka, un kas nav savās asinīs un garā šo patiesību pārdzīvojis, tam tā vienmēr paliks pusvārdos izteikts šķitums.

Puškina personība, kurā ieausti eiropiskā romantisma un racionālisma elementi, savā būtībā tomēr ir tik krieviski nacionāla, ka tā eiropietim saprotama tikai pa pusei un tā šī ģeniālā dzejnieka iedirbe Eiropā ir tikai

sekundāra, tās apziņā viņš nekad nav kļuvis par īstenību, kamēr tai pašā laikā Gēte nostiprinājies par tās garīgo simbolu. Gogolim, kas savās "Mirusajās dvēselēs" smējies apokaliptiskus smieklus, Eiropas apziņā piešķirta niecīga vieta, kaut gan viņā atklājusies krievu dvēseles nožēlojamības metafizika tādā kailumā, ka pats autors izbijies, aiz sava pleca sajuzdams it kā Antikrista ēnu, un no šīs ēnas bēgdams, meklēja glābiņu reliģijā, noliegdams savu mākslu kā velna spoguļi, un savai dvēselei meklēdams glābiņu, uzturējās Romā, kur sadedzināja "Miruso dvēseļu" otro daļu, un Dieva priekšā drebēdams izlīga ar pasauli, ko savā satiriskajā romānā bija izsmējis.

Dostojevskis sāka kā dumpinieks-revolucionārs, kā sociāls rakstnieks, beidza kā teokrātiskās apziņas augstākais uzliesmojums, kā Dieva drebošā liesma daimonu chaosā: viņš nāves priekšvakarā savā dienasgrāmatā kā murgos raksta: "Pasaules gals nāk... Antikrists nāk..."

Solovjeva ģeniālā morālfilozofija Eiropas apziņai uzstādījusi tik pravietiskus jautājumus, kādus visā kristietības pasaulē nav iespējams atrast. Viņa dievcilvēcības ideja ir tilts, kas mests pāri bezdibenim, kas dzīvnieku-cilvēku šķir no dievcilvēka.

Tolstojs tika uztverts kā reliģiozi-humanitāra parādība, kā aizkavējies Ruso epigons, kā ekscentrisks krievu grāfs, kas uzvilcis zemnieka kreklu un zābakus pārmainījis pret vīzēm. Bet Tolstojs sevī slēpa vistitāniskāko krievu dvēseles stichiju, kurā saduras divas galējības — reliģiozais un sociālais revolucionārisms, viņš ir cīņas lauks, kurā izšķiras visas planētas liktenis.

Bet aiz šo milžu pleciem bija paslēpusies visdīvaināko parādību un notikumu pasaule, kas nav izsmēlama ne ar ģeografiskām, ne saimnieciskām, ne politiskām vai kulturālām studijām. Krievu dvēsele kā magnēts pievilksusi jūtīgākās Eiropas dvēseles, tās jutušas kaut ko baigu un tumšu, kaut ko līdzīgu pasaules

radišanas chaosam, kur pirmelementi trakās pašiznīcināšanās sadursmēs veido cilvēcisko kosmu, balstoties uz saviem īpatnējiem likumiem, uz rakstura dinamiku un uz fantastiskām realizācijas spējām; gandrīz visas Eiropas gara utopijas tiek eksperimentētas īstenībā: nihilisms, sociālisms, ateisms, kristietības idejas, viss aizsniedz tādus galējības asumus, bieži liekas, ka tālāk vairs nav kur iet, sākas vai nu ārprāta, vai kādas pārpasaulīgas esmes mums svešā un nepazīstamā īstenība.

Uz grimstošā kuģa.

Merežkovskis savā grāmatā "Slimā Krievija", vienā no interesantākiem dokumentiem par Krievijas bojāeju, rakstīja: "Svētais Kristaps nepazīna jaunekli Kristu, ko nesa uz saviem pleciem, vai arī Krievija, aklais milzis, neredz, ko tā nes, — tā tikai zaudē spēkus zem baigā smaguma, tā nomākta tūliņ nokritis. Neredz Krievija, kas tai sēd uz pleciem — jauneklis Kristus vai kucēns Antikrists". Reliģiozā Krievija nepazīna Kristu, tā noslāpa, nosmaka zvēra Antikrista garā.

Leņins uzvarēja Tolstoju, matērija — garu, tumsa — gaismu. Merežkovskis no sava vientuļā sargposteņa redzēja, ka starp diviem ārprātiem, starp divām galējībām tiek saplosīts Krievijas dzīvais ķermenis, vēl dzīvs tas tika guldīts kapā. "Kliedzu, klauvēju un neviens mani nedzird, uzbērtā zeme mani jau noslāpējusi. Vairs nevaru kliegt, nav balss. Zeme mutē". Viņš redz to, ko vajadzēja redzēt pat aklīm: Antikrists bija atnācis, Krievijai cilpu uzlicis, kapu izracis, viss jau bija sagatavots bērēm, bet to neredzēja tikai tie, kam šis kaps bija lemts... Grima Krievija, un, uz šī grimstošā vraka sēdēdams, Merežkovskis rakstīja:

"Ak vai! Es visu to rakstu, kā uz grimstoša kuģa

raksta vēstuli, lai ieliktu aizkorķētā pudelē un iemestu jūrā: varbūt aizpeldēs līdz krastam un kāds izlasīs, kad rakstītājs vairs nebūs dzīvo vidū. Atzīstos, nekad un nekur līdz tādai pakāpei kā tagad Krievijā nebija apgāzta un izļodzīta patiesība par revolūciju. Kas bija iespējams, ir izdarīts, lai pierādītu, ka reliģija ir reakcija un revolūcija — antireliģija”.

Antikrista valstība.

No reliģiskā un politiskā chaosa dzima Antikrista valstība. Tās nākšanu Merežkovskis piedzīvoja un kad pārliecinājās, ka Krievijā nekas nebija glābjams, viņš 1907. gadā Eiropu brīdināja no Krievijas: “Mēs — jūsu briesmas, jūsu vāts, sātana vai Dieva dzelonis jūsu miesās. Jūs vēl dabūsit ciest no mums, bet, pēdējā norēķinā, vispārības labā, jo mēs cits citam nepieciešami, kā labā roka nepieciešama kreisajai”.

Eiropa tikpat maz dzirdēja, tikpat maz saprata Merežkovski kā Krievija. Visur valdīja viendienas mušas, kas, sildoties pēdējos rudens saules staros, mielojās pie Eiropas sapuvušā ķermeņa, tās pazina tikai mirkļa saldkaisli, mirkļa priekus un bēdas, mirkļa labklājību un mirkļa ērtības. — Kas mums Krievija — paslimos, atkal atspīrģs, atkal viss ies vecās slīdēs! — Bet tā tas nebija, pasaule, reiz izsista no slīdēm, zaudēja savu līdzsvaru un nenovēršami iegāzās bezdibenī. “Krievu revolūcija ir vis-pasaules revolūcija. Kad jūs, eiropieši, to sapratīsiet, tad metīsities dzēst ugunsgrēku. Bet sargājieties: ne jūs mūs apdzēsīsiet, bet mēs jūs aizdedzināsim”. Eiropa nemaz nepūlējās dzēst Krievijas revolūciju, tikai noskatījās un nogaidīja: gan jau visu pārvarēs un mēs nosēdīsimies pie gatava galda, gan jau mēs pratīsim labākos kumosus pievākt, gan zināsim īsto brīdi. Vakareiropa samierinājās ar gaidītājas lomu.

Merežkovskis vēl ticēja pasaules saprātam, viņš ticēja, ka pasaules sirdsapziņā varbūt vēl Dievs nebija miris, ka kristīgā kultūra vēl dzīvo. Šai ticībā viņš 1921. gadā publicē savu "Antikrista valstību", atklādams visas tās briesmas, ko slēpa Krievijas oktobra revolūcija. Viņš raksta:

"Pašreiz Krievija ir pilnīgi nogrimusi ciešanu neredzamajos staros. Bet kas ir neredzams, uz paša ādas nepārdzīvots, tas ir neesošs, tukša abstrakcija. Krievijas revolūcija bija un palika tikai "interesants eksperiments" Eiropas racionālistu un "ideālistu" acīs, netrūka pat kristīgo vidū ļaužu, kas Ļeņinu sajauca ar Kristus apustuļi — lūk, viņš taču piepilda brīvības, vienlīdzības, brālības ideālus! Merežkovskis, pacietību zaudējis, sauca: "Jūs esat nolādēti, jūs esat akli kļuvuši! Ja zemes virsū ir ļaunā, velna absolūtā inkarnācija, tad tas ir boļševisms." Un tālāk: "Miera vietā boļševisms piedāvā karu, maizes vietā — badu, brīvības vietā verdzību. Pirmo reizi zemes virsū parādījusies tik neierobežota, absolūta, necilvēcīga, velnišķīga verdzība".

Eiropa revolūcijas velnos gribēja redzēt "apspiesto masu" kustību, pašos velnos sveica "brīvības, vienlīdzības, brālības" apustuļus. To darīja un vēl šodien dara tie, kam vismazāk to vajadzētu darīt — kristīgā pasaule, kas palikusi bez Kristus, bez Dieva, pasaule, kas netic, ko Merežkovskis tai teica 1907. gadā un netic, ko viņš tai rakstīja 1921. gadā.

Viss, ko Merežkovskis teicis, ir teikts kurlām ausīm, un kam visvairāk bija jādzird, tas vismazāk dzirdēja. Aklu un kurlu ļaužu bars vada pasaules likteņus, sapinušies savās pretrunās, iemilējušies savā viendienas mušas stāvoklī, mirklīgas varas apskurbuši.

"Atkal un atkal eiropieši, kā bērni, skatoties nāvē, domā: visi mirs, tikai es nemiršu".

Nedzirdēja ne buržuazija, ne proletariāts: cietsirdīgā stulbumā noraudzījās, kā iznīcina trīsdesmit miljonus

cilvēku, un tādā pašā vienaldzīgā cietsirdībā noraugās vēl šodien: tirgojas, priecājas un aizmirst Merežkovska vārdus: "Mēs esam pirmie, bet ne pēdējie..." Merežkovskis Eiropas bojāeju redzēja ateismā: "Tas ir ateisms, kurā apvienojas boļševisma draugi un ienaidnieki." Eiropai kristietība ir mīts, bet "kristietības beigas ir Eiropas beigas." Merežkovskis vēl ticēja, ka Eiropa laikā atjēgsies, ka tā laikā sapratīs, ka uz zemestrīces piemeklētas pasaules nevar celt ilgstošus mājokļus. "Tad mēs nebūtu uzņēmumušies cilvēciski visgrūtāko likteni, ko vien var uzņemt — trimdnieka likteni".

Bet šis "visgrūtākais liktenis" bija tik veltīgs, cik vien veltīgs šai pasaulē var būt "tuksneša saucēja liktenis". Buržuazijas uzturētie un aprbrīnotie Eiropas rakstnieki un politiķi, ateisti un šķietamie kristieši steidzās izmantot "daimonu" rīkotās orgijas, piedalījās viņu rīkotos rautos, labīlais Eiropas humānisms — bez Dieva un Kristus — kapitulēja visu laiku vissmagākās necilvēcības un verdzības priekšā. Un mēs, kas pirmajiem trīsdesmit miljoniem esam pievienojuši jaunus trīsdesmit miljonus, mēs, kas no asins, ciešanu un moku plūdiem esam paglābušies, ar smago trimdnieka nūju esam devušies pasaulē, kas esam apzīmēti ar DP kauna zīmi, mēs tikpat veltīgi klauvējam un saucam, tikpat veltīgi ēdam "rūgto trimdas maizi", tikpat veltīgi savu likteni nesam, kā to bija darījis Merežkovskis. Šī veltīguma apziņa mūs smacē. Mēs esam kļuvuši visnevēlamākā, vistraucējošākā un lielākā pasaules labklājības filantropijas nasta. Ak, kā lai mūs pacieš? Mums ierāda kādu pažobeli, kad mēs esam kā smags akmens vēl labklājībā dzīvojošās pasaules kaklā, kad mēs netieši atgādinām to, kā priekšā labprāt pievērtu acis, labprāt neredzētu bezdibeni, gar kuru iet kompromisos un melos, ilūzijās un pretrunās grimusi pasaule! Nav jau nekāds brīnums, ka verdzības laikmetā mums jāuzņemas

vissmagākais vergu liktenis — nabadzība, vientulība un beztiesiskums. Mēs pārlicināmies, ka “pasaules sirdsapziņas” vietā uz mums blenž tukšā un aukstā vienaldzība. Merežkovskis vēl ticēja, mēs vairs ticēt nespējam.

Bēgļa situācija

No boļševistiskās terrora un nāves valstības izlauzies ārā, Merežkovskis sāka nogrimt ne tikai pārdzīvotā, bet arī nākošā laika kontemplācijā: Krievijas traģēdija bija tikai niecīga daļa no visas kristīgās pasaules traģēdijas, no vispārējās Eiropas kultūras dekadences. Viņš ārējiem notikumiem meklē metafizisku izskaidrojumu un pamatojumu. Savas dzīves visbaigākos gadus bija pārdzīvojis Antikrista valstībā — izcietis badu, izgājis visus pazemojuma lokus, pārdzīvojis ceļā brīžus, kad sirds nāves bailēs apstājusies pukstēt, kad pamestība uzbrukusi kā kāds pazemes nezvērs un izsūkusi visas dzīvās asinis, kad sajuties kā mironis zārkā, kas vēl visu jūt, redz, dzird, bet bezspēcīgi noraugās, kā zemes smagā nasta uz viņu sāk gulties... Merežkovskis izkļuvis ārā no nāves bedres, pateicoties kādam godīgam latviešu važonim. “Krievu važonis mūs piekrāpa, kamēr latviešu, daudz godīgāks, bija ieradies”. Merežkovskis zināja, ko nozīmē dzīvība, bet pāri visam, ko nozīmē brīvība un dzimtene, ko nozīmē pilsoņu karš, kurā cilvēks pārvēršas daimonā. Viņš pārdzīvojis Istenībā, ka “zvērs-cars ir šausmīgs, bet vēl šausmīgāka ir zvērs-tauta”, viņš Istenībā pieredzējis, kā “Smerdjakovs (lakejs un sava tēva slepkava Dostojevska romānā “Brāļi Karamazovi”) sevi iecēla Dieva kārtā” un dzīvo cilvēka ķermeni iznīcināja, dvēseli nogalināja, cilvēku pārvērta par kaujamu lopu un no tā miesām izgatavoja barību.

Bēglis ir immateriāls gars starp materiāliem cilvēkiem, viņš redz un jūt to, ko ķermeniskais cilvēks — ar savu tautu un zemi saistītais — nevar ne saprast, ne aptvert, ne izjust. Tā ir cita esmes dimensija, ko padarīt taustāmu, redzamu, saprotamu nav mūsu spēkos — mēs tikai klauvējam un saucam.

Pasaule sevi tik ilgi neglābs, kamēr tā paliks tikai materiālistu pasaule — vajadzīgs gars, kas matēriju apgaro un kustina, kas tai piešķir mērķi un nozīmi. Nacionālais kanibālisms ir tikai cits vārds tam pašam materiālismam, kas valda “zemes paradīzē” — boļševismā. Ja tautas savās attieksmēs grib realizēt istās “brīvības, vienlīdzības, brālības” ideālus, tad tām jāmeklē glābiņš augstākā plāksnē, atjaunotā reliģijas pārdzīvojumā, atjaunotā Dieva un Kristus idejā.

Te sākas Merežkovska mūža lielākais darbs, kas piepildījis visas viņa smagās trimdnieka dienas. Viņš to veica smagā vientulībā, bieži nabadzībā un aukstumā, kā mūsdienu vislielākais dievcilvēka idejas paudējs. “Pasaule ir aizmirsusi Dievu — lūk, visa iemesls. Bet dažkārt liekas, ka Dievs pats būtu aizmirsis pasaulī”.

Merežkovska galvenā tema Gara reliģija. Tā izaugusi no divām krievu dvēseles galējībām — no reliģiskā un politiskā nihilisma, no šiem diviem nesavienojamiem pretstatiem. Reliģiozā dziņa krievu dvēseli aizrāva no pasaules, un šī atrašanās saistīta ar necilvēcīgu cietsirdību pret cilvēku: reliģiozie mistiķi nogalināja sevi un citus Kristus vārdā, politiskie mistiķi nogalināja citus un sevi Antikrista vārdā. Šai tezes un antitezes sadursmē atklājās bezdibens — starp dvēseli un miesu, starp debesi un zemi, starp dievcilvēku un zvērcilvēku.

Reliģijas būtiskie jautājumi

Merežkovskis atzīst, ka cilvēka esmes pamatā ir reliģija, tā viņu atšķir no visiem pārējiem radījumiem; cilvēks ir reliģiozais dzīvnieks. Katru dzīvību pieveic nāve. Lai dzīvei piešķirtu jēgu, mums mīlestībā jāapliecina personības mūžīgā esme; bet nāve, iznīcinot personību, iznīcina arī mīlestību, vienīgo cilvēkam iespējamo dzīves jēgu. Mīlestība ir dzīves būtība. Bet prāts nonāk konfliktā ar jūtām, ko jūtas apliecina, to prāts noliedz: lūk, mūsu esmes mūžīgā tragika, mūsu ticības un neticības avots.

Reliģija ir vienīgais ceļš, kas mūs spēj atbrīvot no šīs tragikas.

Šodien cilvēce sevi iznīcina šai tragikā, jo tai zuduši pareizie priekšstati par reliģiju, to rauga aizstāt ar reliģiozi iekrāsotiem surogātiem:

1) M ā k s l a k ā r e l i ģ i j a .

Mākslas reliģijas pēdējā robeža — tragiskā pasaules kontemplācija. Varoņa personība tragēdijā, aizsniedzot augstāko gribas izpausmi, aiziet bojā cīņā ar bezpersonīgo likteņa vai kaislības spēku. Māksla, kļūstot par reliģiju, rauga tragisko dzīves jēgu atrisināt pašā dzīvē — aistētiskajā radīšanā. Bet radīšana ir tikai tad dzīva, kad tā saglabā reliģiozu jēgu, kas daudz dziļāka nekā aistētiskā. Aistētiskā reliģija raksturo dekadentus, reliģiozas apziņas miroņus.

2) Z i n ā t n e k ā r e l i ģ i j a .

Zinātniskā kontemplācija savās pēdējās robežās nonāk turpat kur aistētiskā. Pasaules evolūcijas procesā tiek atzīta matērijas mūžība, kustības mūžība un katras atsevišķas dzīves mirklīgums. "Viss nemirstīgs, bet visu

nemirstība ir nāve visiem. Daba rada, lai iznīcinātu radīto, kā nepiesātināms Kronoss aprij savus bērnus”.

Zinātne neatrisina, bet tikai padziļina mīlestības un nāves pretrunu, tā tikai apliecina pasaules ļaunuma bezizeju un neuzvaramību. Evolūcijas procesā personīgais tiek upurēts bezpersonīgajam, dzīvais — mirušajiem, mīlestība — nāvei. Zinātniskā kontemplācija mūs noved pie izmisuma robežām. Ja cilvēks tikai parādība, burbulis, kas šodien uzpeld nezināmās stichijas virspusē, lai rīt pārsprāgtu, tad jau labāk nekā nezināt, nesajēgt, lai samierinātos ar tādu bezjēdzību un šausmām.

3) Ģimene, dzimuma dziņa kā reliģija
“Es nomiršu, bet dzīvos mani bērni” etc. Te problēma pārnesta no šīs dienas uz nākošo dienu. Ja nāve iznīcina manas dzīves jēgu, kādēļ tad tā lai neiznīcinātu manu pēcnācēju? Dzimuma reliģija nav prāta produkts, bet dzīvniecisks instinkts. Dzīves jēgu meklēt bērnos nozīmē to meklēt bezjēdzībā. Ja mēs mīlam un mīlamo nevaram glābt, tad tas nozīmē, ka mēs mīlam to, kā nav, ka mīlam nīcību, nebūtību. Dzimuma reliģijā apslēpta nebūtības reliģija tāpat kā mākslas un zinātnes reliģijā.

4) Sabiedrība, cilvēce kā reliģija.
Modernajai cilvēcei šis šķietamais reliģijas paveids ir visvilinošākais. Jā nāve iznīcina katru personīgo dzīves jēgu, tad tai it kā nebūtu varas pār sabiedrību, cilvēci: cilvēks mirstīgs, cilvēce — nemirstīga, cilvēks relatīvs, cilvēce — absolūta, cilvēks — līdzeklis, cilvēce — mērķis.

Tā nav jauna reliģiozā apziņa, bet pirmatnējs dzīvniecisks instinkts: tas ir tas pats instinkts cilvēkos, kas bitēm liek pulcēties stropā, skudrām — pūznī.

Šai nemirstībai ir tikai relatīva nozīme, jo mūsu zemes lodes nenovēršamais gals ir arī cilvēces gals. Nāve kā atsevišķam cilvēkam, tā visai cilvēcei ir visreālākā realitāte. Ja atsevišķs cilvēks ir nulle, tad visa cilvēce — nullu summa — arī ir nulle.

Istās reliģijas uzdevums — cilvēci

atbrīvot no nulles apziņas, atpestīt no laicības bezjēdzīgajām ciešanām. Cilvēces saknes meklējamas reliģijā. Bet šodienējā Eiropas kultūrā šīs saknes aizkaltušas: masās vēl turas kaut kāda reliģiska nojausma, bet masu galotnes — inteliģence izkalst, atkrit nihilismā un irrelīģiozitātē, tukšumā un pesimismā.

Merežkovska cīņa par reliģiju ir augstākās dzīves jēgas meklēšana: ja reiz pasaulē iestātos paradīze, bet vienīgi N ā v e paliktu neuzvarēta, tad cilvēks tomēr nespētu samierināties ar šo paradīzi. "Lai cik lielā mērā cilvēks pārvarētu dabas spēkus, pietiek vienīgi nāves, lai iznīcinātu visu esmes realitāti: ja nāve ir, tad nekā nav, atskaitot nāvi; ja nāve ir, tad viss — nekas".

Reliģija tātad ir nāves uzvarētāja, ja šī momenta reliģijā trūkst, tad tā vispār nav reliģija, viss ir tikai ilūzija un niecība, sāpes un izmisums, bezcerība un aklu dziņu chaos. Ja viens no cilvēkiem nāvi būtu uzvarējis, tad nāve uz visiem laikiem būtu uzvarēta, ne tikai tam, kas to uzvarējis, bet visiem, kas vēl pakļauti empriskai nāvei: vienam šī uzvara būtu īstenība, pārējiem — i e s p ē j a . Ja cilvēki zinātu, ka viens no viņiem ir miris un augšāmcēlies, tad visa cilvēciskā dzīve līdz pēdējai iespējai pilnīgi un pavisam pārveidotos.

Merežkovskis domā, ka tāds cilvēks dzīvojis mūsu vidū: viņš miris kā cilvēks un augšāmcēlies kā Kristus. Kristietības pamatos ir guldīta šī zināšana, bet šī zināšana mūsdienu cilvēces apziņā tik tālu aptumšojusies, tiktāl izmīdīta ikdienas zināšanu dubļos, ka šī reālā augšāmcelšanās kļuvusi par m i t u , par pasaku, ko apstrīd ne tikai nihilisti un ateisti, bet pati kristīgā baznīca, šo zināšanu sargātāja un atjaunotāja, glabātāja un paudēja. Kristietība bez Kristus, Kristus bez kristietības.

"Ja Kristus nav augšāmcēlies, tad viņš pelnījis krusta nāvi, jo viņš piekrāpis cilvēci, apgalvodams, ka Dievs ir debesu Tēvs: Dievs, pielaidzams tādas

personības iznīcināšanu, ar kuru salīdzinot pasaule nekā nav vērts — nav Tēvs, bet bende, ne Dievs, bet velns un visa pasaule ir šī velna izsmieklis par cilvēku, visa daba — ārprāts, nolādētība un chaoss”.

Ja Kristus personībā nav atrisināta visbaigākā mīlestības un nāves antinomija, tad cilvēcei nav ko cerēt, nav kam ticēt, nav ko mīlēt, tad nāves likums nav pārvarams un visa esošā vienīgā realitāte ir nebūtības realitāte: viss ir nulle.

Merežkovskis atzīst, ka prāts ir pakļauts mūžigai evolūcijai un tā izziņas robežas reti kad sniedzas pāri tagadnes robežām, tas iztiek no dotā un esošā materiāla, tas nekad nevar pārredzēt tālāko matērijas evolūciju, tās pārganisko stāvokli, to stāvokli, ko reliģija sauc par miesas augšāmcelšanos.

Cilvēka dzimšanas aktā ir aplēpts tāds pats pārdabīgs brīnums kā cilvēka augšāmcelšanās brīnumā, resp. a i z n ā v e s e s m ē . Augšāmcelšanās ir matērijas pāreja no organiskā stāvokļa uz pārganisko, no nepastāvīgā līdzsvara uz dzīvā uzvaru pār mirušo, personīgā uzvaru pār bezpersonīgo — uz pastāvīgu līdzsvaru. Kristus ir mūsu organiskās esmes pēdējās un pārganiskās esmes — pirmās robežas. Pāreja no organiskās uz pārganisko pasauli visā realitātē atklājusies Kristus personībā un šo realitāti mēs nespējam tādēļ aptvert, ka mūsu prāts atrodas organiskās matērijas gūstā. Reliģiozā griba un apziņa prasa un apliecina viscilvēces personības absolūtās uzvaras nepieciešamību pār nāvi kā vienīgais un iespējamais dzīvības un nāves antinomijas atrisinājums, jo, vai nu pasaules procesa pēdējais mērķis ir nebūtība, vai arī Kristus īstenībā augšāmcelies. Pirmā gadījumā — visa pasaule ir ārprāts, lāsts un chaoss, un cilvēks — šī ārprāta upuris; otrā gadījumā — Kristus augšāmcelšanās ir pasaules jēga, atpestījums un harmonija, un cilvēks — pasaules augstākā jēga.

Augšāmcelšanās problēma šodien, protams, tikpat maz izšķirta kā tai laikā, kad jūdu farizeji un rakstu mācītāji apgalvoja, ka Jēzus mācekļi izzaguši sava mācītāja mirstīgās atliekas, lai pasauli krāptu ar Augšāmcelšanās brīnumu.

“Še blenž tā sakot “tukšuma šausmas”, visas mūsu vēsturiskās pieredzes vakuums”, saka Merežkovskis. — Vai patiesība, ka Kristus augšāmcēlies, vai “petite supercherie” (maza krāpšana), kā domā Renāns, vai arī “krāpšana pasaules vēstures mērogā” (Welthistorischer Humbug), kā spriež D. F. Štrauss. Tolstojs šo mistēriju nespēja saprast, bet to arī neapkaroja, respektēdams savu senču ticību. Merežkovskis šīs problēmas dēļ iekšķīgi aizgāja no Tolstoja, un šo savu viedokli nemainīja līdz sava mūža beigām (1941. g.*). Šī sadursme starp Tolstoju un Merežkovski pelnī īpašu ievēribu tādēļ, ka saduras divas dažādas kristietības pasaules — vieni kopā ar Tolstoju apgalvo, ka dzīvot kristīgā garā svarīgāk nekā lauzīt galvu par Augšāmcelšanās problēmu, otri kopā ar Merežkovski atbild, ja Augšāmcelšanās kristietībā iznīcināta, tad nav vērts nedz mācīt, nedz dzīvot kristīgā garā. Ja Kristus nav augšāmcēlies, domā Merežkovskis, tad visai kristietībai ir uzvelts nāves akmens, tad tai laupīts metafiziskais pamats. Kristus mācekļu nesatricināmo ticību nevar izskaidrot ne ar mazu, ne lielu krāpšanu: kristietība jau savā sākumā būtu nedzīva. Uz tāda sapuvuša pamata nebūtu bijis iespējams uzcelt kristīgo baznīcu, tā būtu sabrukusi pati no sevis kā nams, kas celts uz smilšu pamata. Ticība bez īstenības ir bezspēcīga.

“Ticība Augšāmcelšanai ir visas kristīgās cilvēces kustinātājs spēks” — tas ir Merežkovska *credo*.

Augšāmcelšanās notikums izkrist no dabas kārtības, no

*) Sk. Zentas Mauriņas eseju krāj. “Spīts”.

katra caurmēra prāta saprašanas, vārdu sakot, no mūsu esmes trīsdimensionālā loka, kas transcendē pasauli ceturtā dimensijā, kas mums ir un paliek "brīnums", kaut gan šis "brīnums" bijis vēsturisks, rokām taustāms. Mēs, mūsdienu kristieši, esam rada neticīgajam Tomam, spējam ticēt tikai tam, ko ar acīm redzam, rokām taustām. "Tāpēc, ka tu mani esi redzējis, Tom, tu tici. Svētīgi tie, kas neredz un tomēr tic" (Jāņa, 20., 29.).

Augšāmcelšanās ir ceturtā metamorfoza, Kristus ir trīsdimensionālās pasaules beigas un pirmais ceturtās dimensijas cilvēks. Ir nepareizi, ja mēs vēlētos, lai akmens saprastu putnu, zivs cilvēku un cilvēks — Kristu. Mūsu pieredzē nāve vienmēr ir nāve, un kas iet pāri nāvei, tas mums ir brīnums, mums trūkst attiecīgā organa, lai mēs spētu sevī uzņemt pārorganiskas dabas parādības. Nāves brīdī robežas krīt un mēs izejam citā Istenībā un sevī uzņemam citas patiesības, kas, varbūt, savukārt mūs nostādīs lielāku brīnumu priekšā nekā mūsu esmes dimensijā augšāmcelšanās. Tolstoja kristietība tādej nav mazāka kā Merežkovska, abos gadījumos mēs atrodamies ceļā uz augstāku garīguma pakāpi. Svarīgi, ka mēs atrodamies kustībā uz jaunu vērtību centru, uz Gara reliģiju.

Dieva valstība, manuprāt, nepastāv mācībā par pasaules galu, bet ticībā mūžīgajam un bezgalīgajam Dievam. Kristus eschatoloģijā ir slēpta griba pēc mūžīgā, mirt nozīmē augšāmcelties, t.i. dzīvībai piešķirt mūžības nozīmi. Ja Kristu tā saprotam, tad viņu sevī un pasaulē apliecinām kā mūžīgās dzīvības centru, kā patiesu Kungu pār dzīvību un nāvi. Pašreizējā cilvēces attīstībā vēl daudz no dzīvnieka, un kas Kristu noliedz, tas noliedz augstākās attīstības gribu! Kristus personībā brīnišķā kārtā piepildījusies ceturtā metamorfoza — fiziskās nāves pārvarēšana. Kamēr Kristus mācība paliks tikai nedzīva dogma, sastindzis likuma burts, tik ilgi pasaule Kristu nesagaidīs, tik ilgi tai paliks apslēpta tā dievišķā jēga par mūžīgo dzīvību, kas nav tikai no šīs, bet arī no citas pasaules.

C e t u r t ā   n o d a ļ a

ANRI BERGSONS—METAFIZIKAS ATJAUNOTĀJS

Franču dekadence barojusies no divām saknēm — ateisma un libertināža. No libertināža izaugusi franču destruktīvā māksla — simbolisms, konstruktīvisms, kubisms, solipsisms, un no ateisma — skepticisms, naturālisms, materiālisms, morāliskais nihilisms un beidzot eksistenciālisms. Libertināžs un ateisms ir agrāko gadsimtu smags mantojums, kas guļ franču chaosa cilvēka pamatā. Bet ir trešā sakne, un no tās izaudzis franču metafiziskais un reliģiozais gars, kas savu mūžīgo simbolu atradis Paskālā un šī gara strāvojumi nebeidz savu kustību arī nākošo gadsimtu attīstībā, to pauduši dziļas reliģiozitātes apgaroti dzejnieki, filozofi un zinātnieki. 18. gadsimtā ir skanējusi Lamnē (Lammenais) dedzīgā balss, 19. g.s. otrā pusē Beļģijā Meterlinks (Maeterlinck) zināja, ka Dievs iemājo dvēseles un dzīvības noslēpumā, viņš apzinājās, ka aiz materiālās parādību pasaules meklējama gara parādību pasaule, aiz zemes dzīves viņš nojauta citu esmi, kas cilvēkā atklājas kā aizplivurots sapnis, kā neskaidra gribas funkcija, kā metafiziska vīzija, kā iekšējā pārdzīvojuma manifestācija. Dvēsele, matērijas smagajās drānās tērpusies, bez apstājas atrodas kustībā uz savu augstāko piepildījumu — uz garīgo brīvību, uz sevis apzināšanos savā pirm-sākumā — Dievā.

Meterlinks 20. g.s. pirmajā pusē ir tā jaunā gara sākums, kas savu pamatojumu un piepildījumu gūst *A n r i B e r g s o n ā* (1859—1941).

Katra dziļa un iedribīga filozofija vai māksla ir subjektīva, tās pamatā ir dzīvais cilvēks. Jo lielāka kāda personība, jo īpatnāka un nesaprotamāka savam laikam: ne valoda viņu šķir no sava laika, bet viņa vienreizīgais, nesamaināmais personības kodols.

Metafizika un eksperimentālās zinātnes.

Bergsons dzīvoja laikā, kad Eiropā valdīja St. Milla empīrisms un Spensera (Spencer) un Darvina evolucionisms. Cilvēks bija pārvērsts par mechanisku ideju automatu. Asociācijas likums bija kļuvis par domāšanas pamatu, tāpat kā gravitācijas likums fizikā. Brīvība bija ilūzija, visu noteica naturālistiskais determinisms. Piem., Dieva ideja nebija nekas vairāk kā sociālās dzīves produkts. Spensers noraidīja brīnumus, radīšanu un ticību, reducējot cilvēcisko dzīvi materiālajā nepieciešamībā. Cilvēks bija pārvērsts par dabiskā determinisma aklu rīku. Ar to bija iznīcināta cilvēka personīgā brīvība un atbildība.

Šai pašā laikā valdīja vācu filozofija ar tieksmi cilvēku nostādīt Dieva vietā: zinātne iznīcināja reliģiju, pati kļūdamā par reliģiju. Atcerēsimies, piemēra dēļ, kaut vai Hekela (Haeckel) zinātnes entuziasmu, Renānu, kas mācīja, ka cilvēks ir rases, vides un momenta rezultāts, ka tikumi un netikumi ir tādi paši "produkti kā sukurs un vitriols". Daba un vēsture ir universālās nepieciešamības attīstība.

Šo noskaņu zīmīgi izteica Renāns: "Aizmirstības bezgalīgā upe mūs aizskalo bezvārdu bezdibenī. Ak, bezdiben, tu esi vienīgais dievs... Viss te ir tikai simbols un

sapnis. Dievi paiet kā cilvēki, un nebūtu labi, ja tie izrādītos mūžīgi" (La priere sur l'Acropole).

19. g.s. otrā pusē filozofijā un literatūrā valdīja empīriskais pozitīvisms un bioloģiskais sociālisms bez metafizikas, bez personīgā, dzīvā Dieva kā universa būtības, kā universa centrālās idejas. Šai laikā, protams, dzīvoja arī daži zinātnieki, filozofi un dzejnieki, kas sajuta, ka atdievišķotā debess kļūst tukša un cilvēciskā dzīve pārvēršas par patvaļīgu un ķekatainu murgu. Franču lielais matemātiķis Kurno (Cournot) savās meditācijās atzina, ka lietu un prāta parādības ir kaut kas *t r a n s r a c i o n ā l s*, ka pasaules noslēpumi nav intelektuāli izskaidrojami. (Skat. Kurno lielisko darbu "Materialisme, rationalisme", 1875, I).

Tālāk par Kurno savās meditācijās iet Bergsons, izmaldījies pa pozitīviskā materiālisma džungļiem, viņš savu skatu vērš pāri pasaulei un rezultātā rietumos atjauno metafiziku, tāpat kā austrumos Solovjovs, to atzīdams par visu zinātņu *p r i m a e t u l t i m a r a t i o*.

Kas iznīcina Dievā personību, tas to iznīcina arī cilvēkā, jo Dievs ir personības garants cilvēkā un cilvēks Dievā. Konta (Conta) antropocentriskais pozitīvisms ir bezpersonīgs, humānisma reliģija izrādās bez īsta pamata. Bergsons meklē atbalstu Platonā, kam Dievs bija visa esošā princips, beigas un vide. Viņš savām domām atrod atbalsi arī sava laika franču domātājos. Viņš ir vienis prātis ar Biranu (Maine de Biran): personības restaurācija cilvēkā un Dievā nepieciešama, absolūtais ir zinātnes un filozofijas vienīgais un pēdējais mērķis.

"Centrs vairs nav Es, bet Dievs" (Bergson, La Philosophie, 1915, 160.). Cilvēka gars ir starpnieks starp Dievu un dabu, Dievs tam piešķir augstāko vietu dzīvnieciskās dzīves valstībā: tā ir upura un mīlestības dzīve, dzīve vienībā ar Dievu. Viņa metafizikas domu biedri ir Ravesons (Ravaisson) un Burtū (Bourtoix).

Ravesons atzīst, ka nekas nerodas no nekā, ka nekas

neeksistē bez jēgas, t.i., bez principa un mērķa; viņš netiecas augstāko attīstību izskaidrot ar zemāko, dzīvību ar nāvi, esmi ar nebūtību; viņš māca pazīt saprātu caur paša saprāta dabu, Isi sakot, cilvēkam iespējams savā personībā atklāt absolūto.

Tālāk un dziļāk par Ravesona spirituālismu ir gājis Burtū, kas savas nāves priekšvakarā rezumēja savu filozofiju atziņā:

“Visa filozofija, kas nebeidzas reliģijā, ir abstrakta un formāla, vienkāršas ilgas vai ārprātīga prasība. Dievā un vienīgi Viņā kustība un dzīvība meklējama savā realitātē un pilnībā” (Revue de metaphysique et de morale, 1921). Viņš noraida materiālistu determinismu kā prāta primitīvu konstrukciju un brīvību atzīst kā mūsu apziņas faktu.

Burtū vēstulē Francim Šarmēsam (Francis Charnes) raksta, ja mūsu civilizācija neatgriezīsies pie Dieva, tā aptumšosies, jo cilvēki nevalda pār sevi: tie nav spējīgi pūlēties un upurēties, ja tie negrib kļūt par labās, taisnās, ideālās, vārdu sakot, par Dieva lietas strādniekiem.

Bergsona metode.

Šai un līdzīgā filozofiskā atmosfērā briedusi un gatavojusies Bergsona personība. Viņš pamazām sevi pārvar angļu pozitīvisko evolucionismu, kas jaunībā viņu bija ietekmējis, tāpat neseko vāci ideālistiskai filozofijai, bet sevī uzņem Paskāla, Birāna, Ravesona u.c. franču filozofu sirds un reliģijas filozofijas tradīciju, to turpinot papildina un izpleš līdz jauniem domu horizontiem un padziļina līdz metafizisku nojautu dzelmēm.

Bergsona pirmais jaunais solis ir tas, ka viņš rauga atrast līdzsvaru starp metafiziku un eksperimentālām zinātnēm, viņš attīsta intuīcijas domu, kas palīdz izprast

gara realitāti, kas pasauli uzskata tādu, kāda tā ir īstenībā. Viņa filozofijas mērķis tātad ir atklāt kā iekšējas, tā ārējas realitātes patiesību. Viņš cenšas risināt savas problēmas no zinātnes un metafizikas aspekta. Tas ir ceļš, ko mēs filozofijā varētu saukt par drošāko patiesības meklēšanas metodi. To izkopjot, mēs patiesību nemeklējam tikai ar intelektu, bet arī ar sirdi: intelekts un sirds ir gara sinteze. Bet arī ar to vēl nepietiek: vajadzīga mīlestība, tīra emocija un gribas dzinējspēks. Šai iekšējā pasaulē sākas Bergsona lielais darbs — mūsdienu chaosa pārvarēšana.

Te sākas mana tema par Bergsonu un varbūt visu to, kas sevī grib pārvarēt chaosu un kaut mirkli pāri tam skatoties, apzināties savu dvēseli un noskārst tās sakaru ar savu patieso un absolūto īstenību — Dievu.

Bergsona filozofijas metode ir ilgstības intuicija (*L'intuition de la duree*), tā nav jēdzieniska, bet kvalitatīva, radoša noģida, kas balstās realitātē. "Absolūtais ir dots tikai intuicijā, kamēr viss pārējais atklājas analizē", saka Bergsons. Par intuiciju sauc to intelektuālās simpatijas veidu, ar kuras palīdzību mēs pārceļamies priekšmeta iekšienē, lai satvertu to, kas tanī ir vienreizīgs un neizsakāms. Turpretī analīze ir paņēmiens, kas priekšmetu attiecina uz jau pazīstamiem elementiem".

Reālā pazīšana ir aprobežota, bet nevis relatīva. Tie, kas studē dzīvi no ārpuses, jau pazīstamās funkcijās, tiem par dzīvi ir tikai relatīvas zināšanas. Bet tie, kas dzīvi tver no iekšienes, to pazīst pašā dzīvē: pazīt kādu parādību absolūti nozīmē to pazīt no iekšienes, tās pašas dabā. Absolūtais ir pilnīgs sevī. Pazīt kādu lietu vai cilvēku intuitīvi, nozīmē to pazīt intimi, absolūti.

Bergsona intuicijas metode tātad ir garīga, to var saprast garā un nevis telpā. Īstas zināšanas dibinās radniecīgās jūtās, līdzīgi simpatijā vai draudzībā. Zinātne, kas māca pazīt lietas pašas par sevi, ir metafizika. Mēs sevi varam pazīt tikai ar intuiciju un nevis ar analīzi.

Cilvēkam piešķirta spēja sevi bezgalīgi pārspēt. Gara spēkā atrodas visa tā noslēpums, kas kustas, kas ilgst, kas ir.

“Filozofijas būtība ir vienkāršība” (Revue de metaphysique, 1911). Bergsona prasība filozofijā ir tā pati, kas Tolstoja mākslā: visa īsta māksla ir vienkārša. Bet šī vienkāršība savā dziļākā būtībā ir dievišķs noslēpums, lai to sevi atklātu, bieži nozīmē visu dzīvi domāt, visu dzīvi darboties, visu dzīvi mācīties un visu dzīvi ziedot šīs dievišķās vienkāršības iegūšanai.

Bet būtu maldīgs uzskats pieņemt, ka Bergsona intuitīvā metode simplificētu vai vērstos pret zinātnei, gluži otrādi — intuīcijas un zinātnes sintezē viņš saskata īstās kultūras nostiprinājumu. Zinātne veic savu darbu kvantitatē, ekstensijā, telpā; intuitīvā filozofija — kvalitātē, spraigumā, ilgstībā: pirmā gadījumā apziņa izplūst ārpusē, iztērējas un beidzot pazūd, otrā gadījumā — tā atgriežas sevī, sakoncentrējas un padziļinās.

Tas pats sakāms par mūsu intelekta ieroci — prātu: tas pats sevī smeļas spēku, lai pats sevi pārvarētu.

Metafizikas iekšējā jēga tiktāl aptumšojusies, ka mūsdienās to sākuši kvalificēt pat kā mānīcību. Bet šī ignorance liekas izskaidrojama ar faktu, ka savā dziļākā būtībā antifilozofiski ļaudis sāk “filozofēt” uz savu roku, pārkrāsojot pasauli pēc savām vēlmēm, tādā kārtā to pārvēršot par nepārredzamu chaosu. Bergsonam, vienam no nedaudziem mūsdienu domātājiem, pieder lielais nopelns, ka viņš materiālistiskās filozofijas chaosu pārvarējis, metafiziku paceldams tās sākotnējos augstumos.

Metafizika, pēc Bergsona domām, nav jūtu lieta, tā nav ne subjektīva, ne relatīva, kā viss tas, kam sakars ar tiro afektivitāti: tā ir visreālākā, vissolidākā un pozitīvākā zinātne no visām zinātnēm, jo tā ir r e ā l a zinātne.

Intuīcijas atklāšme.

Bergsona metafizikas izejas punkts ir Paskāla universālā atziņa: "Mēs patiesību pazīstam ne tikai ar prātu, bet to pazīstam vēl arī ar sirdi." Paskālistiskās "sirds" vietā Bergsons lieto "intuīciju", prāts pierāda, sirds zina; intuīcija ir metafiziskā sirds: tā zina. Doma jāpierāda ar faktiem, jāpamato ar loģiskiem atzinumiem un tikai pēc ilga analītiska darba tā pieļauj pieņemt precīzus slēdzienus.

Pirmā realitāte, ko intuīcija mums atklāj, ir *E s*. No *Es* jāiziet, lai nonāktu pie ķermeņa, dzīves, matērijas, un beidzot, lai izskaidrotu universu. Mūsu *Es* nav mērāms, bet tikai kā ilgstība izjūtams. Mēs neesam nepieciešamība kā fiziskas lietas, bet esam brīvi. Katrs akts, kas nes mūsu personības zīmogu, ir patiesi brīvs. Tā ir rupja psiholoģija, kas mums apgalvo, ka dvēseli nosaka simpatija, novēršanās, naidis vai kādi citi spēki, kas to nomāc. Dvēsele no šīm jūtu ietekmēm ir brīva, tā nosaka pati sevi.

Morāliskās brīvības princips pēc ilgu gadu maldiem atkal tiek restaurēts. Ja cilvēks šo iekšējo brīvību nepazīst, tad tādēļ, ka "mēs vairāk dzīvojam ārējai nekā iekšējai pasaulei; mēs bieži runājam to, ko nedomājam; mēs tiekam vairāk nodarbināti nekā paši darbojamies. Brīvi darboties nozīmē ieņemt savu pozīciju, nozīmē pārvietoties tīrajā ilgstībā" (*Essai sur le donnéees immediates de la conscience*, 176).

E s — i l g s t ī b a ir otrā realitāte, ko mēs sevī ar intuīciju atklājam. Laiks nav kā telpa, kas reducējams pēc sava mēra: "novēcošanās un ilgstība pieder kvalitātes kārtībai. Nekāds analīzes mēģinājums to neatrisinās tīrā kvalitātē". Pēc Bergsona domām, Einšteins reālo laiku sajauc ar fiktīvo laiku, t.i., mērījamo lietu — ar mēru. Mums nav nekādu līdzekļu uzzināt, vai universā ir dažādi laiki, tālab mums jāturas pie vispārējā ieskata, kamēr nav pretēja pierādījuma. Reālais laiks, universālais

laiks, ir lietu laiks. Ir tikai mūsu personīgā ilgstība mūsu domu konstitutīvajā ilgstībā, kas ir atmiņa, un iekšējā atmiņa ir pakļauta maiņai, tagadne bez pārtraukuma pārīet pagātnē. Šī ilgstība ir graduāla un veido universa totalitāti, tādā kārtā radot universa ilgstības ideju.

Psicholoģiskā ilgstība.

Bergsons patieso ilgstību redz **p s i c h o l ŗ i s k a - j ā i l g s t ī b ā**, bet viņš visu ilgstību nereducē tikai apziņas ilgstībā: ir arī universa laiks, kas nav vienkārši simbolisks un iluzionārs, jo tas tiecas sevī reducēt iekšķīgo ilgstību. Laiks, pārejot no rupjās matērijas dzīvās un apzinīgās būtņēs, pārvēršas no neorganizētās organizētā matērijā, no determinisma — indeterminisma, no redzamā — neredzamā aktā. Te meklējama arī pasaules brīvība, jo psiholoģiskā kauzalitāte noliedz radīšanas aktu par sevi. Patiesā ilgstība ir neapbrķināma, jo tā ir radoša. Tas, ko mūsu Es pauž, nav vārdi, bet žesti, stāvoklis, mūsu apzinīgais akts: un tas savā būtībā ir neredzams, tā ir doma, ko mēs satveram, tiklīdz mēs gribam ieiet savā Es, un cits mūs nesapratis, ja viņš pats sevī to pašu domu neatradīs. Īsi, tā ir brīvība, kas mūs no ārējas būtnes pārvērš iekšējā būtņē. Un tikai iekšējā būtne savā tīrajā ilgstībā ir patiesi brīva būtne. Mūsu griba ir akta valdniece, jo mūsos notiek tas, ko gribam.

Bergsons cilvēku atbrīvo no aklās kauzalitātes, no determinisma, jo mūsu Es dzīvo ilgstībā, bet nevis telpā; tam nav ķermeņa.

Te, lūk, rodas jautājums: kāpēc mums ir ķermeņis? Un kā apziņa tam piemērojas? Atbilde uz šo jautājumu ļauj mums dziļāk ienirt mūsos pašos, un ja neapgaismo mūsu noslēpumu, tad vismaz mēs piekļūstam mūsu esmes tuvumā un eksakti redzam, kur tā mājō. Bergsons tādā kārtā mēģina iznīcināt Es simbolu un rauga Es tvert tā paša ilgstībā.

Kas ir mūsu iekšējā ilgstība?

Tā ir mūsu daudzējādība (multiplicite) bez līdzības (resemblance) ar skaitli; organiska attīstība, kam tomēr nav pieaugošanas kvalitātes. Īsi sakot, iekšējās ilgstības momenti nav ārēji viens pret otru. Mūsu intimie apstākļi ir mūsos "kā dzīvas būtnes, bez mitas topošas", tie attīstās, organizējas, tie nostiprinās dzīvajā Es un ilgst kā viņi paši, reflektējot un paužot konkrēto individualitāti. Katrā mūsu stāvoklī un mūsu aktā apziņa mums stāda priekšā mūsu Es; katrā no viņiem tas tver pats sevi, kā neredzama garīga būtne, pakārtota laikā un nevis telpā, un nedalāma kā reālais laiks, kur tā pakārtojas. Jo mūsu iekšējā ilgstība no pirmā līdz pēdējam mūsu apzinīgās dzīves brīdim ir nedalāma attīstība.

Es ilgstība ir tīra vienība, nedalāms gabals, nešķirama no apziņas, jo pasaule ir tikai viena, vienkārša un nedalāma apziņa. Apziņa un ilgstība ir tik cieši savienotas, ka viena bez otras nav uztveramas: ilgstība, kurā mēs dzīvojam, pakļauta ilgstības realitātei.

Pēc ilgiem chaosa gadsimtiem Bergsons izlabo spirituālistu un materiālistu vienpusīgo perspektīvi, varētu teikt, ka viņš samierina sapņotāju Don Kichotu ar "business-man" — Sančo Pansu. Bet vēl vairāk: viņš savieno dvēseli ar miesu, ko kristīgā pasaule bija sašķēlusi divās naidīgās pretvarās. Bergsons atšķir dvēseli no ķermeņa, bet viņš tos neizšķir, viņš sagatavo ceļu uz ciešu vienību. Ceļš, kas ved uz šo vienību ir — intuīcija.

Tā ir Bergsona filozofijas nopietnākā un ģeniālākā problēma, problēma par mūsu esmes likteni.

Lūk, cilvēka mūžīgais jautājums:

"No kurienes nākam? Ko isteni te darām? Kurp ejam?" (Energie spirituelle).

No Dieva mēs nākam. Dievā mēs darbojamies. Pie Dieva mēs atgriežamies.

Nemirstība nav ilūzija, bet eksperimentāli pierādāma patiesība.

“Gara dzīve nevar būt ķermeņa dzīves efekts, bet viss notiek gluži otrādi — itin vienkārši, gars izmanto ķermeni, un tālab mums nav vairs nekāda pamata pieņemt, ka ķermenis un gars būtu nedalāmi vienoti viens ar otru... Dvēseles nemirstība kļūst ticama, pierādīt to nepieciešami vairāk tam, kas to noliedz, nekā tam, kas to apliecina” (Energie Spirituelle, 62-63).

Domas ir neatkarīgas no smadzenēm, tās var eksistēt bez smadzenēm; atmiņa pārdzīvo smadzenes, smadzenes ir tikai atmiņu transmisabls līdzeklis. Atmiņu ir iespējams pārraidīt bez materiālas starpniecības, tīrā dvēseles ceļā, piem., telepatija šo faktu eksperimentāli apliecinājusi. Bergsons tātad nodrošinājis racionālo ticību dvēseles nemirstībai. To arī zinājusi Sv. Terēza, teikdama: “Nav nepieciešami pacelties līdz debesīm: iegriezīsimies mūsos; tā pietiek”. Sevi pazīstot, mēs pārliecināties par savas dvēseles nemirstību.*)

Ja dvēseles nemirstība pierādīta, tad visu laiku smagākais un strīdīgākais jautājums atrisināts. Bergsons savā grāmatā “Matière et mémoire” ar neapstrīdamiem faktiem pierādījis, ka pagātne mūsos saglabājas divējādā veidā; garā, neatkarīgās atmiņās, t.i. Es ilgstībā un kustībā, ko telpā nosaka darbība un ko ķermenis reģistrē. Kustību var pārtraukt smadzeņu bojājums, bet atmiņas turpretī netiek skartas. Slimība iznīcina atmiņas tikai šķietami tās vairs nevar aktualizēties vai darboties realitātē, istenībā, kā to noteikti pierāda pieredze.

Domām vajadzīgas smadzenes, lai tās tiktu izraisītas, un nevis lai tās eksistētu: tas ir ķermenis, kas

-----

*) Par šo jautājumu salīdzināt manas eksperimentālās grāmatas: “Unhoerbares wird hoerbar”, 1968, “Ueberleben wir den Tod?”, 1974, “Breakthrough”, An Amazing Experiment in Electronic Communication with Dead, 1971.

aizmirst un atceras, jo aizmiršana un atcerēšanās ir rotaļa; tā ir dvēsele, kas uzglabā un kas pazīst, jo uzglabāšana un pazišana ir doma.

Par evolūcijas mehanismu.

Nākošā Bergsona filozofijas tema, kas liek viņu atzīt par chaosa pārvarētāju, ir viņa domas par evolūciju.

Evolūcija nav fakts, bet hipoteze, kas izskaidro tikai vienu daļu īstenības. Dzīvā pasaule neuzrāda pārredzamu evolūciju, bet gan drīzāk vienreizību, ļoti noteiktu un bez turpinājuma. Daba uzrāda zināmus fiksētus līdzsvara tipus, kas katrs pauž zināmu ideju, zināmu ieražu, kas atbilst noteiktai sugai vai atšķirīgām un stingri nošķirtām grupām.

Mēs pasauli skatām tās formu bezgalīgā dažādībā, kas zīmējas uz šo formu izcelšanas, mēs par to nekā nezinām.

Formas, kurās dzīvība iemiesojusies, vairāk vai mazāk ir stabilas, bet pati **d z ī v ī b a** būtībā ir nepārtraukta kontinuitāte: tā būtiski ir **i l g s t ī b a**.

Evolūcija ir mehanistiska kārtība, vai plašākā nozīmē, prāta kārtība. Atkārtotāšanās un nāve ir radītājs impulss, un tas nav akls, tas drīzāk ir gribas nekā mehanistiskais akts. Mums jāatrod atbilde uz jautājumu, kas liek kustēties radošajam aktam? Mēs dzīves kustības redzam tikai ārēji, bet nekad nejautājam, kas ir šīs kustības faktors.

“Šīs kustības nosaukums”, saka Bergsons, “kas dara iekšķīgu un kas paceļ, kas virzās uz iekšieni un augšup, nav nedz matērija, nedz cilvēks: tas ir Dievs”. Viņš ir visas kustības sākums, visas radības princips. Lūk, kur tiecas, ko nozīmē lielā kustība, kas pilda universu un mūs paceļ pāri mums pašiem.

Bergsonam tādā kārtā izdevies pārvarēt mehanistisko filozofiju. Izejot no Dieva kā mūsu zemes augstākā

principa, viņš brīvo gribu pieņem par mūsu dvēseles pamatu. Cilvēces vēsture nav aklas nepieciešamības, bet radošas gribas rezultāts. Brīvās gribas noslēpums ir tās radošie spēki:

“Apzinīgas būtnes dzīve ir: mainīties; mainīties, lai nobriestu; nobriest, lai pats sevi pastāvīgi radītu”. Bergsons vēsturisko fatālismu noraida kā fikciju: visus šķēršļus īstā laikā ir iespējams pārvarēt ar labu gribu. Nav nepārvaramu vēsturisku likumu, ir tikai bioloģiskie likumi. Un bioloģiskos likumos nekā mīklaina nav, tie ir kontrolējami un mūsu gribai pakļaujami.

Radīšana ir brīva, kur brīvība tiek nolaupīta, tur tiek nogalināta dvēsele. Mechanistiskā filozofija jau cita nekā nedara, kā cenšas nogalināt mūsu dvēseli, jo apziņa tai ir tikai pasaules kustības nejauša parādība. Bergsonam apziņa ir radošās attīstības mērķis, dzīvības spara uzturētāja un vairotāja, dzīves vērtības kāpinātāja līdz dievišķam pirmsākumam.

Bet dzīvības noslēpumu nevar aptvert vienīgi ar inteligenci. Te vajadzīgs instinkts. Bet instinkts bez inteligences ir akls, tas neko neredz, neko nepazīst, neko nemeklē. Intelligence nepieciešama, lai instinktu darītu redzīgu. Intelligences un instinkta sintezē atklājas intuīcija, kas pārspēj instinktu un inteligenci, intuīcija ir spējīga apzināties pasauli līdz bezgalībai. Te sākas sevis paplašināšanas darbs, sevis pārspēšanas tieksme, līdz individuālais top par universālo. Šai apziņas procesā tapusi visa lielā māksla, atklājušies visi lielie izgudrojumi, veidojušās visas reliģiskās kustības. Tā ir patiesā Dieva prāta atklāsme. Šis dievišķās gaismas avots ir bezgalīgs, tas nekad neizsīkst, nekā no sevis nezaudē.

Pasaules nesatricināmā kārtība un tās izpausmes.

Bergsona filozofijas tālākā atziņa ir, ka lietās apslēp-
ta nesatricināma kārtība un tikai ievērojot šo

kārtību, ir iespējama zinātne. Kārtība ir realitāte. Nekārtība rodas tikai tur, kur mēs beidzam meklēt. Katra nekārtība ir nejaušība, kas savā būtībā ir relatīva. Morāliskā nekārtība rodas, kad mēs ļaunprātīgi izmantojam brīvību: brīvība kā absolūta vērtība balstās mūsu saprātīgās būtnes dabā; tiklīdz mēs šo absolūto normu pārkāpjam, mēs jau tai pašā brīdī sākam darboties pret mūsu Radītāju. Morāliskā kārtība tāpat ir relatīva, tā ir relatīva zīmējoties uz mums. Nekārtība izvaro absolūto kārtību, ko mums Radītājs dāvājis.

Pasaulē, kas balstās uz absolūto kārtību, nav vietas **n e b ū t ī b a s i d e j a i**. Visa chaosa filozofija radusies nebūtības idejas sugestijā. "...Nebūtības ideja par visu esošo ir pseudoideja," saka Bergsons. Tas nozīmē, ka chaosa cilvēka jūtu un domu pasaulē rodas tādēļ, ka tas nekad reāli nav domājis, nekad nav sevi kā realitāti izjutis, nekad nav pazinis savas dvēseles ilgstībā Dievu un Dievā pats sevi. Nebūtības filozofija ir visu chaosa lielākais chaos.

Dzīvojot nozīmē sevi pārradīt, filozofēt — atgriezties pie Dieva. Chaosa cilvēks neko citu nav darījis kā attālināties no Dieva un, sevi sajuzdams vientuļu un atstātu, iedrīkstējies pats sevi izsludināt par Dievu, likdams pats sev celt altārus un pats sevi pielūgt. Sevis dievināšanas tieksme ir nezināšana par to, ka cilvēkā iemājo Dievs un ka viņš, savukārt, dzīvo Dievā. Neprātīgais tālu meklē to, kas ir pavisam tuvu, kas atrodas viņā pašā.

Bergsona metafizika, balstoties pieredzē, transcendē pašu pieredzi, mēs gūstam skaidrību par radoša un brīva Dieva ideju, kas rada reizē matēriju un dzīvību.

Spēks nolietojas bez apstājas mūsu acu priekšā, bet rodas bez pārtraukuma no jauna. No kurienes tad nāk šis spēks? Kā noskaidrot šo spēku, no kura mēs dzīvojam?

Universs ir mēms, uz jautājumiem tālās pasaules

neatbild. Lūk, klusuma šausmas, kas pildīja Paskāla sirdi: "Bezgalīgā izplatījuma mūžīgais klusums mani pilda ar šausmām".

Katrs cilvēks ir mazs universs, t.i., niecīgs punkts telpas un laika bezgalībā. Un tomēr, zīmējoties uz savu ilgstību, viņš nespēj ne tikai sevi saprast, bet nevar pat iedomāties savas esmes robežas. Cilvēkā iemājo spēks, kas bez pārtraukuma tiecas pacelties, tiecas salauzt matērijas, inerces, nepieciešamības ietvarus.

Bergsons ar nesatricināmu skaidrību atzīst, ka daba mums devusi iespēju to pārvarēt, norādījusi ceļu uz *a u g s t ā k o a t t ī s t ī b u*. Šis attīstības zīme ir *p r i e k s*. Jo bagātāka radīšana, jo dziļāks prieks. Māte, kas uzlūko savu bērnu, ir priecīga, jo apzinās, ka viņa to radījusi fiziski un morāliski. Ja kāds radījis patiesi lielu darbu, tas stāv pāri uzslavām un slavai: viņš ir radītājs un apzinās to, un prieks, ko viņš pārdzīvo, ir dievišķs prieks.

"Prieks vienmēr pavēstī, ka dzīve ir izdevusies, ka tā ieguvusi pamatu, ka tai laimējies uzvarēt: katrs liels prieks nes triumfālu akcentu" (Conscience et la vie, Conference de 1911). Dzīves triumfs ir radīšana; to pārdzīvo ne tikai mākslinieks vai zinātnieks, bet katrs cilvēks.

Radītāja cilvēka prieks ir liels, jo viņš piedalās Dieva darbā: tā Dieva, kas rada mīlestībā un ar mīlestību. Dzīve dziļākā būtībā ir radīšana, dzīve ir radīšanas prasība; tā saglabājas tikai atjaunojoties un bez pārtraukuma pati sevi pārradot, tā atrodas nepārtrauktā cīņā ar mūsu esmes negatīvo spēku, kas iznīcina, degradē, nolieto.

Ne matērija, ne apziņa nav izskaidrojamas ar sevi vien, jo nav šaubu, ka abas rodas no kopēja pamata.

Universa spēku avots ir Dievs, kas savā brīvības plūsmē vai sparā rada pasaules. Nedz mūsos, nedz ārpus mums, nedz individuālajā dzīvē, nedz izplatījumā absolūti skaidri neatklājas radīšanas noslēpums. Pasaules procesi mums nepārprotami liecina par neredzama

principa esmi, no kurienes rodas viss, kas dzīvo. Šī pirmavota sākumi klāti ar biezu mistērijas plīvuru. Pēdējie jautājumi slēpjas dziļā tumsā.

Divas morāles — ticības un intelekta.

Chaosā cilvēka lielākais defekts, ka tas spītīgā bērnišķībā, triviālā pašpārliecībā tiecas ar savu intelektu tikt galā ar dzīves problēmām, Dievu noraidot kā lieku un traucējošu hipotezi. To darot viņš neglābjami atkrīt iekšējā chaosa stāvoklī, iznīcinot sevi universālās kārtības principu. Morāle, kas nebalstās Dievā, bet intelektā, ir pseudo-morāle. No šīs morāles radušās pseudo-problēmas. Par tādām jāuzskata visas tās problēmas, kas tiecas bez Dieva atrisināt dzīves problēmas, kas grib dzīvot saskaņā nevis ar dievišķās apziņas cieņu, bet ar prāta formulējumu schēmām, ar prāta relatīviem priekšstatiem. Tādu filozofu pieņēmumi robežojas ar ietiepīgu un naivu bērnu māņticībām. Bet morāle ir savā būtībā absolūta, tā prāta ceļā vienīgi meklējama, atzīstama, atklājama, bet tā nav konstruējama un mākslīgā kārtā uzturama, kā, piem., visas tās "morāles", kas kalpo kādas ļaužu grupas vai valsts interesēm. Tāda morāle ir relatīva, saistīta ar zināmu laiku, telpu vietu.

Bet ja mēs vēršam skatu pret absolūto mūsos un ārpus mums, tad ir tikai viena un mūžīga morāle, tikai viens iekšējs izejas punkts — Dievs.

Te Bergsons atkal pateicis izšķirēju vārdu:

"Mēs esam, kustamies un dzīvojam Absolūtā pasaulē" (Ev. creatrice, 217). Absolūtā daba ir brīvība, to raksturo izvēle, radīšana un pārpersonība. Prāts ir cilvēcisks jēdziens, tātad relatīvs, tas ir saistīts ar mūsu inteligenci laikā, telpā un notikumos. Filozofiskās sistēmas mums atklāj tikai cilvēka prātu, pat ne

inteliģences dabu, un tāpēc tās visas ir relatīvas. Absolūtās ir tikai tas, kas ir no Dieva un Dievā. Dzīvot saskaņā ar dievišķiem likumiem nozīmē dzīvot saskaņā ar kosmisko kārtību, nozīmē domāt metafiziski, jo metafizika nozīmē relatīvā nepārtrauktu pārvarēšanu un ietiekšanos absolūtā sfairā.

Cilvēks paredz, Dievs redz, jo Viņam viss ir tagadne. Visi cilvēciskie jēdzieni nav nedz adekvāti, nedz pilnīgi. Cilvēks domā nepilnīgās un neskaidrās antoloģijs. Jau Sv. Toms zinājis teikt, ka nekāds nemaldgs vārds nevar būt attiecināms uz Dievu un tā radījumiem. Dievs ir visuma vienība, viņa daba cilvēkam ir nepieejama, mums trūkst organa, ar ko mēs varētu Dievu aptvert vai saskatīt viņa totalitt.

Dievs ir mistērija, ar prātu neizdibinma un nesasniedzama, Dievs iet pāri katram cilvciskam jēdzienam. Mēs varam paļauties vienīgi uz ticību, jo tanī slēpjas Dieva netieša pazīšana, bet lai ticības ziņu izteiktu vārdos, tie izrds nepilnīgi, neskaidri, nenoteikti un pretrunīgi.

Ticības morāle ir noenkurota Dievā, universālajā atbildības izjūtā, un šis izjūtas dzīvais regulētājs speks ir mūsu sirdsapziņa. Kā acs ir mūsu gaismas organs, tā sirdsapziņa ir mūsu Dieva organs, ko nezina prāts, to nemaldgi zina mūsu sirdsapziņa. Kur sirdsapziņa atrofjas, tur prāts top sterils, mūsu gara dzīve atkrīt animalitt. Ticības morāli vairot nozīmē mūsu augstāko gribu ieskaņot Dieva gribā, kas savā neizskaidrojamb un varenībā ir tomēr vienkārša un bieži bērniem labāk saprotama un piepildma istenībā nekā mcitiem vīriem.

Intellektul morāle, kas mūsdienās pretendē aizstāt ticības morāli, ms vairāk vai mazāk var orientēt praktiskā dzv, bet tā top bezspēcīga, tiklīdz tā iet pāri praktiskā dzīvei: visi tās postulāti ir mākslīga cilvēciskās dabas simplifikcija, istās morāles trivialitte. Faktu un kauzalitātes pasaule nav mūsu pēdējā realitāte, tā ir tikai

augstākās realitātes simbolika. Šo ieskatu pieņemot, mēs varētu savu apziņu kārtot un virzīt metafiziskā izpratnē; proti, tās metafizikas garā, ko Bergsons tik pārliecinoši atjaunojis savā filozofijā, proti, ka metafizika ir reāla zinātne savā totalitātē, visu pārējo zinātņu regulētāja zinātne.

No metafiziskā viedokļa mums kļūst saprotama dzīvības neskaidrā un tumšā parādība: tā plūst kā straume no paaudzes uz paaudzi, tā sadalās individos, kas, dzīvības spēkam paklausot, no individa pārtop personībā. Mūsos ir apslēpta fizioloģiskā iedzimtība, kas pārraida no individa uz individu raksturu un fiziskos vaibstus, veido zināmas spējas, matēmatiskas, mūzikālas, etc., saistoties īpaši ar jūteklju vai smadzeņu attīstību. Bet nav psiholoģiskās vai morāles iedzimtības, nemanto tikumus vai netikumus, tāpat kā idejas vai garu. Cilvēka bērns no saviem vecākiem manto prātu, cilvēciskās rakstura īpašības. Tas, kas mūs īpati veido, tā ir mūsu persona, mūsu dziļākais Es, ko mēs apzināmies ar intelektuālo atmiņu.

“Nav lietu, ir tikai darbības”. Mēs neesam statiska lieta, mēs esam *n e r e d z a m ā d a r b ī b a*, līdzīgi uzvilktam lokam, kas slēpj sevī bultas kustību.

“Pasaulē iemājo nepārtraukta radīšanas vara, kas pastāvīgi atjauno tās audus. Ir labi, ka cilvēks apzinās šo nepārredzamo, nepārtraukto radīšanu un no tās var secināt vienu no visaugstākiem morāliskās mācības principiem: tiešām, izejot no šī principa mēs neesam vairs vergi, neesam pakļauti kādam tur determinismam, mēs kļūstam par apzinātām personām, piedaloties vislielākā Kunga darbā.

Dvēseles nemirstība.

Bergsona filozofija ļauj secināt, ka Dieva un dvēseles problēma nav neatrisināma, mēs neesam bezcerību tumšajā maisā iebāzti un mūsu dzīve nav nebūtības bezdibenis. Kaut mēs nekā noteikta nezinām par mūsu dvēseles likteni pēc nāves, tomēr nav pamata šīs nezināšanas priekšā rezignēt. *) Ja mūsos ir apziņa par viņpusīgu dzīvi, tad nav iemesla šaubīties, ka mēs reiz atklāsim līdzekli kā to izpētīt. Mēs šodien jau pazīstam interplanetāro ķermeņu dabu, kaut gan vēl 19. gadsimta vidū Konts (Conte) apgalvoja, ka n e k a d nebūs iespējams izdibināt debesu ķermeņu ķīmisko sastāvu. Bet dažus gadus vēlāk atklāja spektrālo analīzi, un šodien mēs zvaigžņu ķīmisko sastāvu pazīstam, it kā turp būtu aizbraukuši. Bergsons nesatricināmi tic arī garīgo jautājumu atrisināšanai. Starp dvēseles un ķermeņa dzīvi pastāv solidaritāte, bet nekas vairāk. Apziņa ir saistīta ar smadzenēm, bet tas nekādā ziņā nenozīmē, ka smadzenes visās detaļās izceltu apziņu, nedz arī to, ka apziņa būtu smadzeņu funkcija. Mēs vēl neko neesam izskaidrojuši, ja zinām, ka smadzenēs riņķo atomi, tas ir gars, kas liek ķermenim eksistēt, bet mēs nezinām, kas ir dvēseles darbības būtība, kas izpaužas mūsu žestos, stāvokļos un kustībās. Gara dzīve iet pāri smadzeņu dzīvei. Smadzenes tāpat ir tikai līdzeklis, kas kalpo gara dzīvei. Tādēļ mums nav nekāda pamata domāt, ka ķermenis un gars būtu nešķirami saistīti. Gluži otrādi, gars un ķermenis ir divas dažādas realitātes, un dvēsele pēc ķermeņa sabrukuma turpina savu eksistenci, un šo faktu mēs jau varam eksperimentāli pierādīt.

-----

*) Mani eksperimenti "post mortem" laukā liecina viennozīmīgi, ka dvēsele turpina eksistēt pēc nāves, un tas pierādāms objektīvā komunikācijā ar aizgājējiem. Sk. tuvāk manā grāmatā "Ueberleben wir den Tod?" vai angļu valodā: "Breakthrough", 1971, N. Y. un London.

Mēs dzīvojam gara pasaulē un to nepazīstam, visdabiskākās lietas psihiskās parādībās mums vienmēr liekas kā neizskaidrojams brīnums. Zināšanu un pieredzes trūkums gara pasaulē mums liek ierobežoties šaurā materiālu parādību lokā. Elektriība un magnētisms vienmēr bijis, bet miljoni gadu pagājuši, iekām šī parādība mūsu apziņā kļuvusi par īstenību. Telepatija, piem., nav mazāka realitāte kā elektriība vai magnētisms.

Dvēseles un ķermeņa attieksmju studijā Bergsons nostiprina divas atziņas:

1. Mūsu parastā uztvere ir nepilnīga.

2. Par spīti mūsu ķermeņu savstarpējai ārīšķībai, mūsu dvēseles savienojas un saziņojas.

Jo vairāk mēs saradīsim ar ideju, ka mūsu apziņa iet pāri organismam, jo dziļāk mēs pārlicināsimies, ka dvēsele pārdzīvo ķermeni.

Gara enerģiju nav iespējams pārbaudīt ar tiem pašiem aparātiem, ar kādiem mēs pārbaudām fiziskās parādības. Gara enerģija ir tik smalka, tik nenotverama, ka tā uztverama vienīgi ar mūsu jutekļu palīdzību, bet tie ir pārāk rupji, lai satvertu gara enerģijas subtilo kustību. Tas iespējams vienīgi ar inteligenci, kas ir vienīgais reālais līdzeklis, ar kura palīdzību varam uztvert vissmalkākās gara vibrācijas — domas, kas nav materiālas, bet garīgas dabas. Gara vara ir bezrobežaina, un ja šodien tai vēl nav noteikšanas pār cilvēku, tad tālab, ka gara zinātne vēl nav izveidojusies. Mums nav nekāda pamata teikt, ka tas, ko mēs darām, atkarājas no tā, kas mēs esam. Īstenībā mēs esam tas, ko mēs darām, un mēs nepārtraukti sevi veidojam, sevi radot.

Ja mēs sevi apzināmies kā brīvu un neatkarīgu garīgu būtņi, tad šī būtne mūsos nav nekas cits kā mūsu dvēsele, kas savukārt sevi apzinās universa dvēselē — Dievā.

Cilvēks tātad, sevi pazīdams, pazīst Dievu.

Ja mēs esam ieskatījuši gara prioritāti pār matēriju,

tad mūs nekas vairs nekavē atzīt, ka mūsu dvēsele nav tikai šodien, tā bijusi un būs, tā savā būtībā ir beztelpiska un bezlaicīga tā vienmēr ir.

Tagad mēs savu domu varam pilnīgi precīzēt, pacelt to par chaosa lielo kārtotāju: nervu sistēma tā tad neveido dvēseli, smadzenes ir tikai līdzeklis, tikai viela, ar kuras palīdzību dvēsele sevi pauž, sevi dara zināmu mūsu ķermenim. Bet tā liek mums apzināties ne tikai sevi, bet visu radību, un vēl vairāk, tā sniedzas matērijā līdz tādām dzelmēm, kur matērija beidzas, kur sākas dvēseles pirmlikumi, kurus mēs varam saprast vienīgi metafiziski. Lūk, cik plaša mūsu dvēsele! Tā ir autonoma, brīva no kauzalitātes, tā atklāj pirmlikumus gan fizikā, gan garīgā pasaulē. Tā pazīst ne tikai savu, bet arī citu dabu, tā apzinās ne tikai to, kas esam, bet kas ēsam bijuši un pilnīgi atmodušās dvēseles skata arī nākamās lietas un notikumus.

Dvēsele ir vislielākā realitāte mūsos, bez tās nekā nebūtu. Chaosu pārvarēt nozīmē pazīt savu dvēseli. Solovjevs ieskatīja, ka dvēsele spējīga atšķirt labo no ļaunā, Tolstojs dvēseli apliecināja kā visas esmes pamatu, Merežkovskis — kā visas dzīves jēgu un Bergsons kā mūžīgās kustības pamatu, kā dzīvības sparū (élan vital).

Dvēselē iemājo Dieva griba un kā Viņa daļa tā ir nemirstīga, tā ir visur dzīva, visur klātesoša, tās mājoklis ir Dievs, visa esošā, patiesā un vienīgā valdniece. Ja mēs dvēseli noliedzam, mēs noliedzam savu dievišķo dabu, mēs nozaimojam savu Radītāju.

Ārējā pasaulē valda laiks un telpa, iekšējā nav nedz telpas, nedz laika — jo vairāk grimstam sevī, jo dziļāk pārdzīvojam savu pirdabū, kas transcendē ģeometrisko telpu un laiku.

Bergsona morālfilozofija: brīvība, prāts un instinkts.

Bergsona filozofijas virsotni veido viņa 1932. g. publicētā grāmata: "Divi morāles un reliģijas avoti" (Les deux Sources de la Morale et de la Religion). Tas ir domātāja mūža darbs, pretsvars mūsdienu materiālismam, ateismam un immorālismam; Bergsona morālfilozofija jāatzīst par vienu no izcilākajiem mēģinājumiem pārvarēt mūsdienu morālisko chaosu, to iekšējo Eiropas krīzi, kurā mūs ierāvis materiālistiskais pasaules uzskats, par ko runāju "Laikmeta ārdītājos".

Bergsona morālfilozofija sākas ar brīvības ideju, tātad ar determiniskā mehanisma pārvarēšanu. Jo 19. g.s. otrā pusē un 20. g.s. sākumā valda demoralizējošā doma, ka cilvēks ir dabas produkts, ka morāle ir tāda pat realitāte kā sukurs un vitriols, ka labā un ļaunā jēdzieni relatīvi un dvēsele iluzorisks fantoms. Morāle tā ir intelekta darbs, Dievs visu ilūziju vislielākā ilūzija, vārdu sakot, visas Dieva hipotezes ir nezinātniskās infantilitātes pārpalikums, etc. Tās bija kristīgās kultūras beigas vai arī šo beigu jauns sākums.

Dziļākā, kulturālākā un iekšēji redzīgākā Eiropas dvēsele iztrūcinājās, redzot sev priekšā glūnošo tukšuma un bezjēdzības bezdibeni. No kurienes un uz kuriem? Vai viss tiešām tik vienkārši un saprotami, kā "progresā" entuziasti sauca un mācīja? Kļuva domīgs Dostojevskis, vēl domīgāks Tolstojs un Solovjevs. Viņi nepārprotami izteica Eiropai savu brīdinājumu, viņi argumentēja un cīnījās, cīnījās bezcerīgā vientulībā. Krievija pamazām, bet nenovēršami stūrēja "velnu chaosā", bezdievībā, immoralitātē. Viss piepildījās tā, kā Dostojevskis, Tolstoja, Solovjeva un Merežkovska gaišredzīgais gars bija paredzējis: Krievija nogrima chaosā un asinīs, no tās pāri palika izķēmota cilvēciska karikatūra, nožēlojama un lopiska. Solženicina "Gulags" vistiešākā un kailākā veidā rāda, ka cilvēks bez reliģijas ļaunāks par zvēru.

Eiropa tai pašā laikā runāja daudz, darija maz, un beidzot iestājās vispārējs chaoss: no Ničses līdz Freudam, no Freuda adeptiem līdz mūsu dienām valda ateisms, immorālisms, nihilisms un bezcerīga rezignācija.

No šī eiropiskā chaosa, dziļas nopietnības un rūpju pilna paceļas Bergsona balss, kas bez pasaules lāpīšanas frāzēm sāka pārvērtēt Eiropas garīgo situāciju, sāka meklēt atbildes cilvēka dzīves jēgai. Divdesmit piecu gadu pārdomu rezultātā radās grāmata "Divi morāles un reliģijas avoti".

Bergsona pirmais izšķirējs morālfilozofijas solis — cilvēci atbrīvojot no dzīves mechanistiskā un finālā pasaules uzskata: dzīve iet pāri matērijai, tā ir mūžīgā radītāja. Nāve, no gara viedokļa, ir tiki ārēja metamorfoza, dzīvībai nav gala, tā kustas bezgalībā, tā ir neizsmejama laikā un telpā, tā ir tikai īslaicīgs un niecīgs atspulgs matērijas parādībās. Prāts ir gara atspulgs, bet nav pats gars. Dvēsele izmanto matēriju, bet bez matērijas tā ir brīva. Tā matērijai piešķir formu un dvēseles kustībai nav robežu. Matērijas pētījumi atklājuši, ka tās esme atkarājas no metafiziskiem likumiem, proti, no likumiem, kas savā būtībā ir mūžīgi. Radīšanas griba ir brīva, tā nepazīst matērijas robežas un tai neeksistē laiks telpiskā nozīmē, tā ir milzīga un nepārtraukta kustība. Un šīs kustības centrs ir Dievs.

"Tā definēts Dievs neizraisa nekādus iebildumus; viņš ir nepārtraukta dzīvība, darbība, brīvība. Radīšana, tādā kārtā uzņemta, nav mistērija; mēs to pārbaudām mūsos, tiklīdz brīvi darbojamies".

Bergsona izejas punkts ir brīvība.

"Cilvēciska sabiedrība ir brīvu būtņu kopība." Pienākumi ir kārtības vairotāji, bez tiem dzīve kā organiska vienība nebūtu iespējama.

"Katrs no mums pieder sabiedrībai tikpat lielā mērā kā pats sev". Sabiedrības locekļi ir kā šūniņas organismā. Tradīcijas tanī uztur kārtību, bet savā individualitātē

mēs saglabājam brīvību, lai sekotu savai gaumei, vēlēm vai kaprizēm un mēs nedomājam līdzīgi citiem. Pienākumi ir nepieciešami, jo to daba nav ārēja, bet iekšēja: sabiedrībai mēs piederam tāpat kā paši sev. Mēs ar citiem esam vienoti disciplīnā, ko rāda mūsu savstarpējā neatkarība. Līdzsvars nav atrodams ārējā, bet gan iekšējā pasaulē, tālab, jo dziļāka mūsu iekšējā dzīve, jo solidāka sabiedriskā ārpusē. Izkopt "sociālo Es" ir mūsu pienākuma būtība pret sabiedrību, mūsu cieņa pret sevi pašu. Sabiedrības un individa mijiedarbībā ir mūsu sociālās dzīves jēga.

"Ja par kādu lietu neviens nekā nezina, ir gandrīz tā, it kā tā nemaz neeksistētu". Sabiedrībā mēs gūstam pārliecību par to, kas īstenībā esam. Katrs noziedznieks bēg no savas cilvēciskās apziņas, no tā, kas viņš bijis, uz to, kas viņš vairs nav. Viņš tikai tad atgriežas sabiedrībā, kad savā noziegumā atzinies: dziņa būt par kaut ko sabiedrībā piespiež noziedznieku savos noziegumos atzities. Tādā kārtā viņš lauž savu izolāciju un atkal savienojas ar kopību.

"Tā ir sabiedrība, kas individam nosaka tā ikdienas programmu".

Audzināšana ir disciplīnas nostiprināšana. Paklausība pienākumam ir pretestība pret sevi pašu, ir sevis pārvarēšana. Bet lai tas notiktu bez sāpēm, mums jābūt skaidrībā, kādēļ to darām. Ar gribu vien nepietiek, vajadzīga kāda ideja: katra saprātīga būtne darbojas saskaņā ar savu saprātu. Saprātam jābūt dzīves kārtotājam un pienākuma dēļ jāatsakās no savtīgām interesēm, kaislībām un necībām.

Bet prāts nav vienīgais, kas uztur sabiedrības kārtību, vienīgais nav arī Kanta kategoriskais imperatīvs: "Es muss sein, weil es sein muss". Ļoti nozīmīgs ir arī instinkts.

Instinkts satur kopā bites, skudras, etc. Pati daba gribējusi kārtību. Cilvēks ar saprātu šo dabas kārtību

kāpina, attīsta, spiritualizē. Katrs likums ir dabas nolikts, tas ir nepieciešams. Bet instinkts neizslēdz saprātu: saprāts iet pāri dabai, tas mums nodrošina personīgo brīvību. Jo inteligētāka sabiedrība, jo brīvāka tā savstarpējās attieksmēs.

Izņēmuma cilvēki.

Visos laikos ir dzīvojuši izņēmuma cilvēki, kas sevi piepildījuši sabiedrības augstāko morāli un tai kalpojuši par paraugu. Pirms kristīgo svētajiem cilvēce pazinusi grieķu viedos, izraēliešu praviešus, budistu arahantus, etc. Šie cilvēki sevi iemiesojuši, varētu teikt, absolūtu morālītāti.

Sabiedriskā morāle praksē bieži aprobežojas ar tukšām formulām un vārdiem, personīgā morāle balstās uz dvēseles rezonanci, uz iekšēju nepieciešamību un organisku atbildības sajūtu.

Lai šo organisko morāli izkoptu, tad intelekta vietā jāizkopj emocijas: ģeniālus darbus radījuši emocijām bagāti cilvēki, apbalvoti ar nemaldīgu intuīciju. Saprāts ir tikai strādnieks, kas sagatavo zemi sēklai, bet gars ir tas, kas visu rada.

Svētie kristīgo morāli radījuši, uzturējuši un to atjaunojuši.

“Heroisms netiek sprediķots, tam sevi tikai jāparāda, tā klātiene vien sakustina cilvēkus”. Šo kustību nosaka emocija, radošās jūtas. Lielie mistiķi atzīstas, ka viņos iemājo “jūtu straumes”, kas no viņu dvēselēm plūst uz Dievu un no Dieva atkal atgriežas cilvēcē.

Nepieciešams iekšējais spars (élan), lai visam liktu kustēties. Cilvēces likteņu kustinātāji spēki ir “spars, intuīcija un emocija”. Un tas ir vairāk nekā saprāts.

Sociālās jūtas visskaidrāko izpaušmi guvušas svētajos, tās sniedzas pāri gadsimtiem, pāri mūsu cilvēciskajai

valstībai: viņi kopīgi radījuši dievišķo valstību un ielūdz mūs tanī ciemos”.

Morāle pēc savas dabas ir absolūta, tās likumība ir metafiziska. Labā un ļaunā norma nav ne atceļama, ne pārveidojama, tā savā būtībā pakļauta absolūtas likumības kārtībai. Mēs zinām, ka ir labs un ļauns neatkarīgi no morāles priekšrakstiem. Sirdsapziņa ir morāliskais regulētājs faktors. Šīs jūtas sakņojas mūsu pirms dabā: tās veidojušas sabiedrību. Sabiedrība var ārēji pārtapt un pārveidoties, bet morāliskais dabas likums paliek konstants, tas nav relatīvs, bet absolūts. Mainās ārējās dzīves formas, bet iekšējās nemainās. No ģimenes līdz nācijai, no nācijas līdz cilvēcei mēs saglabājam iekšējās vienības pamatu. Šīs iekšējās vienības likumu mēs saucam par instinktu, bet kas ir instinkts, ja ne mūžīgais likums, kam pakļauta dzīvās radības formācija kā p o s t f a c t u m .

Morāles pamatā tāpat atrodas absolūta norma. Jo apziņa smalkāka, jo dziļāk tā sevi izjūt kā diferencētu būtni; tā sevi atklāj morālisku normu nianse — mīlestību, līdzjūtību, pašuzpurēšanās dziņu etc. Šī augstākā morāles likumība atklājusies reliģijās, reliģiozie gari pazīst to esmes dimensiju, kurā cilvēks iekšēji dzīvo. Un šī dzīve ir dinamiska un redzīga, tā radīšanas kustībā apzinās pati sevi, tā stāv pāri atriebei, naidam, netaisnībām, tā tiecas pēc iekšējas solidaritātes. Tāds ir mūsu cilvēciskās dabas mērķis.

Īsta morāle ir pašas dabas nepieciešamība, mums nav citas izvēles kā to pieņemt, ja nevēlamies aiziet bojā vai sociālo dzīvi pārvērst chaosā. To darīt mums liek neizdibināms metafisks spēks, tas pats spēks, kas liek skudrai darboties pūznī, šūņīnai organismā, bitei stropā.

Bet šai neizdibināmā dabas spēkā iejaucas prāts ar brīvas izvēles spēju: tas ir citas kvalitātes spēks, vienmēr aktuāls, tikko apjaušams savā darbībā, bet allaž jūtams, allaž klātesošs kā regulētājs faktors. Cilvēks to izmanto,

lai veiksmīgāk un vieglāk pārvarētu dzīves grūtības. Tas kalpo cilvēces interesēm: Tas vienmēr tiecas morāles problēmas atrisināt egoisma labā. Bet prāts savukārt pakļauts neredzamam spiedienam: prātam jāpārlicinās, ka individuālam egoismam jāatkāpjas citu egoismu labā. Intellektuālā morāle piekāpjas jūtu morāles priekšā, jo paklausot šai iekšējai nepieciešamībai, mēs atklājam universālo pienākuma principu.

Pienākumu nevar racionāli izskaidrot un pamatot, bet vienīgi atklāt un pieņemt kā dabas neatceļamu un nepārveidojamu likumu. Šī likumība, neatkarīgi no mūsu inteligences, visā spēkā eksistē dabā, un tādēļ katra pienākuma teorija ir nederīga un reizē bez iedirbes spēka. Intellektuālās pienākumu teorijas var vienīgi kavēt dzīvi tās attīstībā. Daba gādā par ģeniāliem cilvēkiem, kas pienākumu atjauno nevis teorijās, bet to pirdabā. Tā radušies dvēseles varoņi, kas, radniecīgi visām dvēselēm, mīlestības spara kustināti, pievērsušies visai cilvēcei. Katrs no šiem dvēseles varoņiem ir virzījis dzīves attīstību un sludinājis oriģinālā formā mīlestību, "kas, liekas, ir pašas radīšanas piepūles būtība."

Nekādas intelektuālas pienākuma teorijas nespēs apvienot cilvēci, to var vienīgi mīlestības spars (d a n s u n é l a n d' a m o u r). Mīlestība ir spējīga pārskanot cilvēcisko dzīvi citos toņos, tā spējīga aptvert visu cilvēci. Diemžēl, šis spēks mūsos guļ, tas tikai dvēseles varoņos atmosfā pilnīgi un kļūst par viscilvēces modinātāju un virzītāju spēku.

Kādā veidā cilvēks iedomājas savu nemirstību?

Mēs paraduši domāt, ka ķermenis nav šķirams no dvēseles, ka tā ir ķermeņa reflekss vai efekts. Ķermenim ir noteikta forma un dimensija, neatkarīga no mums; kamēr

ķermenis laikā un telpā ir lieta, tikmēr dvēsele no laika un telpas ir neatkarīga, tā tikai ar izjūtām tverama, ne mērāma, ne sverama, tā funkcionē pēc saviem iekšējiem brīviem likumiem, kas kvalitatīvi atšķiras no ķermeņa fizikālajām likumībām. Mums pamats pieņemt, ka dvēsele pēc nāves turpina dzīvot kā kāda principa izsmalcināta ideja, kas kā dvēsmā ķermeni dara dzīvu.

Ticība dvēseles nemirstībai izpaužas visdažādākos veidos, bet šī ticība, kas liek meklēt pēc dažādiem izpausmes veidiem, cilvēkā kopš sirmās senatnes ir reāls spēks. Reliģija ir nojausma par šī iedzimtā spēka klātieni mūsos, bet arī zinātne, kas pēti dabas parādības, nāk pie slēdziena, ka "visumu pārvalda matemātiski likumi". Kā maģijas, tā zinātnes parādība ir dabiska parādība, tās pastāv viena otrai blakus. Īstenībā mēs šodien esam tas pats, kas vienmēr esam bijuši. Tiklīdz zinātne atkāpjas, tās vietā stājas maģija: nomoda stāvokli nomaina miegs, un ko nevaram īstenībā pārdzīvot, to pārdzīvojam sapnī.

Maģija sevi atklāj vienu daļu reliģijas, kaut starp šīm garīgām potencēm pastāv liela starpība: maģija ir egoistiska parādība, turpretim reliģija prasa pašai dziedzi. Pirmā grib dabu piespiest paklausīt, otrā — lūdz Dieva žēlastību. Maģija atrodas pus fiziskā, pus garīgā stāvoklī, tā nepazīst personības jēdzienu, turpreti reliģija savu lielāko un iedarbīgāko spēku saņem no Dieva personības.

Maģija un reliģija tomēr izplūst no cilvēka pirmdabas, tās abas kārtā dzīvi ar iekšējo un pārdabīgo spēku palīdzību, to pirmsākums ir vitāla nepieciešamība. Reliģija nav ideju sistēma, tā pieder mūsu esmes struktūrai, tā saskan ar mūsu dzīvības dziņām. Te nav vietas ne teorijai, ne patvaļai. Pārlicība rodas pati par sevi, jo tā pieder vitālai kārtībai.

Īsi sakot, reliģija saprotama un izskaidrojama kā metafiziska parādība, un kultūrai, resp. mūsu inteliģencei attīstoties, reliģija pārvērtusies no ārējā iekšējā faktorā. Reliģijas slāpes ir organiskas, to nevar aizstāt ne ar

intellektuālām teorijām, ne kādu citu prātniecisku kalambūru. Cilvēks kā organiska būtne pārtop un pārveidojas, tāpat reliģija pārtop un pārveidojas, bet tā nekad un nekur neizzudīs. Tas ir pirmās šķiras garīgs spēks, kas nosaka un kustina dzīvi ne tikai pārpersonīgā, bet arī personīgā nozīmē.

Dinamiskā reliģija ir iekšķīga un personīga. Tā ir tīrā garīguma valstība. Tā tapusi iekšējā piepūlē, lai cilvēks pārvarētu savu dabu, lai atraisītos no relatīvi ārējiem priekšmetiem un ietiektos absolūtā valstībā.

Bet sākotnēji reliģijas formu nosaka cilvēka infra-intellektuālā spēja, tātad zemākais prāts. Maģija un animisms ir šī prāta paudumi, kas, piemērojoties sabiedrības un individa vajadzībām, aprobežojas godkārē. Radošās enerģijas attīstība lauž šīs robežas, cilvēku ved no statiskās reliģijas uz dinamisko, te sākas supra-intellektuālā sfaira, t.i., zemākais prāts tiek transcendēts augstākā prātā, matērija — garā.

Šīs abas reliģijas formas ir būtiskas un tīras. Maldīgi domā tie, kas pieņem, ka statiskās reliģijas forma turpina pastāvēt dinamiskās reliģijas formā. Pirmā reliģijas forma pārvērtusies tautu mītoloģijā, kas raksturīga visām senatnes tautām. Bet šī forma atradusies nepārtrauktā kustībā no zemākā uz augstāko stāvokli. Daudzie dievi sāk grupēties ap vienu dievu, un visaugstāko attīstību uzrāda grieķu augstākais dievs Zevs, kas sevī iemieso visas pārdabīgās un cilvēciskās īpašības. Bet visi šie dievi, cilvēka garam attīstoties, kļūst par ārējām, bezpersonīgām un nedzīvām formulām. Pietika valdnieka dekrēta, lai dievus ieceltu un atceltu. Statiskajā reliģijā "katrs noteikts dievs ir nejaušs", bet Dievs vispārībā ir nepieciešams. Un šī iekšējā nepieciešamība ir metafiziska, tāda pati, kāda ir dzīvība.

Dzīvības sparam tālāk veidojot garu, spirituālizējas arī priekšstati par Dievu: pamazām, bet neatlaidīgi cilvēks izcinās līdz atziņai, ka Dievs ir visas esmes pamat-

principis, ka tas iemājo cilvēkā un cilvēks Dievā. Cilvēks kļūst viens ar Dievu, rada dinamisko reliģiju. Ar šo atziņu statistiskā reliģija beidz eksistēt, pasaulē parādās īsta, liela mistika, kas rada jaunu reliģijas formu. Tā ir tieksme uzņemt iekšējo sakaru ar Dievu, apvienoties ar Dievu. Šī tieksme ir no Dieva, ja ne pats Dievs. Lielie mistiķi bija lielas individualitātes, kas pārgāja robežas, ko bija nospraudusi matērija, tādā kārtā turpinādami un paplašinādami dievišķo iedirbi. Bergsons pārsteigts jautā, kā iespējams, ka pasaule šos mistiķus uztvēra kā slimniekus? Varbūt izskaidrojams ar to, ka mēs dzīvojam labila līdzsvara stāvoklī un gara caurmēra veselība — kā arī miesas — ir grūti definējama. Ir tomēr intelektuāla veselība, kas stingri pamatota un atklājas darbošanās priekā, spējā vienmēr piemēroties apstākļiem, kas atšķir iespējamo no neiespējamā, vienkāršības garā, kas triumfē pāri sajukumam, īsi, augstākā cilvēka saprātā. To visu mēs atrodam mistiķos un nevis robustā intelektuālismā. Mistika ir "cilvēciskās gribas savienošanās ar dievišķo".

Mistikas atdzimšana nozīmē mūsdienu sausā racionālisma pārvarēšanu, nozīmē brīvu ceļu uz emocionalitāti, entuziasmu un ticību. Bergsons emociju uzskata par katras dziļas radišanas pirmspēku, reliģiju — par dievišķā principa atklāšanu dzīvē.

"Mistiska dvēsele no savas substances attālina visu, kas nav pietiekami tīrs, diezgan pretestīgs un vijīgs, lai to Dievs izmantotu".

Mistiķi iekšēji pārveidojas, atrodoties dievišķās apziņas sfairā, viņi nejūtas lepni, bet pazemīgi, viņi pastāvīgi atrodas klusā divsarunā, iekšējā vienībā ar Dievu. Viņi sludina pasaulei, ka ar miesas acīm uztvertā pasaule ir īstena, bet tomēr kaut kas vairāk nekā īstenība, viens to ir redzējis, otrs jutis, trešais zina. Bet kā lai to visu izsaka vārdos, kā lai neizsakāmo pasaka? Viņos ir "Dieva mīlestība uz visiem cilvēkiem", vienīgi mistiķi spējuši "viscilvēci ar vienu nedalāmu mīlestību aptvert".

Reliģijas dzīvais avots ir mistika: kur mistika reliģijā zūd, tur reliģija izžūst, pārvēršas loģiskas prātošanas kalambūros, racionālisms aizstāj ticību, un beidzot sākas kādas reliģijas dekadence un bojāeja. Mistiķi nekad nav sastinguši gatavās formulās vai definīcijās, tie vienmēr atradušies ceļā uz Dievu, vienmēr apaugļojuši un padziļinājuši reliģiozo izjūtu un pieredzi. Ja cilvēce būtu sekojusi mistiķiem, tad šodien jau būtu dievišķa cilvēce. Mistika un kristietība viena otru virza bezgalībā. Šis bezgalīgās kustības sākums ir Kristus. Bergsons saka, ka visi cilvēki ir dievišķa parādība, tādēļ ir visai nesvarīgi, vai mēs Kristu saucam vai nesaucam par cilvēku. Mums pat nav svarīgi, ka viņš sevi sauc par Kristu. Tie, kas ir tiktāl gājuši, ka noliedz Jēzus eksistenci, nevar aizkavēt, ka evaņģelijā atrodas kalna sprediķis ar dievišķiem vārdiem. Lai katrs sauc autoru, kā viņam patīk, bet nevar apgalvot, ka tāda nav. Bergsonam tas nav jautājums, viņa problēma cita: ja lieli mistiķi ir tādi, kā viņš tos uztvēris, tad viņi ir pirmatnīgi, bet nepilnīgi imitatori un turpinātāji tai degsmei, kas evaņģelija Kristum bijusi pārpilnībā.

Bergsons noraida Aristoteļa Dievu kā cilvēciskās domas vienkāršu konstrukciju. Bergsons stingri nostājas par viedokli, ka vienīgi mistiķi ir nojautuši un pazīnuši Dievu.

Mistikas būtība.

Pret mistiķu Dieva atklāsmi celti daudzi diletantiski iebildumi, kas īstenībā neiztur stingrāku kritiku. Ja mistiķa Dieva atklāsmi mēs nevaram pieņemt *de facto*, tad vismaz *de jure*. Katrs brīvi par to var pārliecināties personīgā pieredzē, bet tie, kas Dievu noliedz, parasti nav bijuši spējīgi, ne drosmīgi, uzņemties grūto ceļu, ko mistiķi gājuši, lai atklātu Dievu. Ir skaidrs, ka daudziem cilvēkiem

mistiskā pieredze ir pilnīgi noslēgta, tie nav spējīgi to izjust, par to kaut ko iedomāties, bet ir jau arī ļaudis, kuriem mūzika ir tikai troksnis; dažs labs no viņiem par mūziku runā ar tām pašām dusmām, ar to pašu iekairinātības toni, ar kādu mēdz runāt par Dievu. Bet nevienam taču tādēļ nenāk prātā celt iebildumus pret mūziku.

Pētījot mistiķus, Bergsons konstatē, ka mistiķu vidū valda liela vienprātība, īpaši tas sakāms par kristīgiem mistiķiem. Situācijas var būt dažādas, bet noietais ceļš sasniedz to pašu mērķi. Un šī mērķa aprakstos mēs atrodam tos pašus izteicienus, tos pašus salīdzinājumus, kaut gan autori viens otru nav pazinuši. Parasti mēdz iebilst, ka šo iznākumu līdzību ietekmē mistiķu tradīcijas. Bergsons atbild, ka lielie mistiķi vismazāk ievērojuši kādas tradīcijas, katram no viņiem ir sava īpatnība, kas nav gribēta, kas nebija iecerēta, bet pie tās būtiski turas, to izjūt. Pieņemsim, ka vīziju vienādību var izskaidrot ar kopīgo reliģiju, bet šīs vīzijas lielo mistiķu dzīvē nav svarīgākais un tām viņu acīs ir tikai simboliska nozīme. Un kas zīmējas uz teoloģisku ietekmi, tad jāsaka, ka mistiķi vienmēr instinktīvi izraudzījušies savu ceļu un vairāk klausījuši sev nekā saviem biktstēviem. Absolūtā brīvība viņus vadījusi uz Dievu. Mistiķu dziļā vienprātība liecina par intuīcijas identitāti, ko visvienkāršāk var izskaidrot ar Būtnes eksistenci, ar ko tie atrodas vienībā. Visi mistiķi, senie un modernie, ietur vienu un to pašu virzienu, un tas mums visvairāk liek padomāt.

Tie atšķiras no caurmēra cilvēka ar savu ticības kvēli, ar bagātāku fantāziju, ar nemaldīgāku intuīciju. Tie būtībā bazējas pieredzē un loģiskos secinājumos, tādā kārtā tie atbrīvo ceļu uz veselu problēmu kompleksu, ko filozofija uzskatījusi par neesošu vai neatrisināmu.

Dieva problēma kā tāda mistiķiem neeksistē: viņi tic, ka Dievs ir. Viņi Dieva dabu tver tieši, t.i. viņi to skata dvēseles acīm.

Dvēseles sāpes ir bezgalīgas.

Būtnes, kam trūkst aktīvas atmiņas, kas nav spējīgas savu pagātņi pagarināt tagadnē, sāpes sajūt visai niecīgos apmēros, istenībā tās nav pilnīgas personas, viņu apziņa atrodas traumatiskā stāvoklī: ne viņu priekam, ne sāpēm nav dziļuma un ilgstības rezonances, tās vēl atrodas dzīvnieciskas esmes joslā. Dvēseles sāpes ir bezgalīgas, tās mēs pagarinām un vairojam ar pārdomām, kuras mēs tām veltījam. Tās nav kaut kas spekulatīvs, kā dažam filozofam tas liekas. Iedomāsimies istenībā mātes sāpes, kas redz savu bērnu mirstam, iztēlosimies ciešanas, ko izjūt tas, kam laupīta brīvība vai viņa dzimtene, iejutīsimies visās tais mokās, ko dvēsele izcieš, izjūtot savu nepilnību un atšķirtību no Dieva. Ciešanas ir drausmīga realitāte, tās jāuzskata kā dabas ļaunums un to priekšā atkāpjas visrozāinākais optimisms, kas rauga ciešanas kā kaut ko labu definēt.

Ir tomēr empīrisks optimisms, pirmkārt, to pauž mūsu griba cieši turēties pie dzīvības, otrkārt, ir tīrais prieks, kas iet pāri patikai un sāpēm, un šo absolūto prieku pauž mistiķu dvēsele.

Ciešanas mums jāpieņem kā totālās dvēseles daļa, kuras dievišķā vienība iet pāri katram spekulācijas mēģinājumam. No mistiķu pieredzes viedokļa mūsu apziņā ir transcendence, ko viņi saprot kā enerģiju, kurai nav noteiktu robežu, kas ir spēja radīt un mīlēt, kas stāv pāri fantazijai. Viņi netiecas to ietvert noteiktā jēdzienā, vēl mazāk tie vēlas definēt Dievu.

Viņpasaules jautājums. Ētikas metafiziskie pamati.

Tas pats sakāms par viņpasaules jautājumu: mēs varam kopā ar Platonu pieņemt, ka dvēsele ir nedalāma

konceptija un neiznīcīga, viņas būtības spēks ir neiznīcīgs, ka tā no laicīgās atgriežas mūžīgā dzīvē. Bet platoniskā konceptija mūsu dvēseles zināšanas nevienu soli nav tālāk pārvirzījusi, kaut gan kopš 2000 gadiem par to domā. Bergsona uztverē dvēseles nemirstības pamats ir gars, un gara dzīves analīze ļauj mums pieņemt dvēseles nemirstības iespēju un varbūtību, jo viņš pierādījis tās neatkarību no ķermeņa, un šis fakts, tā sakot, pat rokām taustāms. Mūsu domāšanai ir atrasts stingrs atbalsta punkts, tāvad iespēja dziļāk padziļināt un paplašināt savas atziņas. Tās ir atziņas, ko mēs smēlamies pētījot materiālu, kas mūsu pieredzei pieejams un ko mums atklāj mistiskā intuīcija (sal. šai jautājumā manu grāmatu "Ueberleben wir den Tod?"). Abas šīs pieredzes liecina, ka dvēseles nemirstību nodrošina fakti, ka tās darbība zemes virsū neatkarīga no ķermeņa, identiska ar to dvēseli, kas tiecas no zemes mūžīgā dzīvē. Jautājums zinātniski vēl nav galīgi atrisināts, bet mani pētījumi ļauj secināt, ka mums dotas iespējas, pieredzē pamatotas, ticēt dvēseles nemirstībai. Šis atrisinājums maz apmierinās tos, kas dvēseli apriori atzīst vai noliedz. Dvēseles noliedzēji varbūt saskatīs tukšu gara konstrukciju, dvēseles atzinēji jutīsies aizskarti, ka pierādījumi vēl provizoriski un papildināmi.

Bet ja mēs abu virzienu pamatdomu ieskatām, tad jāsaprot, ka Bergsona metode ir stabila, jo tā sintezē, tā ir brīva no katra veida vienuspusīga dogmatisma, tā mums paver ceļu uz bezgalīgu iespēju šo jautājumu pētīt paša dvēseli novērojot, vai pētīt materiālu, ko mums sagādā parapsiholoģiskie fenomenāli.

Radikālā intelektuālisma malds ir tas, kas lietu samaina ar izteiksmi vai simbolu. Kā mēs redzējam, ir statiska morāle, kas zināmā momentā, sabiedrībā d e f a c t o eksistē; tā ir noenkurojusies tikumos, idejās, iestādījumos. Tās pienākumu raksturs pēdējā nosacījumā balstās uz dabas prasību — sabiedrisko dzīvi.

Dinamiskās ētikas būtība ir spars (elan), kam pieslēdzas dzīve, no kā visa daba radīta un visi sociālie jautājumi risināti.

Platona sekotāji meklē problēmas atrisinājumu Labā idejā, kas pārvalda visas pārējās idejas. Labā idejas iemiesotājs ir dievcilvēks, kas savukārt iemiesoja pienākuma, līdzietības, tuvākmīlestības etc. idejas. Bergsons pret šo platonisko ideju ceļ dibinātus iebildumus, proti, kādu dzīves veidu lai mēs atzīstam, kas mūs visdrošāk tuvinās Labā idejai. Cilvēks neizgudro morāli, bet to kā objektīvu normu saņem no nezināmiem, mums neizskaidrojamiem avotiem. Un to, kas ir dabā, nevar aizstāt ar cilvēciska prāta konstrukcijām, jo katra konstrukcija ir relatīva — tātad nav obligāti saistoša.

— — —

Bet nu rodas neatvairāmi jautājumi:

1. Kādu tad morāles principu daba ir ielikusi cilvēka sirdī?

2. Kas tas par spēku, kas izšķir morālisko jebūtību?

3. Vai ir kāds spēks, kas sevi apzinās ārpus cilvēka, jeb tikai cilvēkā šis spēks sāk sevi apzināties?

4. Vai cilvēks ir brīvs savā rīcībā jeb tikai kādu nezināmu spēku izpildorgans?

Uz pirmo jautājumu atbildot, jāsaka, ka daba nevienu principu nav ielikusi cilvēka sirdī, viņa devusi tikai izvēles brīvību starp daudziem motīviem, no kuriem tad cilvēks kā inteligenta būtne var secināt principus. Dzīvnieku vada daba, cilvēkam dota inteligence, lai tas pats sevi vadītu.

Lai atbildētu uz otro jautājumu, jāatgādina jau agrāk teiktais par Dievu. Jāpieņem, ka visam, kas dabas skatuvē norisinās, jābūt sakarā ar pārdabisku spēku, jābūt sakarā ar kādu apslēptu dotību, jo viss, kas atklājas dabā un mūsos, ir šī mērķtiecīgā un negrozāmā nodoma parādība un brīnums.

Trešais jautājums ir visgrūtāk atbildams: apziņas

fainomens kā tāds ir konstatējams cilvēkā, tā darbības un spējas ir aprakstāmas un novērojamas, bet pašas apziņas pirmdaba nav izdibināma. Vai tā top tikai cilvēkā jeb mājo neatkarīgi no cilvēka savā dievišķā pirmsākumā? Bergsons skaidrāk nekā pārējie filozofi pateicis, ka apziņa ir neatkarīga no mūsu ķermeniskajām funkcijām, par apziņas pirmdzimteni pieņemot garu, resp. to metafizisko spēku, kas caurstrāvo matēriju ar dzīvo, radošo enerģijas sparū. Mums grūti pieņemt, ka apziņa būtu tikai cilvēciskās dabas produkts. Mēs sevi apzināmies gan kā neatkarīgas būtnes, gan kā absolūtai nepieciešamībai pakārtotas.

Ceturtais jautājums ir visas morāles izšķirējs jautājums. No absolūtā viedokļa raugoties, jāsaka, ka cilvēks nav brīvs, tas pakļauts spēkiem, kas lielāki par viņu, kas nosaka viņa būt vai nebūt. Vārdu sakot, cilvēks nav brīvs kā dabas intensija. Bet tai brīdī, kad cilvēkā atspīd apziņa, kad viņš sāk sevi apzināties kā garīgu būtņi, kad viņš no daudziem dotiem motīviem spēj izvēlēties cēlākos, spēj darboties saskaņā ar tiem, tad cilvēks jāuzskata par brīvu būtņi, vismaz par tik, par cik viņš spēj izšķirt labo no ļaunā, mīlestību no naida, prieku no ciešanām, bijību no augstprātības.

Tāvad apgalvojums, ka cilvēks ir brīvs, ir tiktāl pareizs, cik viņš sevi kā garīgu būtņi apzinās. Bet kur cilvēciskā apziņa, lietojot Bergsona izteicienu, vēl atrodas traumatiskā stāvoklī, resp. dzīvnieciskā, tur cilvēks sevi vēl nevar uzskatīt par brīvu, jo atrodas dabas vadībā un tiešām ir tikai dabas izpildorgans.

Pieredze mūs māca, ka atrodamies bieži vēl traumatiskā stāvoklī, rīkojamies kā mēnessērdzīgi. Gribu norādīt uz faktu, ka mūsdienu civilizācija, par spīti ārkārtīgajai gara cīņai ar matērijas pirmspēku pārvarēšanu, atrodas vairāk traumatiskā nekā apzinīgā stāvoklī. Cīņa par eksistenci norisinās tādā pašā aklībā un neapziņā kā alu cilvēka laikmetā. Politiskas slepkavības atrodas vis-

primitīvāko dziņu kalpībā. Šai ieskatā valda vienprātība starp visdažādāko virzienu domātājiem. Ir parasta parādība, ka politiskās sadursmēs, kur ir runa par kailas varas instinktu, draugs draugu iznīcina ar tādu pašu aukstasinību kā tīģeris mūža mežā, haizivs ūdenī vai ērglis gaisā. Šai šausmu faktā atklājas, ka mūsdienu civilizācija ir tikai drānas, kas tiek norautas, tiklīdz instinkti sāk runāt. Piem., boļševistiskais režīms, balstoties uz primitīvo varas principu, uzskata nāves sodu, verdzību un vājāko apspiešanu par savas varas vienīgo dzinēj spēku. Kristīgie ideāli, kas mīlestību un labestību, iežēlu un pazemību pacēla par cilvēciskās sabiedrības pamatprincipiem, prasa to iekšējo cilvēka attīstības pakāpi, ko sasniegušas tikai izņēmuma morāliskas būtnes, kādi ir visu laiku lielie mistiķi un kādi augstākās kvalitātes domātāji.

Piektā nodaļa

SACELŠANĀS GARA VĀRDĀ: ŠARLS PEGĪ

UN ROMĒNS ROLĀNS

Lielā garīgā piepūle, kas uzliesmo 20. g.s. sākumā, lai atbrīvotos no materiālisma važām un ateisma, ir pret-runīga. Bieži tā līdzinās virmojošai degošai masai, kas vēl nav guvusi noteiktas formas. Valda augstsprieguma atmosfaira, dinamiska kustība un eksplozīvu jūtu sastrēgumi. Blakus Bergsona un Moriaka virzienam franču gara dzīvē pastāv vēl citi, būtībā radniecīgi, bet tendencē naidīgi un neiecietīgi virzieni atkarībā no personas kvalitātes un intensitātes. Viens no tādiem reprezentantiem ir Šarls Pegī (Charles Peguy, 1873 — 1914), kas cīnījās par patiesību un brīvību, par kristīgiem ideāliem un tēviju, bet savā dziļākā būtībā ir īsts dievišķās patiesības revolucionārs, radikāls un nesau-dzīgs. Patiesi ģeniāls, dziļš sirds cilvēks, bet savā cīņā īsts Don Kichots, ko nosmacēja mizēra, laika biedru neattaisnojamā vienaldzība un nesaprašana. Pegī personībā un darbos atrodami visi tie gara elementi, kas nepieciešami īstas kultūras dzimšanai: sirds kvēle, patie-sības slāpes, Dieva ilgas un nesatricināma ticība gara brīvībai:

“Nekad nav tik ļoti trūcis Dieva kā mūsdienās”.

Cīņa par kristietības atdzimšanu.

Pegī tic, ka ista kristietība, ista pasaule, ista radīšana sāksies nākotnē, citādi savas mokas cilvēce vairs nevarēs izturēt, cilvēks var tikai Dievu lūgt un cīnīties, lūgt un ticēt, ka kādā dienā zemes virsū nāks Dieva valstība, piepildīsies prieks: kristietība izplūdis cilvēcē un cilvēce kļūs par debess sliekšni.

Bet šo ticīgo, nemierīgo dvēseli nesaprata. Katoļu baznīca nostājās pret viņu ofensīvā, tik netaisni, cik netaisns var būt cilvēks pret cilvēku.

“Katoļi tiešām ir neizturami viņu mistiskajā drošībā. Mistikas būtība, gluži pretēji, ir neuzvarams nemiers. Kas domā, ka svētie bijuši mierīgi kungi, tas tiešām maldās” (Lettre du 30. IV 1910).

Kristīgā pasaule nespēja aptvert, ka tās vidū dzīvoja varbūt viens no lielākiem mūsdienu mistiķiem, viens no tiem, kam Dievs jau dzīves laikā bija atklājies, kas zināja, ka zemes lodi pārplūdinās tie, kas nekam netic, kuriem nebūs vairs ne mistikas, ne Dieva, ne reliģijas. Pegī savu draugu vidū un savā laikā bija līdz izmisumam vientuļš, vientuļš sava gara katakombās, kur neviens viņam nevarēja sekot.

Romēns Rolāns — cīņa par humānismu.

Pegī gara vientuļo un gigantisko cīņu labāk par citiem sava laika biedriem izprata Romēns Rolāns (Romain Rolland), viens no tiem Eiropas gariem, kas savu dzīvi bija pārvērtis par milzīgu cīņas lauku, kurā izšķīrās un vēl šodien izšķīrās cilvēcijas ideāla uzvara vai bojā eja.

“Es aizstāvu kopīgu ideālu, neredzamo Dievu... Man jāsaruga svētā uguns. Dievišķā uguns, kas snauž zem zemisku domu pelniem”.

Šo solījumu Romēns raksta savā dienasgrāmatā 1896. gadā un tam viņš palicis uzticīgs visu mūžu. Mūsdienās, kur garīgā labilitāte un varmācība, skepticisms un nihilisms kļuvis par vadošo dzīves principu, tāda iekšēja stabilitāte, tāds morālisks spēks, tāda rigoroza pretestības un taisnības apziņa nozīmē īstu varonību. Laikmets, kurā Rolāns uzsāk cīņu par cilvēces ideālu, ir rupja materiālisma nomākts: literatūrā valdīja naturālisms (Zolā) un l'art pour l'art aistētisms (Vailds, Mallarmē, D'Anuncio). Nespēdams savā dzimtenē elpot koruptīvo un deģenerācijas piesmakušo gaisu, viņš vērsa skatu pāri robežām, ar jūtīgu, atvērtu sirdi meklēja radniecīgas dvēseles, lai saskarsmē ar tām klusinātu savas šaubas un stiprinātu savu ticību. Viņa skats, kā visas toreizējās progresīvās cilvēces skats, apstājās pie Tolstoja un Ibsena personībām. Tolstojs viņam nenozīmēja tikai mākslinieku, bet pāri visam — dzīves principu atjaunotāju, cīnītāju par cilvēces ideāliem zemes virsū, drosmīgu un varonīgu patiesības teicēju.

Ibsena sabiedriskā kritika viņā izraisa izbrīnu, bet viņa personība to neapmierina: Ibsens pārstāvēja raksturīgo 19. g.s. beigu tendenci — vecā pasaules kārtība tika nesaudzīgi iznīcināta, bet par jauno maz vai nemaz neinteresējās. Rolāns, gribēdams pārvarēt šo nomācīgo tukšumu, izrauga par savas mākslas un dzīves paraugu varonīgo cilvēku, kas mūsu vidū dzīvo, cīnās, maldās, kas pazīst cilvēcīgās vājības un nespēka stundas, bet, par spīti visam, sevī apliecina augstākās cilvēciskās vērtības, paliek uzticīgs pats sev, paliek neredzamā Dieva gribas piepildītājs. Viņa grāmatas, runājot viņa paša vārdiem, ir "varonības augstā skola".

No laikmeta "zivju diķa" uz "varonības augsto skolu".

Romēna Rolāna iekšējā formācija ir viengabalaina, kaut gan viņa meklējumos — perifērijā — ir svārstības ap vērtību centru. 1890. g. viņš raksta Malvidai fon Meisenbugai, savai mātišķai draudzenei:

"Viņš (Gēte) bija pārkā mākslinieks dzīvē un mākslā. Es milu vairāk tos, kas dzīvi ieliek dzīvē un mākslu mākslā."

Viņa garam jaunībā ir sliekšme uz patētisko, heroisko humanitāti. Viņš mīl dzīvi, asi to novēro, drosmīgi formulē savas domas un ieskatus. Cīnīdamies ar vienaldzības nāvējošo garu, viņš raksta: "Man liekas, ne par ko vienaldzīgi nerakstīt ir mākslas lielākais likums. Es negribu būt uzjautrinātājs un vēl mazāk moralizētājs. Es gribu visur meklēt dzīvi un gaismu, dzīvi, ko es nekur savā apkārtnē neredzu; daiļums, kas ir tikai sapnis, izdziest kā gaisma..." (Association des Amis de R.R., Bulletin 7, 29). Viņš vēlas stāvēt pāri mākslai, viņš grib cīnīties par ideāliem, kas kalpo dzīvei. Bet arī visaugstākie ideāli, nokļūstot vāju un vienaldzīgu cilvēku atmosfērā, izbāl un zaudē savu iedarbīgo spēku. "Ideālisms ir skaists tikai stiprās dvēselēs".

Romēna Rolāna ideālisms sākotnēji sakņojas metafiziskajā pārdzīvojumā, tai noslēpumam pasaulē, kurā top katra liela māksla, kurā veidojas katra liela filozofija un katra īsta dzīves kustība.

"Neredzamais man vairāk drošs nekā redzamais, mūžīgais daudz tuvāks nekā reālais".

Jaunā Rolāna iekšējā pasaule top lielā spraigumā, dziļā Dieva un mūžības pārdzīvojumā, viņš šaubās par ārējo formu nepastāvību, par slidošo dzīves mirkli zūdamību, bet viņš nešaubās par dvēseles mūžīgo un nepārejošo realitāti. To apzinoties, viņš jūt sevī nesatricināmu laimi, bet šī laime ir vientuļa laime, jo viņš

bezgala cieš no pasaules korupcijas, zemiskuma un egoisma:

“Katru dienu vairāk ciešu no pasaules korupcijas un zemiskuma. Par spīti daudziem iemesliem būt laimīgam, es tomēr tāds nevaru būt, mūsdienu domu pliekanais reālisms, mežonīgā dziņa pēc egoistiskām baudām, Eiropas sabiedrības slāpes pēc izpriecām mani dziļi ievaino sirdī”.

“Māksla man nīstama, kad tā nav domas instruments; doma man pretīga, kad tā nekalpo Dievam. Es ar visu savu būtību pieredu Dievam”.

Dzīve bez reliģijas ir dzīve bez spārniem, dzīve bez Dieva ir dzīve bez satura, bez jēgas, bez mērķa. Šīs pārlicības viņā dzemdē patiesības un dzīvības slāpes, jo Dievam patīkama tikai tā doma, kas dzimusi brīvā sirdī, pieņemams tikai tas darbs, ko kustina patiesības griba. Pretīga viņam ir uzspiestā dogma, dogmatiskā šaursirdība un konfesionālā neiecietība.

“...Es esmu pārliecināts, ka katolicisms, patiesais, dižais katolicisms, neuzliek važas nevienai varenai domai, vismazāk kādai tautas vai ģenija domai”.

Un 1899. g. R. Rolāns atzīstas: “Es būtībā ticu vienīgi Dievam”.

Dieva pārdzīvojumā top viņa personība, dziļā savrupībā viņš veido savu dvēseli — visaptverošā pasaules simpatijā: latīņu tautas viņam nav vērtīgākas par ģermāņu, ģermāņu nav vērtīgākas par slavu — visas tautas ir Dieva veidojums, tādēļ katras tautas misija ir respektējama un milama, jo tas, kas tautas šķir, ir aizspriedumi, meli un šaursirdīgs egoisms. Visās Eiropas tautās viņš atrod draugus un jūt, ka visus cilvēkus vieno Dieva un nemirstības slāpes, ka visur atrodas labais un patiesais, ja pats meklētājs ir labs un patiess, ja tas ir brīvs un vaļsirdīgs. Viņš lauž franču gara robežas, viņš atrod lielas, varonīgas dvēseles visos laikos un visās tautās. Bēthovens, piem., viņam nav tikai pirmais

pasaules mūziķis, bet "augstākais varonības spēks modernajā mākslā", lielākais un labākais draugs tiem, kas cieš un cīnās, viņš to pārdzīvo kā "gaviles par apziņu, ka sevī izjūt Dievu".

Gara varoņu pasaule ir atbrīvošanās no sasmakušā un nomācīgā materiālisma, no šaurā un nospiedīgā pozitīvisma, no smirdošā un neveselīgā naturālisma. Bēthovena grāmatā mēs atrodam vārdus, ko varam uzskatīt kā jaunā gara dzidru un atspirdzinošu manifestāciju:

"Sasmacis gaiss ir ap mums. Vecā Eiropa nosmok smagajā un netīrajā atmosfērā. Materiālisms bez dižuma nomāc domas. Pasaule sirgst savā pārgudrajā un pērkamajā egoismā. Pasaule nosmok. Atvērsim logus! Ielaidīsim brīvu gaisu! Elposim varoņu dvēseles".

R. Rolāna sirds uguns aizdedzinājusi 20. g. s. sākuma ideālistu sirdis, tās deg un izplata šo gaismu, par spīti mūsdienu drūmajai tumsai, par spīti rupjajai gara barbarijai un varmācību ārprātīgajai orgiastikai. Mēs dzirdam viņa saucēja balsi mūsdienu gara tuksnesī: "Jau nie brāļi, sargājiet uguni!"

Tas ir mūsu svētais pienākums gādāt, lai šī tīrā dvēseļu varonības uguns mūsu sirdīs neapdzistu, lai Gara baznīca neredzami, bet vareni mūs vienotu — pāri robežām un tautām. Kas gan cilvēks var būt bez šī ideālisma!

R. Rolāna ideālisms nav skaļš, tas ir adagio H-mollā, nopietnība un sāpes, kurās viņa paša prototips — Olivjē izsaka savu dvēseli, spēlēdams Mocartu Žanam Kristofam. "Parla basso" — runā klusi — ir viņa dvēseles vadmotīvs.

No šīs ideālista pasaules dveš dziļš draudzības gars, kam piemīt vislielākais atbrīvotājs spēks. Mūsdienu kanibālisma atmosfērā dzīvojot, īpaši dārgs šis dievišķais draudzības gars, kas paver durvis uz augstāku un cēlāku pasauli.

"Draugs, kas tevi saprot, tevi rada".

Bet viņa draudzības gars savā laikā atdūrās pret

stulbu neiecietību un nesaprašanu, pret grupu sīktirdzniecisko trokšņainību un naida satraukto ļaužu baru.

“Es nepiederēju nevienai grupai, un mana neatkarība man netika piedota, nekad man to nepiedeva”.

Grupu intereses vienmēr nozīmē garīgu izolāciju, lētu un viendienīgu šablonu uzspiešanu, naidīgu un partejisku demagoģiju: kas dzīvē kaut ko patiesi lielu grib sasniegt, tam jāpaliek vienam, tam vienam jāpieņem un jāztur savs liktenis. R. Rolāna gars auga un veidojās cēlas, vientuļas un aizmirstas mākslas pasaulē — viņš, jaunībā klejojot pa Itālijas mūzejiem, operām un teātriem, sevī uzņēma tālo dienu maigo, vairs neredzamo gara gaismu, viņš piederēja ar visu savu dvēseli renesanses aristokratiskajam lepnumam un savrupībai, viņš bija atvēries Gluka, Bacha un Bēthovena mūzikai, šai atmosfērā viņš meklēja ceļu uz savu dvēseli. Tas ir 1890. gads, kurā viņš raksta savu pirmo drāmu “Orsino”. Dzejojums vēl ir patētisks un izplūdis, bet koncepcijā un pārdzīvojumos jau slēpj to Rolānu, kas izlobijās tikai vēlākos gaddesmitos. Bet viņa lielā draudzene Malvida fon Meisenbuga ar savu smalko sirdi nojauta un saklausīja viņa balsi. 1890. gada 16. 12. viņa raksta: “Man Jums jā-saka, Jūs esat liels dzejnieks. Atļaujiet man prieku būt pirmajai, kas Jums to saka... Kāda laime, beidzot atklāt dzejnieku no Dieva žēlastības”.

R. Rolāns instinktīvi apzinājās savu ejamo ceļu, dažas dienas vēlāk viņš raksta savai lielajai draudzenei: “Es nedomāju neko citu darīt, kā radīt mākslas darbus.” Un tas nozīmēja, ka radīšana viņam bija prieks, atbrīvošanās no sevis. Viņš juta sevī dziņu augt kā koks, augt un nest augļus, neprasot kālab, kādēļ? Viņš citādi nevarēja dzīvot. Viņš bija atmodies sevī un sajuta neatvairāmo dziņu — darboties bez mitas un pārtraukuma, paplašinot savas domāšanas un savu jūtu pasauli, pielādējot un izlādējot savas kaislības. Kaislīga

un nemierīga dvēsele līdzinās elektrības pārpilnam mākonim — vienīgā tversme radošā darbā. Rolāns savai kaislīgajai dvēselei ne mirkli nav ļāvis iesnausties, ar esošo samierināties, esošam pieķerties kā kaut kam nepārejošam un nedzīvam. Lielas kaislības dzīvi pilda ar saturu, atjauno un pārveido ārējās dzīves formas.

Kā visas kaislīgas dvēseles, R. Rolāns savā attīstībā izgājis daudzus šaubu lokus, daudzus noliedzis netaisni, daudzus dievišķojis savā apbrīnā. Vienīgi pielūgsmes tīrajā, ekstāzes piesātinātajā gaismā viņš varējis sastapties ar sevi vientulībā, sevi attīstīt, savus dvēseles spēkus briedināt darbam, kas prasa svēto pacietību, izturību un spītīgo neatlaidību. Viens pasaulē, viens pret pasauli, citas vadlīnijas viņš savā dzīvē nav pazinis. Dzīves straume ir pilna netīrumu un pazemojošu maldu, viendienīga naida un viendienīgas sajūsmas, bet viņš meklēja patiesības cēlos augstumus, kur cilvēks sevi sastop savā dievišķajā un nepārejošajā vienkāršībā, kur cilvēks sāpīgi apzinās savu zemes nastu, bet to apzinoties, to arī panes un pārvar augstāku ideālu, cēlāku sapņu un pārdzīvojumu vārdā.

Romēna Rolāna attīstības ceļš ir bīstamu zemūdens klinšu un atvaru pilns, savā dziļākā būtībā viņš ir īsts Skillas un Charibdas cilvēks: pēc savas dabas jūtīga un kautra dvēsele, ko viegli ievainoja ikdienas sitieni. Taču no visbīstamākām cīņām viņš nekad nav baidījies, ar pārcilvēcisku spēku spītējis pretinieku netaisnajiem uzbrukumiem, ar sīkstu izturību pacietis izolāciju un vientulību, lai beidzot to svētītu kā sava mūža lielāko bagātību. Viņš pēdējos piecdesmit gados Eiropai nozīmējis to pašu, ko kādreiz Voltērs vai Gēte — brīvās, humānās Eiropas sirdsapziņu. Viņš ticēja cilvēcības uzvarai pasaulē, bet šī ticība viņu smagi pievīla — pievīla abi mūsdienu asiņainie režīmi; fašisms un boļševisms; bet visdziļāk boļševisms, jo sociālo ideju kustībā viņš gribēja redzēt Eiropas apziņas atdzimšanu, istas sociālās

taisnības, brālības un brīvības nostiprināšanos tautu vidū. Bet taisnības vietā bija jāpiedzīvo — netaisnība, brālības vietā — naids, brīvības vietā — verdzība.

“Katra varmācība man šausmīga”, viņš raksta savos memuāros.

Vienas tirannijas vietā stājas cita un bieži vēl šausmīgāka un ļaunprātīgāka.

“Gandrīz visiem trūkst cienības tā priekšā, kas dvēselei vissvētākais: brīvība”.

Partijas laupa individa brīvību un visļaunākā tirannija ir sociālā anarchija. Neiecietība, naids un varmācība rakstniekam liekas kā visapkaunojošākā mūsdienu parādība: cilvēkam kā sociālai būtnei jāsarga sava un citu brīvība. Taisnību visiem — pēc katra spējām un nopelniem. Viņš prasa taisnīgu un bezpartejisku sabiedrības kārtību, kur katrs sajūt savu pienākumu pret darbu, kur sabiedrība brīva no citu izmantošanas un garīgas prostitūcijas.

Šis brīvības gars valda Žanā Kristofā, šī doma spoguļojas viņa biogrāfiskās esejās: viņš aicina sabiedrisko domu novērsties no intelīgenes dīkdieniem un mākslas šīberiem, no partiju savstarpējā naida un no tautu šovīnistiskās šausmības akluma. Bet ļaužu ausis viņa aicinājumam palika kurlas, sirdis nejūtīgas, prāts aptumšots.

R. Rolāna ideālisms ir brīvs un spēcīgs, tas prasa augstas kvalitātes cilvēku: cilvēku ar skaidru skatu, ar taisnīgu sirdi, bezbailīgu un izšķirīgu darbības gribu, vārdu sakot, varonīgu cilvēku. Absolūta lojalitāte pret cita pārliecību, nesatricināma iecietība pret visu tautu un visu laiku kultūras veikumu, pret cilvēku, kas cienīgi tiecas veidot un dzīvot savu dzīvi.

Bet īstenībā esam spiesti pārliecināties par gluži pretējo — par cilvēka aklo muļķīgumu un savtīgumu. Īsi sakot, par dzīvniecisko cilvēku.

Mana saruna ar Romēnu Rolānu.

1936. g. 6. decembrī, pēc ilgiem klejojumu un studiju gadiem, man bija izdevība rakstnieku sastapt Šveicē un par dažu jautājumu personīgi sarunāties. Aiz manis toreiz bija spāņu pilsoņu karš, pavadītie mēneši Itālijā un Anglijā, neaizmirstami gadi Parīzē un pāri visam — mana draudzība ar Unamuno. Mūsu saruna skāra toreizējās politikas un kultūras jautājumus.

Te daži izraksti no manas dienasgrāmatas, kas spoguļo toreizējās sarunas fragmentu.

...“Villeneuve/Schweiz. — 1936. g. 6. decembrī. Villa Olga atrodas Ženēvas ezera krastā, starp ūdeni un kalniem. Ezers nemierīgs, un kalnu galotnes tinas pelēkos, smagos mākoņos. Ezera viļņu šalkoņa dobji atbalsojas kalnu grēdās, un liekas, miestīņš atrodas starp divām stichijām — debesi un zemi. Mākoņiem pašķiroties, kalni lāgiem atsedz savas mierīgās, sastingušās sniegiem klātās galotnes. Zemes dzīve te liekas zaudējusi savu nozīmi. Kaut kas mūžīgs un varens, varētu teikt, patētiski drūms spoguļojas ainavā. Te pati daba raksta savu grāmatu spēcīgām un neizprotamām zīmēm. Man jādodomā par Ž. Ž. Ruso un Raini. Arī viņi šo ezeru un šos kalnus savā dvēselē uzņēmuši, slīdējuši šai ainavai garām — kā mākoņi, likteņa vēju dzīti.

Villa Olga ir divstāvu mājiņa, pelēka, it kā ērgļa lizda milzīgo kalnu pakājē. Piezvanot durvis atvēra pusemūža sievietē; enerģiski un noraidoši uzlūkojot mani, viņa steidzās paskaidrot, ka rakstnieks neesot runājams. Es minu savu vārdu un saku, ka satikšanās mums jau norunāta. Man kādu brīdi jāstāv durvju priekšā, līdz beidzot tieku ieaicināts. Mani mirkli atstāj vienu palieļā, grāmatām, žurnāliem un dažādu zemju albumiem pārslodzītā istabā. Mēbeles vienkāršas, nolietotas, sienu tapētes izbālējušas, istabas griesti zemi. Divi vidēji lieli logi uz dienvidvakaru pusi.

Pēc briža atveras durvis un tajās parādās dzejnieks: liela auguma, stipri uz priekšu saliektiem pleciem, mazliet uz labo pusi noliektu galvu. Zili pelēkās, mierīgās un bezgala labsirdīgās acīs ļoti koncentrēts un uzmanīgs skats; augsto, mierīgo domātāja pieri vago vieglas rievās, uzacis gaišas, mati pelnu pelēkā krāsā, ausis savādi pieguļušas. Kalsnējā sejā īpaši izceļas spēcīgs iegarens deguns ar jūtīgām nāsīm, liela, sensibla mute ar blondām īsi apcirptām ūsām, spēcīgi izteikts zemniecisks zods. Seja izvagota sīkām krunciņām, kas izstaro no acu apvidus un pāriet divās dziļās rievās, kas reljefi iezīmējas no nāsīm uz muti. Sejas krāsa pelēka, kāda mēdz būt kuņģa slimniekiem vai citiem, kas pavada savu dzīvi slēgtās telpās. Rokas slaidas, ar spēcīgu plaukstu un kaulainiem slaidiem pirkstiem. Ģērbies melnos svārkos ar augsti aizpogātu vesti, kā garīdzniekam — balta iestērķelēta krādziņa bez kaklasaites.

Dzejnieks ilgi tur manu roku savējā, tad lūdz mani apsēsties, pats vieglu, šļūcošu gaitu pārslīd pāri istabai un apsēžas pretim uz neliela dīvāna, kas pārklāts ar brūnu, visai nolietotu segu.

Es braucu no Itālijas, tādēļ mūsu saruna sākumā pievēršas šai zemei; viņš dzīvi interesējas par turienes apstākļiem un kultūras dzīvi.

“Vai manas grāmatas tur redzamas?” prasa rakstnieks mazliet nedroši.

Kad es apgalvoju, ka visas viņa grāmatas tur pieejamas, arī “Apburtās dvēseles” pēdējie sējumi:

“Nu jā, Musolini galu galā intelīgents cilvēks, un bez tam viņš labi apzinās savu varu. Kas pārliecināts par savu spēku, tas nav bailīgs, pieļauj arī pretējas domas. Jūs jau zināt, es neesmu Musolini draugs.”

“Bez Žana Kristofa pašreizējā Eiropa nav iedomājama, mūsu kontinenta labākās ilgas spoguļojas šai grāmatā. Tā palīdz daudziem dzīvot.”

“Arī man Žans Kristofs palīdzējis dzīvot,” saka

dzejnieks, un viņa skatā spoguļojas maigs aizkustinājums, tālo dienu atmiņas kļūst dzīvas. "Itālija ir mana otra garīgā dzimtene, tur man pirmo reizi parādījās Žana Kristofa vīzija. Tā ilgus gadus mani turējusi savā varā. Jā, tās bija bagātas diennaktis, tai laikā es visekskluzīvāk esmu piederējis sev. Tas ir manas dzīves iekšķīgākais stāsts, nē, tā ir manas dvēseles dziesma."

"Skaista dziesma, vienīgā tāda veida visā pasaules literātūrā. Mēs bijām atraduši no dvēseles, mēs to bijām pazaudējuši kā kādu adatu ikdienas grūžu kaudzē. Jūs to esat atraduši Žanā Kristofā, to atdevuši atpakaļ cilvēcei."

"Jums, latviešiem, laikam stipra radniecība ar krieviem. Jūs esat ekspansīvāki jūtu dzīvē nekā mēs, rietumnieki. Jūs varbūt zināsit, ko jaunībā man nozīmēja Tolstojs."

Es paskaidroju, ka latvieši būtībā esam sveši krieviem, mēs tiecamies pēc ārējās un iekšējās dzīves izlīdzinājuma.

Rakstnieks dzīvi interesējas par latviešu valodu, un dzirdēdams, ka tā pieder pie vecākajām indoeiropiešu valodām, uzmanīgi seko manam stāstam par baltu tautu milzīgo cīņu par savu fizisko un garīgo eksistenci, par to sīksto sevis apliecināšanas gribu. Seno prūšu liktenis mums draudējis, jo ģermanizācijas un rusifikācijas mēģinājums bijis viens no barbariskākajiem, ko vien vēsture var uzrādīt. Par spīti naidīgajām varām tomēr vēl dzīvojam, rakstām un runājam savā valodā. Pēc septiņi simti gadu sīvām un bezcerīgām cīņām atkal esam brīvi. Tas ir mūsu lielākais gandarījums, Dieva vislielākā žēlastība.

"Manas vislielākās simpatijas pieder tiem, kas sargā savu un citu brīvību. Bez brīvības nav dzīves. Apspiešana un verdzība ir cilvēku visapkaunojošākais darbs. Es vēlētos, lai pasaulē nekad vairs neatgrieztos varmācības nakts. Lai katra tauta dzīvotu pēc saviem iekšējiem liku-

miem, lai katra tauta paturētu to vietu, ko Dievs tai ierādījis." Rakstnieka balss ir mierīga, bet viņa acīs ticības liesma. Pēc klusēšanas brīža es saku, ka pasaules lielākais ienaidnieks ir boļševisms, tam nav ne reliģijas, ne Dieva, viss reducējies dzīvnieciskā eksistences cīņā, visa dzīve pārvērsta par milzīgu cietuma režīmu, visu nosaka terors un nepārtrauktas nāves bailes. Es minu tikai dažus konkrētus piemērus, norādu uz Merežkovska vientuļo un izmisuma pilno cīņu.

Rakstnieks tūliņ neatbild. Viņš pieceļas un vieglu, šļūcošu gaitu pārslīd pār istabu, no grāmatu plaukta paņem grāmatu:

"Tas ir mans "Kola Bruņon", tulkots krievu valodā, ar skaistām ilustrācijām," saka rakstnieks, pasniedzams grāmatu. Un pēc brīža, atkal atsēdies uz divāna, turpina: "Ir tomēr tur ļaudis, kas manas grāmatas lasa, kam tās vajadzīgas. Gluži viss tur nav iznīcināts. Kaut kam labam tur arī jābūt, kaut kam, kas iet pāri kailajai varai, ko es no visas sirds nīstu. Komūnisma ideja pamatā nav slikta, tur daudz sociālas taisnības, vecā sabiedriskā iekārta sevi vēsturē nav attaisnojusi. Un beidzot, katra revolūcija ir nežēlīga un asiņaina, tā prasa daudz nevainīgu upuru. Komūnisms neizslēdz evolūcijas iespēju. Tas ir svarīgs moments. Neviena ideja nepaliek tāda, kāda tā ir teorijā, dzīves īstenība to pārveido. Krievijā radusies jauna, spēcīga ticība, un tāda sabiedrība vienmēr vairāk veic nekā bez ticības, iekšējas kustības un mērķa. Es, protams, neattaisnoju varmācību, teroru un naidu, tās ir lietas, kurām cilvēku sabiedrībā nav vietas. Jā, vēsture ir nežēlīga un asiņaina, bet vienmēr jācer uz labo, pozitīvo spēku uzvaru..."

Es uzmanīgi klausījos, un domāju par lielā ideālista savādo domu gaitu: boļševisms manās acīs ir un paliek brīvās gribas, spontānās darbības un personības kaps, milzīga Eiropas kultūras katastrofa, nihilisma un cilvēka nicināšanas visrupjākā un brutālākā sistēma. Tā ir

vēstures procesa izvarošana, kultūras profanācija. Es īsumā minēju dažus piemērus no Padomju Savienības dzīves, viņu nesaudzīgās cilvēku verdzināšanas, viņu brutālās izrēķināšanās ar pretējām domām, viņu organizēto naida politiku.

“Es par to esmu domājis un pretī rakstījis. Jātic cilvēka veselā saprāta uzvarai,” domīgi piebilst dzejnieks.

Kamēr boļševisms pastāvēs, nekāds veselais saprāts pasaulē neuzvarēs, pasaule draud nogrimt baigā chaosā, beztiesiskā dzīvnieka stāvoklī.

“Fašisms ir vēl ļaunāks, tam nav nekādu cilvēcisku ideju pamatā — starp diviem pasaules ļaunumiem — komūnisms ir mazākais ļaunums. Tur vismaz kaut kāda nākotnes cerība,” saka rakstnieks, un viņa balsi skan rezignācija un nogurums.

“Jūs,” pēc brīža saka dzejnieks, “esat radikāls, varbūt pārāk radikāls. Tas ir tiesa, ka īstenība maz atbilst mūsu augstākām iecerēm un ideāliem, bet laba sēkla ir vienmēr laba nākotnes cerība. Viss labais sākumā liekas kā pasaules lāpīšana, bet vēlāk, pēc gadu desmitiem, tā nes augļus...”

Romēna Rolāna domas pamazām pievirzījās kristietības idejas uzvarai — tā dzima cīņā un asinīs, tā izauga pacietīgā sevis upurēšanā. Bez upuriem vēstures gaita neesot domājama.

Tad mūsu saruna pārgāja uz Spānijas notikumiem. Dzejnieks interesējās par Unamuno.

“Pilsoņu karš tautu brutalizē un dvēseli iznīcina,” saka Rolāns. “Unamuno cīņa man nav sveša, es viņu uzskatu par Spānijas modinātāju, par brīvās domas lielo cīnītāju. Ka viņš nevienai partijai nevar pievienoties, tas ir vairāk nekā saprotams — viņš ir cienīgs Spānijas lielā gara mantinieks. Tagad par viņu neko nedzird.”

“Mute aizbāzta, viņa balsi noslāpējusi varmācība un politisko kaislību neiecietība,” es paskaidroju.

— — —

Mūsu sarunu pārtrauca R. Rolāna kundze, viņa mūs aicināja pusdienās. Mēs klusēdami pārgājām ēdamistabā. Tur bija arī daži krievu emigranti. Viņi runāja krieviski. Rolāna kundze, pati krieviete, smiedamās teica, ka viņas vīrs vairākkārt esot apņēmis iemācīties krieviski, bet tālāk par alfabētu neesot ticis.

Man iznāca sēdēt blakus dzejniekam. Galda sabiedrība bija skaļa, runāja, ja nemaldos, par dažādām praktiskām lietām, protams, krieviski. Dzejnieks sēdēja kluss, sevi ievilcis, likās, iekšēji kavējās savās domās. Mēs gandrīz nevienu vārdu nepārmainījām. Dziļa, gandrīz baiga vientulība apēnoja seju, likās, it kā katra ārējā piepūle viņam sagādātu ciešanas un milzīgu sevis pārvarēšanu.

Pēc pusdienām es taisījos atvadīties. Dzejnieks, paņēmis mani pie rokas, ieveda koridorā. Tur no sienas uz mums noraudzījās skaists ģipsa nolējums — kāda Ēģiptes princeses galva. Pamanīdams manu uzmanību, ar kādu vēroju seno mākslas darbu, dzejnieks teica: "Lūk, mūžīgais smaids."

Tad iegājām mirkli atkal viņa darba kabinetā: rakstnieks man atmiņai iedāvāja dažus Villa Olga uzņēmumus, uz kuriem viņš pats arī bija redzams.

Mēs vairs neatsākām sarunu. Mēs šķirāmies, lai pēc gadiem atkal satiktos atmiņās.

Civitas Dei.

Vēlākos gados, kad sociālās idejas gan komūnismā, gan fašismā kļuva par Eiropas kultūras un brīvības vampīru, kad visa cilvēciskā dzīve pārvērtās vissmagākajā verdzībā, bieži atgriezos domās pie sarunas ar Romēnu Rolānu un raudzīju noskaidrot sociālisma jautājumu viņa rakstos. To lielā mērā man palīdzēja viņa autobiografiskā grāmata, ko dzejnieks rakstījis Otrā

pasaules kara laikā un kas 1949. g. iznāca vācu tulkojumā "Aus meinem Leben".

Rolāns jaunībā un vēlāk vīra gados sociālismā redzējis glābiņu, jaunu dzīves principu: "Simt gados Eiropa būs sociālistiska vai beigs eksistēt".

Bet tas, ko viņš ar sociālismu apzīmē, ir iekšējā revolūcija — vairāk morāliskā un filozofiskā nekā politiskā un saimnieciskā nozīmē. Bet drīz Rolāns ieskatīja, ka sociālisma pravieši bijuši šaursirdīgi un neiecietīgi cilvēki, slimīgas augstprātības apsēsti, fiksi ideju briesmoņi, kuriem trūka patiesas attieksmes gan pret saviem laika biedriem, gan pret pēcnācējiem. No viņu filozofijas nav bijis iespējams radīt reliģiju.

Politika nav bijusi Rolāna sirdslieta — viņš visu savu dzīvi sevi uzskatījis par mākslinieku, kas sapņo "sociālo revolūciju atkal savienot ar dievišķo, kas pēc 1848. g. revolūcijas, pēc spara un drosmes atņemšanas, bija iznīcināta".

Materiālisms, pēc dzejnieka domām, ir tikai "lempīgs cīņas bruņojums". Bez Dieva pasaule nevarot pastāvēt: "No jaunās sabiedrības Dievs kā zibens uzliesmos".

Dievs-cilvēks ir visa pamats, visaptveroša dzīvības mūžība.

Šis Dieva-cilvēka princips sociālismā neuzvarēja, un R. Rolāns jutās dziļi maldījies: sociālisms tiecās katru reliģiozitāti iznīcināt. Mūža beigās rakstnieks spiests atzīties: "Es domāju, sociālismam nav taisnības, un šo netaisnību viņš pats sev uzvēlis". Esot maziski, aizspriedumiem un atriebības atteikties no Dieva, jo neesot iespējams radīt cilvēces ķermeni, tam laupot "visuma liesmu", kas to dara dzīvu.

"To nevar aizstāt ar dialektisko materiālismu, kaut arī tas būtu inteliģents. Arī ne ar šķiru cīņas morāli".

Lai realizētu patiesu cilvēci, mums nepieciešami "visi spēki, kas nāk no būtnes dzelmēm, tās mistika un tās tīrā morāle".

Un ar šo atzinumu R. Rolāns skaidri pasaka, ka Padomju Savienība šai virzienā "gandrīz nāvējošus maldus nodarījusi".

Boļševisms, nogalinot Dievu, nogalinājis tautu dvēseli, iznīcinājis to spēku, kas tautas uztur no iekšienes, kas tām piešķir uzpurēšanās gribu, kas to spārno lieliem un nemirstīgiem darbiem.

"Mērķis ir dzīvība — nevis zemes dzīvība, bet mūžīgā dzīvība".

Romēna Rolāna ceļš no viendienīgās burzmas, pasaules lāpītāju fanātisma un revolucionārā nihilisma uz Dievu ir bijis smags kaujas ceļš. Bet viņš, šo ceļu iedams, nemaldījās, jo saglabāja brīva cilvēka skatu, kas reizē par un pret cīnās, kas spēj ar dažādu pārliecību cilvēkiem iden tificēties, lai tos saprastu. Ar savu varoņa dvēseli viņš vēlējās "cilvēku atraut nebūtībai, lai viņā iedvestu darba gribu, ticību un varonību".

Apziņa, ka mūsdienu civilizācija cilvēku pametusi strupceļā ar tā dzīves un dvēseles problēmām, R. Rolānu modina nostāties sargpostenī par cilvēku, par viņa tiesībām, par viņa godaprātu, par viņa brīvību. Ar svētā pacietību un viedā gudro, nesatricināmo sirdi viņš aicināja visu tautu labās gribas cilvēkus savienoties **c i v i t a s D e i** lielajā idejā, neļaujot sirdīs apdzist īstās cilvēcības ideāliem. Grāmatā par Mikelandželo viņa dzīves jēga ierakstīta vārdos:

"Es ienīstu glēvo ideālismu, kas acis novērš no dzīves skumjām, dvēseles vājumiem. Mikelandželo ir viens no tiem varenajiem cilvēkiem, kas kopš deviņpadsmit gadsimtiem mūsu Vakareiropu pilda ar saviem saucieniem, ar sājpu un ciešanu saucieniem: kristietis!"

R. Rolāns pieder tiem lielajiem laikmetu gariem, kas pāri ikdienas chaosam redzēja mūžīgo, kas cilvēkus un tautas dara lielas un stipras, nesatricināmas savās posta dienās, cēlas savās uzvarās un darbos. Dievs bija viņa tversme pamestībā, Dievs bija augstākā balss, kurai viņš

klausīja. Un ja šī bals šodien cilvēku un tautu sirdīs apklususi, tad tas vēl nenozīmē, ka tās vairs nebūtu.

“Katra apzinīga esme ir Dievs”.

Daudz ceļu ir dzīvē, daudz maldu, bet vienu viņš visu dzīvi skaidri apzinājies:

“Visa dzīve ir ticības darbs. Bez tās tā drīz sabruktu... Kam nav nekādas ticības uz aizkapa dzīvi, tas jau šai dzīvē ir miris... Dievs nav nekāda hipoteze. Dievs ir nepieciešamība, mūsu dabas un likumu kārtības nepieciešamība, kas mūsu garam pavēl... Visas būtnes, katra pēc saviem spēkiem ir mūžīgās dzīves dalībnieki, kas no miesas važām var atbrīvoties, lai mūžībā uzplauktu”.

Ticība mūžīgai dzīvībai, ticība Dievam kā visa esošā radītājam, ticība mūžīgajām, nepārejošajām patiesībām R. Rolānu dara par vienu no nepieciešamākiem mūsdienu rakstniekiem baigā chaosa pārvarēšanā, par vienu no cēlākiem mūsgadsimta cilvēkiem, kas mūsu sirdīm atdod ticību un dzīvi noenkuro Dievā, mūsu vienīgā un nesatricināmā īstenībā.

S e s t ā   n o d a ļ a

LAIKMETA AGONIJA UN TĀS DOMĀTĀJS — MIGELS DE UNAMUNO

Deviņpadsmitā gadsimta beigās un divdesmitā gadsimta sākumā cilvēce atradās it kā drudža stāvoklī. Gadsimta maiņas ģenerācija jutās pievilusies: progresa entuziasms bija zaudējis savu varu pār meklētāju sirdīm, vērtīgākie no viņiem neticēja vairs zinātnes visvarenībai un jutās nomākti no materiālistiskā pasaules uzskata un sājās dogmatisma šaurības. Garīgā sterilitāte un pesimisms nomāca garīgo ainavu kā smags murgs. Ilgas pēc jaunām vērtībām, pēc brīvākas telpas, kur gara dzīve varētu attīstīties, kāpinājās līdz agonijai.

Šī agonija bija piemeklējusi visu Eiropu, tā bija cīņa par eiropisko dvēseli. Spānija, kas bija piedzīvojusi ziedu laikus politiskā un kulturālā jomā, atkrita dziļā rezignācijā, nevarīgā epigonismā, aizvainotā nacionālismā, kas izpaudās tendencē Spāniju norobežot no Eiropas, to garīgi noslēgt kā kādas kapsētas vārtus, mierinot sevi ar pagātnes varenajām ēnām, barojot sevi ar ilūzijām un atmiņām, īsi sakot: Spānija pēc koloniju zaudējuma atkrita ekonomiskā nabadzībā un garīgā izolācijā. Bet nav iespējams dzīvot retrospektīvi, dzīves gars kustas uz priekšu, tam jāatklāj savi jauni darbības lauki, jāiedrīkstas par jaunu uzņemties cīņu par savu garīgo

Istenību, par dvēseli, kas vienmēr un visos laikos piederējusi nevis mirušajiem, bet dzīvajiem.

Vīrs, kam lemts Spāniju atmodināt no letarģijas miega, kas jauno paaudzi apgaro ar jauniem mērķiem un kļūst par 20. gadsimta pirmās puses Spānijas simbolu, ir baski *Migels de Unamuno* (1864—1936).

Viņa iekšējā pozīcija viņa darbības sākumā ir neskaidra, un tāpat kā viņa ģeniālais laika biedrs Anhels Ganivets (*Angel Ganivet*) viņš sevī meklē sintezi starp divām dvēselēm: spānisko un eiropisko. Ganivets, radīdams jaunās Spānijas ideoloģiju (*Idearium espanol*), ieskatīja savu bezcerīgo pasākumu un, tam neticēdams, iekšēji salūza: 1898. gadā viņš Rīgā, kur bija Spānijas konsuls, izdarīja pašnāvību.

Viņa nāves agonija norisinājās zemē, kas pati cīnījās starp slavisko un rietumu dvēseli, zemē, kuras nemiers un ciešanas tieši vai netieši būs skārušas jūtīgā domātāja sirdi. Daugava kļuva par viņa kapa vietu, tautasdziesmās apdziedātā asins un asaru upe, kuras krastos dzīvo tauta, kas cīnījās pret austrumu barbariju un teutoņu uzspiesto verdzību, tauta, kas nekad nav beigusi ilgoties pēc brīvības un vienmēr atradīsies nomodā par savu dvēseli.

Spānijas atdzimšanas grāmatu "*Idearium espanol*" Ganivets sacerēja Rīgā, Austrumeiropas dzīvākajā kultūras centrā, latviešu tautas vidū. Varam iedomāties, kādus iekšējus kontrastus Granadas dēls pārdzīvoja tālajos ziemeļos, viņš lūkojās uz savu Spāniju kā no citas planētas, no tālas bezgala vientuļas perspektīves. Viņš prasīja radikālas reformas, bet pats vairs neticēja savai balsij. Ganivetu varētu uzlūkot kā Eiropas modernā pesimisma filozofu, kas, līdzīgi Špengleram, redzēja rietumu kultūras bojāeju un civilizācijas uzvaru. Ganiveda balsi jūtīgāk par citiem tā laika spāniešiem saklausīja viņa draugs — Unamuno. Viņš par savu garīgo dzimteni neizrauga dikdienīgo, dekadento Madridi, bet Eiropu. Šai izvēlē sākas Spānijas dvēseles mijiedirbe ar Eiropu, kas

Spānijas garīgā dzīvē iezīmē jaunu laikmetu, jaunu piepūli un spraigumu, visu vērtību pārvērtēšanas gadus.

Sastapšanās ar Unamuno.

1933. gada februāra pēcpusdienā es, vēl students būdams, izkāpu Salamankas stacijā, lai apciemotu Unamuno. Pelēkā, viduslaicīgā pilsēta likās kā pretruna, kā paradokss tai pasaulei, no kuras es nācu, tam garam, kurā es biju audzis. Ēzeļu dzinējs, mūks, mūkiene, priesteris un students pastaigājās ielās, kā tanīs dienās, kad Spāniju vēl pārvaldīja karaļi un tautas garu noteica divas pārlicības: manta un dzīvība ir jāziedo karalim, gods, dvēseles īpašums, pieder vienīgi Dievam: "Al rey la hacienda y la vida se ha de dar; pero el honor es patrimonio del alma, y solo se debe a Dios".

Universitātes un klosteru pilsēta Salamanka, tās vecās celtnes ar slavenajiem pagalmiem un dzelzi kaltajām logu margām, katedrālēm ar marmora un alabastra sarkofagiem, klosteri ar greznajiem portāliem, uz mani atstāja viduslaiku kristīgās kultūras citadeles iespaidu. Tā viss cilvēcīgais it kā nogrima pārlicības dziļā miera un klusuma bezdibeņos. Varbūt vienīgi no šīs vides, no šīs kristīgās kultūras atmosfēras iespējams saprast mūsdienu iekšķīgā dvēseliskuma mūka Unamuno intīmo saucienu pēc dvēseles nemirstības, viņa slāpes noenkuroties garīgumā un Dievā.

Jau viņa āriene — seja un apģērbs, izteica kaut ko majestātiski vienkāršu un bezgala vientuļu; likās, viņš nepiederēja nevienam no tiem cilvēkiem, kas mūsdienās mācīja un rakstīja. Tā bija bezlaicīga parādība, mūks tūkstošgadīgu mūku vidū.

"Salamanka ir Eiropa," saka rakstnieks. "Eiropa bez kristietības — ķermenis bez dvēseles. Mana misija — ja

vispār man tāda ir — Eiropai atgādināt: galvenais mūsu mistikā — tās dzīvā dvēsele. Bez tās jūs drīz pazaudēsiet sevi, jūsu dvēsele noslāps jūsu izslavētajā civilizācijā. To zināja mans draugs Ganivets, šis nepārspējamais intuícijas cilvēks...”

Mēs sarunājāmies par Eiropas gara tendencēm un tūliņ pazinu šai viduslaiku mūkā mūsdienu domātāju, kura gars saaudzis ar Eiropas likteņiem, ar tās izjūtu, ar domu smalkākajiem pavedieniem.

“Rīga ir Ganiveta kaps, viņa skumjās un nemierīgās dzīves kaps. Bet mums, spāņiem, šis kaps nozīmē visdārgāko vietu zemes virsū — no šī kapa izaugusi mūsu cerība, mūsu ticība atdzimšanas iespējai. Ekonomiski mēs esam Eiropas nabadzīgākā zeme, nabadzība ir mūsu garīgās anemijas sekas, cīņa par eksistenci izsūc mūsu garīgās potences, mēs gribam piecelties visā augumā, bet mums nav spēka. Un tomēr mūsu nespēkā ir mūsu spēks — mūsu kristietība, varbūt vienīgais izšķirējs nākotnes spēks... Jūs sakāt — romantisms! Varbūt. Bet bez šī romantisma Eiropa neiztik. Sapņi ir dvēseles atjaunotāji, vienīgais radošais vēstures spēks. Vismaz mūsu, spāņu, vēsture ir sapņu vēsture. Mēs esam nelabojami sapņotāji, kā mūsu materiālisti, tā ideālisti — Sančo sapņo par šīs pasaules valstību, Don Kichots par neaizsniedzamo savas sirds pilnības ideālu — Dulcineju...”

Mūsu saruna ieilga vēl vakarā. Bijām pārstaigājuši lielus gara lokus, un pa šiem labirintiem bija lemts vēl ilgus gadus klejot drosmīgā un lielā cilvēka pavadībā. Mūsu sarunu restaurēt man nāktos grūti, jo tā laika piezīmes un vēstules kara gados aizgājušas bojā. Turpmākā meditācijā raudzišu Unamuno iekšējo pasauli zīmēt pēc viņa grāmatām, kurās pukst viņa dzīvā sirds, no kurām runā viņa dvēseļu modinātāja balss, kas mani, personīgi ar viņu tiekoties, tik dziļi satrauca.

Dvēseles bads.

Pārmērīgā racionālisma un materiālisma dēļ Eiropa pazaudējusi savu dvēseli: reliģiju un Dievu! Pēc progresa tā tagad sāk sajust dvēseles badu un pārdzīvo to augošā progresijā. Mūsu skati vēršas pret zemi, kas domājusi par dvēseli vairāk nekā par šīs zemes labumiem, un mēs prasām, kādu dvēseli tā mums saglabājusi. Šo dvēseli mēs, pirmkārt, atrodam spāņu mistikā, otrkārt, viņu literātūrā. Te atklājas cilvēks, kura dvēsele vēl dzīva, nemierīga un mūžības ilgu apdvesta. Šīs dzīvības noslēpums meklējams ticībā nemirstībai un Dievam. 20. gadsimta sākumā Spānija ar savu kvēlo individuālismu, ar savu jūtu bagāto sirdi Eiropai nepārprotami atgādinājusi, ka cilvēks bez dvēseles ir ēna, savas patiesās esmes fantoms un abstrakciju vergs.

“Individs ir pasaules mērķis” (Del sentimiento tragico, cap. XII). Šī atziņa ir Unamuno pasaules uzskata izejas punkts. Cilvēks no miesas un asinīm, dzīvais cilvēks, kas ēd, guļ un mirst, kas vairāk par maizes badu izjūt nemirstības badu, cilvēks, kas ilgojas pazīt savu dvēseli, grib izdibināt Dieva lielo noslēpumu. Nav svarīgi, kāda mācība, teorija vai sistēma, bet gan konkrētais cilvēks, kas dzīvo un mirst, kaut gan negrib mirt. Cilvēks Kants un cilvēks Kirkegords, cilvēks Paskāls un cilvēks Senankūrs vairāk interesē Unamuno ar savu specifisko un vienreizīgo dvēseles likteni nekā viņu relatīvās un bieži pretrunīgās mācības.

Tātad cilvēks, kas cīnās, jūt un ilgojas, kas apliecina un noliedz, kas cieš un priecājas. Īsi: cilvēks, kas sevī nes pārļaicīgu un mūžīgu dvēseli, kas izmisumā un nemierā meklē Dievu. Unamuno rakstu mērķis: “darīt visu, lai visi dzīvotu nemierīgi un alku pilni”. Un to, pēc Unamuno domām, darijuši visi sava laika spāņi — no latīnizētā kordovieša Senekas līdz Sv. Terēzai, no Servantesa līdz

mūsdienām; nemiers un mūžīgā kustība, slāpes pēc lieliem un neaizsniedzamiem mērķiem, ilgās pēc savas dvēseles nemirstības un Dieva pazišanas.

Cilvēks ir visa esošā centrs un kā tāds viņš nekad negrib mirt. Nemierā un ilgās viņš vienmēr atjaunojas. Unamuno savos rakstos atstājis savu kailo, vaļsirdīgo un degošo sirdi, tā, par spīti prātam, bijusi neprātīga, par spīti cilvēcīgai mizērai bijusi dievišķi neievainojama. Tāda dzīva dvēsele sver vairāk nekā visi tie tehniskie izgudrojumi, tās ikdienas dzīves ērtības, kurās nosmok un iesnaužas, kļūst vienaldzīga un nejūtīga mūsu dvēsele. Mēs, dzīvi būdami, jau esam miruši.

“Jo cilvēks nepiedzimst ar dvēseli, viņš tikai ar tādu mirst, kad viņš to sev radījis, un dzīves jēga un mērķis ir sev radīt dvēseli, nemirstīgu dvēseli” (La agonía del cristianismo, cap. I).

Mūsu materiālā, fiziskā eksistence ir tikai līdzeklis mūsu dvēselei, tā top zemes dzīvē tāpat kā mūsu fiziskais ķermenis tapis mātes miesās, un jo intensīvāk mēs apzināsimies zemes dzīves augstāko mērķi, jo pilnīgāku un neatkarīgāku izveidojam savu dvēseli.

“Es esmu mūsgadsimta agonija”.

1936. g. augustā, tātad savā nāves gadā, Unamuno man rakstīja: “... Nenovēršamais mūs visus gaida — visi mēs plūstam pret bezdibeni — pret nāvi. Nāves apziņa ir mana filozofija un mana dzīve. Es esmu mūsgadsimta briesmīgā agonija.”

Tiešām, Unamuno ir mūsdienu Eiropas agonizējošais gars, mūžīgā cīņa starp divām pasaulēm — starp racionālo un irracionālo, starp dvēseli un miesu, starp ticību un šaubām, starp nebūtību un mūžīgo esmi. Un, beidzot, starp cilvēku un Dievu.

“Es jūtu spāņu Kristus agoniju. Un es jūtu Eiropas agoniju, ko mēs par kristīgo saucam, civilizācijas agoniju, grieķu-latīņu un rietumu civilizācijas agoniju” (La agonía del cristianismo, cap. XI).

Kristiānisma un civilizācijas agonija ir viena un tā pati: kristiānisms nogalina rietumu civilizāciju un civilizācija — kristiānismu. Tā ir dzejnieka un domātāja mūža cīņa. Unamuno ar prātu konstatē, ka Eiropas politika citu neko nedara, kā pati sev rok kapu:

“Daudzi aģitatori un diktatori, kas tautas sev līdz aizrauj, ir progresīvi paralitiski. Tā ir miesas pašnāvība” (Ibd., XI).

Bet drausmīgāka par miesas nāvi ir dvēseles nāve. Eiropas dvēseli nogalina izpriecu kāre, viendienīgi panākumi un intelekta augstprātība. Dzīves avoti ir saindēti un ar tiem inde iespiežas arī atziņu avotos.

Vissvētākais cilvēka dzīves avots — dvēseles un Dieva avots, ir saindēts. Cilvēkos mirušas jūtas, tragiskākās un tomēr visdzīvinošākās jūtas — nemirstības slāpes, cilvēks vairs nejūt Dieva badu, novērsies no debess, tas kļuvis par kārīgu un egoistisku zemes bestiju. Cilvēks, pēc Unamuno domām, ir vairāk jūtu nekā prāta būtne, tās ir jūtas, kas cilvēku atšķir no cilvēka, kas veido un audzina stipras un vienreizīgas personības. Prāts nivelē, jūtas bagātina un veido cilvēku. Tādēļ pāri visam stāv dzīvais cilvēks, un viņa galvenais jautājums ir dvēseles nemirstības jautājums.

Nemirstības instinkts.

Nemirstības instinkts ir mūsu dzīvais, vienmēr klātesošais spēks. Tas katru cilvēku no dzimšanas līdz nāvei tur savā varā, likdams tam apzināties savu laimīgo vai nelaimīgo esmi. Un to apzināties nozīmē mūsu augstāko

laimi. Vairāk par visu Unamuno baida nebūtība (la nada), viņš jūt sevi neremdināmu nemirstības badu — *a p p e t i t u s d i v i n i t a t i s*. Var visu pazaudēt, var visā mainīties, bet nekas vēl nav pazaudēts, nekas vēl nav mainījies, ja Es-apziņa ir saglabāta. Es-apziņu pazaudēt nozīmē pazaudēt visu — universu un Dievu. Jo mazāk mēs dvēselei un mūsu apzinīgajai dzīvei ticam, jo vairāk mēs pārspilējam šīs pārejošās un nabadzīgās dzīves vērtību. Ja nav nemirstīgas dvēseles, ja mūsu dzīve ir tikai niecīgs atplaisniņums starp divām mūžībām, tad dzīvība ir visatbaidošākā lieta pasaulē.

Katram cilvēkam te laikā un telpā, katrā savas dzīves mirklī jāapzinās sava dvēsele, jādzīvo tā, lai dvēsele nekad nemirtu.

Unamuno īpatā, vienreizīgā dzīves filozofija izaug no 19. gadsimta cīņām starp materiālismu un ideālismu, starp eksistenciālismu (Kirkegordu, Senantālu, Kentalu, Nīčši) un kristiānismu (Paskālu, Lamnē, Dostojevski un Tolstoju). Unamuno domāšana, kā visa viņa dzīve, veidojusies lielos iekšējos spraigumos, smagās, iekšēji neizlīdzinātās pretrunās un šaubās. Viņš labprāt sevi apzīmē par pretrunu, par šaubu domātāju, bet tas nozīmē, ka viņš dzīvi pieņem un apliecina tās pilnībā, viņš vairās savas domas ievirzīt kādā sastingušā dogmā, iezārkot kādā nedzīvā filozofiskā sistēmā. Dvēsele alkst brīvības un patiesības, alkst sevis apliecinājuma savā vienreizības pārdzīvojumā.

“...Es, Migels de Unamuno, kā katrs cilvēks, kas tiecas pēc pilnīgas apziņas, esmu vienreizīga specija (Obras Selectas, Mi religion, 224). Viņš tiecas izrauties no katra veida klasifikācijas, no ierastajiem dzīves rāmjiem — viņš grib apliecināt sevi kā vienreizīgu un nesamaināmu individu. No sava laika merkantīlā, materiālistiskā un pozitivistiskā gara sevi brīvodams, viņš tiecas pēc individuālas brīvības:

“Cilvēciskais jautājums,” saka Unamuno esejā

“Soledad” (1905) — ir jautājums par to, kas notiks ar manu, tavu, viņa un visu apziņu pēc tam, kad katrs no mums mirs ”.

Izmisuma cilvēks.

Šo dzīves traģisko problēmu risinot, viņš kļūst par izmisuma cilvēku (*hombre desesperado*), viņš nonāk Kirkegorda ietekmē, kļūst par eksistenciālo skeptiķi, vairs nesaskata nedz dzīvei, nedz pasaulei kādu jēgu: dzīve nogrimst nebūtībā, pasaule atkrīt chaosā. Vienīgā tversme ir vai nu “protestantiskais vai katoliciskais izmisums” (*Desperacion protestanta o desperacion catolica*).

Unamuno reliģijas būtībā saskatāma tieksme apmierināt nemirstības badu. Viņš par kristietības neaizskaramu patiesību uzskata augšāmcelšanās ideju, jo ja Dievs ir mūsu iemūžinātājs, tad nemirstība mūsu vienīgā un patiesā cerība.

Bet šī cerība ir traģiska, jo “racionāli nekādā veidā nav iespējams pierādīt dvēseles nemirstību” (*Ensayos, 11727, Aguilar*). Prāts ir baiga lieta, tas tiecas uz nāvi. Bet sirds saslienā pret nāvi, tā alkst pēc dvēseles nemirstības, tā nevar un nespēj samierināties ar prāta atzinumu, ka pienāks diena, kad apziņa beigs eksistēt, tā sevī vairs neatspoguļos pasauli.

Šīs šaubas, šo iekšējo nedrošību viņš apzīmē par savas dzīves pamatu un viņš visu mūžu dzīvojis intima un rezignēta izmisuma varonībā.

“Es esmu pieradis izmisumā atrast cerības”. No izmisuma izaug viņa ticība. Ne prāts, bet dzīvības nedrošība modina ticēt Dievam. Un Dieva ilgas ir visdziļākās sāpes: “Šausmu, traģisko šausmu sagrābts cilvēks bailēs slāpdams sauc: es neeksistēju!” (*Ens., II, 844*).

Viņš seju sejā raugās nāvē un tikai šai pārcilvēciskajā drosmē nāves skats nestindzina mūsu dvēseli:

“Es negribu mirt. Nē, es to negribu un arī nevēlos to gribēt. Es gribu vienmēr, vienmēr, vienmēr dzīvot!” Savu personīgo Es glābt nozīmē universu glābt. Es-apziņā slēpta cilvēka nemirstība, ja tā mūsos zūd, ar to zaudēts viss.

Šis pirmatnējās nemirstības slāpes cilvēks rauga dzesēt slavā, jo slava ir dvēseles ilgas sevi atcerēties laikā un telpā, dzīvot citos kā pats savā apziņā. Bet slava laikā un telpā ir tikai nemirstības ēna, tā īsto nemirstību nevar aizstāt. Unamuno ironizē par oriģinalitātes tieksmi, kas ļaudīm liek vai uz galvas staigāt, lai atšķirtos no citiem. Cīņa par slavu ir gigantiskāka nekā cīņa par eksistenci. Slavas dēļ ļaudis ziedo ne tikai savu dzīvi, bet arī savu personīgo laimi, ja vispār tāda laime zemes dzīvē atrodama.

Primum vivere deinde philosophari.

Unamuno ir vairāk dzīves gudrības nekā zināšanu cilvēks: viņš katru teorētisku tieksmi — zināšanu zināšanas dēļ, noraida kā necilvēcīgu parādību. *P r i - m u m v i v e r e , d e i n d e p h i l o s o p h a r i .* Vispirms dzīvot, tad filozofēt. Filozofēt viņam nozīmē dzīvei atklāt kādu jēgu. Cilvēks ne tik daudz interesējas par pirmcēloni — no kurienes, kā par mērķi — uz kurieni. Un šis mērķis, gribot negribot, ir nāve. Cilvēka necienīgi, ja tas nāves priekšā piever acis. Nāve ir nenovēršama, visu cilvēku kopējais liktenis. Nāves baigā mistērija radījusi nemirstības ilgas, un kas tās nejūt, ir, Paskāla vārdiem runājot, īsts briesmonis.

“Slāpes pēc mūžības cilvēki savā starpā sauc par mīlestību. Kas mīl, tas grib sevi citos iemūžināt. Kas nav mūžīgs, tas nav arī īstens”.

Slāpes pēc mūžīgās esmes atmodina ilgas pēc Dieva,

jo Dievs ir mūžīgā un nebeidzamā mīlestība. Bet arī mīlestība savā dziļākā būtībā ir vistragiskākās cilvēka jūtas.

“Katrs radīšanas akts ir pilnīga vai daļēja nomiršana, nāve. Dzimuma skurbumā ir slēptas augšāmcelšanās jūtas citos, jo tikai citos mēs varam atkal atdzimt un turpināt dzīvi. Bet tas, ko vīrietis un sieviete savā mīlestībā zemes virsū vairo, ir ciešanu miesa, ir sāpes un nāve. Mīlestība ir gan zūdamības māsa, gan meita, gan māte. Tā ir dzimummīlestība, kas savā dziļākā būtībā ir radniecīga ar visu dzīvo radību, kas fiziski sevi vairo. Bet no šīs zūdamās mīlestības izplaukusi cita mīlestības forma — garīgā mīlestība, tā rodas sāpēs, miesīgās mīlestības nāvē. Līdzcietība ir garīgās mīlestības pamats: “No miesīgās baudas nāves rodas patiesa garīga mīlestība. Jo cilvēki mīl cits citu ar garīgo mīlestību tikai tad, kad viņi izcietuši kopējas sāpes, kopā veikuši smagu darbu, jutušies savienoti kopēju sāpju jūgā. Un kad viņi kopējo postu pārdzīvojuši cits citā, tad viņi viens otram līdzī cieš un viens otru mīl. Jo mīlēt nozīmē līdzī ciest, un kā bauda vieno ķermeņus, tā ciešanas vieno dvēseles”.

Līdzcietības mistērija.

Unamuno kā īsts cilvēcības pārstāvis ar savu dzienu līdzcietības mācību pieslēdzas īpaši tuvu Solovjeva pasaules izjūtai, jo tā ir līdzcietība, kas cilvēka mīlestību atšķir no dzīvnieka mīlestības. Līdzcietības mūžīgais avots ir sievietes sirds, katra patiesa un dziļa sieviete savā mīlestībā ir līdzjūtīga.

“Mīlestība jūt līdzjūtību un jūt to jo vairāk, jo dziļāk mīl”.

Līdzcietībā mēs atklājam Dievu un Dieva līdzcietībā savukārt sevi pašu. Dievam nepieciešama mūsu līdzcie-

tība, un mums — Dieva. Mēs personificējam visuma apziņu un cīnāmies, lai to atbrīvotu no matērijas važām, lai sevi glābtu no nebūtības.

“Vienīgais patiesi noslēpumainais noslēpums ir ciešanu noslēpums”.

Sevi apzināties kā personību nozīmē sevi atzīt un izjust iepretim citam. Un šo atšķirības izjūtu mēs iegūstam lielāku vai mazāku ciešanu sadursmē, mēs tajā apzināmies savas esmes robežas, mēs izjūtam, ka mēs esam tas, kas nav cits. Šo zināšanu par sevi mēs atklājam ciešanās. Baudā cilvēks aizmirst kā sevi, tā savu esmi, baudā cilvēks pats sev atsvešinājas.

Kas necieš, tas nepriecājas, kas nejūt siltumu, nejūt arī aukstumu.

Ciešanās, līdzietībā un mīlestībā mēs apzināmies Dievu, ka esam miesa no viņa miesas, gars no viņa gara. Dievišķā būtne ir mūsos un mēs to projicējam visumā un visumu savukārt — mūsos. Mums citu pierādījumu nav, kā tas, ko mēs izjūtam savā sirdī, un šī sirds valoda ir tikpat patiesa, cik mēs sevī to izjūtam.

“Mums nepieciešams Dievs, lai glābtu apziņu; nevis lai kārtotu eksistenci, bet lai varētu dzīvot; nevis lai zinātu, vai kaut kas ir, bet lai justu, kālab tas ir. Mīlestība ir bezprāts, ja nav Dieva”.

Dievs, saka Unamuno, racionāli nav pierādāms. “Dievu mēs izjūtam tieši, īpaši brižos, kad mūsu dvēsele slāpst, kad mēs bez viņa nevaram izturēt dzīvi. Ticība Dievam galvenā kārtā nozīmē vēli, lai Dievs būtu, jo bez viņa nevar dzīvot”.

Dieva nepieciešamība.

Unamuno domas par Dieva un cilvēka mijiedirbi ir dziļas mīlestības apdvestas. “Ja tu tici Dievam, tad Dievs

tic tev, viņš tevi pastāvīgi no jauna rada. Jo tu īstenībā esi tikai sava paša Dieva priekšstats, taču dzīvē, apzinīgā Dieva dzīvais priekšstats. Ārpus šīs vienības tu esi nekas”.

Tā ir organiskā vienība ar Dievu, katrs mirklis, ko mēs apzināmies, liecina par Dieva klātieni mūsos, jo kur nav Dieva, neesam arī mēs — Dievs ir mūsu vienīgā un neapšaubāmā realitāte.

“Vēle, lai Dieva nebūtu, ir ļaunākā tikumiskā briesmonība”.

Dieva un nemirstības problēma ir Unamuno domāšanas un radišanas centrs. Zaudējot ticību Dievam un dvēseles nemirstībai, cilvēki un tautas atkrīt dekadencē un barbarijā, dzīvē mazinās radišanas potence, kultūrā zūd mūžības vērtības un to vietā stājas civilizācijas viendienīgie sasniegumi. Mašīnas var dzīvi atvieglot, bet tās tai nevar piešķirt jēgu. Ticība cilvēkā ir viņa radošā spēja, viņa mīlestības un līdzcietības dzinējspēks, viņa morāliskās darbības vienīgais nesatricināmais pamats.

“Es esmu iekšķīgi pārliecināts par Providenci, kas uz mani vērsta, par pasaules Garu, kas manu personīgo likteni nosaka. Jo dabas likuma jēdziens man nepasaka pilnīgi nekā un mani nevienā lietā nedara gudrāku” (Ibd. cap. IX).

Šī atziņa domātājā izaug no cīņas starp prātu un sirdi. Sirds katrā izšķirējā dzīves brīdī apliecina Dievu, katrā dziļā satricinājuma brīdī atklāj cilvēkam savu neredzamo, bet jūtamo klātieni.

Ateisti, pēc Unamuno domām, ir nelaimīgi cilvēki, jo viņi aiz niknuma par tādiem kļūst. Viņi aiz iekšējas nespējas netic Dievam. Viņi ir Dieva personīgie ienaidnieki un kā tādi viņi ir netaisni, savās sirdīs viņi ir bērni, kas mīl pārejošas un iznīcīgas pasaules lietas. Bet apziņai nostiprinoties, iekšējam skatam paasinoties, dvēseles dzīvei diferencējoties, cilvēks iemīl ilgstošo un ķermeniski neaptveramo.

“Es mirstu, jo nekad nenomirstu”.

Unamuno ir sāpju mistiķis, lielākais, kāds mūsu gadsimtā dzīvojis. Šī sāpju reliģiozitāte dziļi sakņojas spāņu mistikā, mūžīgās dzīvības slāpēs. Viņš ir cienīgākais Sv. Terēzas un Sv. Huana de la Kruza (Juan de la Kruz) gara mantinieks, lielās, dievišķās tradīcijas turpinātājs. Velaskēza Kristus gleznā viņš saskata spāniskās kristietības būtību:

“Šis Velaskēza Kristus, kas vienmēr mirst, bet nekad nenomirst” (Ens. II). Līdzīgos vārdos arī Sv. Terēza izsaka savu dziļāko būtību: “Es mirstu, jo nekad nenomirstu.”

Tā ir traģiska kristietība, bet šai traģikā slēpts pārvarīgs skaistums: mūžības ilgas un Dieva mīlestība. Mēs ciešam, bet ciešanās neesam vieni:

“Jo Dievs ciešot atklājas mums, cietējiem. Kā cietējs viņš prasa mūsu līdzcietību un savukārt dāvā cietējiem savu līdzcietību. Viņš katru sāpi sedz ar savām neizmērojamām, nebeidzamām sāpēm” (Del. Sent. IX).

No šī līdzcietīgā Dieva izaug līdzcietības reliģija, kas visā savā varenībā un skaistumā atklājusies Kristū, cilvēku cietējā Dievā. Kristus pasauli pestī ar savām ciešanām un nāvi.

“Tā bija ciešanu Dievības atklāsme, jo vienīgi tas, kas cieš, ir dievišķīgs” (Ibd., IX).

Sāpes ir dzīvības pamats, indivīda saknes, jo tikai sāpēs cilvēks top par subjektu. Sāpes ir universālas, tās mūs saista ar visām būtnēm, tās ir pasaules dievišķās asinis visos traukos.

Sāpju universālā mistērija vieno cilvēku ar Dievu un tikai ciešanās atklājas īstā mīlestība. Tiklīdz mīlestība kļūst laimīga, tai pietiek pašai ar sevi, tā neko vairāk neprasa. Un tad tā vairs nav īsta mīlestība.

“Paēdušie, laimīgie, nemil; viņi ieradumā,

tuvi galīgai izdzišanai. Pierast nozīmē, ka cilvēks beidzis eksistēt. Jo vairāk kāds spējīgs ciest, jo vairāk viņš ir cilvēks”.

Don Kichota misija.

Kāda ir pēc Unamuno domām Don Kichota misija? Pasaulē modināt gulošas dvēseles, pasaulei atgādināt, kas ir patiesība un kāds ir istas patiesības cīnītājs. Tas ir unamunizētais Don Kichots, tīrās, varonīgās cilvēcības saucējs, mūžīgais nemiers, nemitīgā dziņa sevi iemūžināt savas sirds bērnos — savos sapņos. Bez Don Kichota pasaule iemigtu pašapmierinātībā, sastingtu neauglīgā prātīgumā. Don Kichota dzīve ir traģiska: viņa ideālu pasaule sniedzas pāri ikdienas miesas prasībām, tā ir gara pasaule, kurā top un atjaunojas mūsu dzīves pamati. Tā ir saucēja balss tuksnesī, tā ir gara darbība matērijas inertajā parādību pasaulē, tas ir tīras inspirācijas un lielu ideālu ceļš; ja ļaužu sirdīs mirst Donkichots, pasaule atkrit dekadentu barbarijā, pasaule zaudē savu dvēseli.

Mūsdienu pasaulē Don Kichots miris, tā kaps ir nezināms. Bet sirds vēl zina šī kapa atrašanās vietu, nemierīga un alku bagāta dvēsele ir spēks, kas Don Kichotu modina no simtgadīgā nāves miega. Tie, kas meklē Don Kichota kapu, tie, kas gaida Don Kichota augšāmcelšanos, ir augstu ideālu apgaroti. Patiesi mūžīgus un bagātus darbus veic tikai tie, kas ir dziļas kaislības aizrauti un satricināti.

Unamuno ironija un gara cīņa vēršas pret mūsdienu gara pedantiem un pret māksliniekiem, vārda un fražu žonglieriem, pret ļaudīm, kas visu pārvērtuši dīkdieņu rotaļā un viendienīgā eksistences kalpībā. Patiesība šeit pieteic cīņu pasaules meliem, tas ir krusta gājiens pret mūsdienu materiālisma un liekulības elkiem, tā ir cīņa,

kas prasa augstu dvēseles kvalitāti, nesatricināmu patiesības apziņu.

Kā cīnīties? Kādu stāju donkichotiskajam cīnītājam ieņemt pret gara nomācējiem, vārdzinātājiem un postītājiem? Dzejnieks atbild:

“Ja kādu satiec, kas melo, uzkliedz viņam: melis! Un uz priekšu! Ja satiec kādu, kas runā muļķības un pūlis viņā klausās atpestām mutēm, sauc viņiem: stulbeņi! Un uz priekšu! Vienmēr uz priekšu!

Unamuno filozofija izaug no Dieva un nemirtības alkām, no sirds un prāta cīņas, no kontemplācijas un varonīgas darbības, no dzīvības un nāves mūžīgās agonijas un nebeidzamā pretrunas gara:

“Vīrs, kas ar sirdi saka jā un ar smadzenēm nē un savu dzīvi met cīņā pret šīm pretrunām” (De Sentimiento, cap. XI).

Šis vīrs ir pats Unamuno, kam mūsdienu chaosa pārvarēšanā piešķirama viena no izcilākām vietām. Viņš apzinās savu traģiku, bet apzinās to ar cīnītāja bezbailīgo un drosmīgo gribu. Augstākā apskaidrotība spīd pār viņa dzīvi, un viņa filozofija ieplūst lielajā, viedajā pazemības okeanā — Dievā, visaptverošajā apziņā:

“Dievā apvienojas ne tikai cilvēce, bet visa gara un dvēseles apdvestā pasaule”.

Septītā nodaļa

ORTEGA-I-GASĒ, MASU DUMPJA PAREDZĒTĀJS

Kultūras strāvas, kas pēdējos trīsdesmit gados dziļāk vai seklāk skārušas Eiropas sirdi un smadzenes, spoguļojas kā kādā brīnišķīgā kalnu kristallā Hosē Ortegā i Gasē (Ortega y Gasset) personībā. Viņa darbu skāla ir raiba, fragmentāra, mozaikveidīga, bet tā ir viena un tā pati tema par mūsdienu kardinālu jautājumu: kas mēs esam un kā mums trūkst, lai mēs būtu tas, kas mēs varam būt savā individuālā un pārindividuālā dzīvē. Tas ir drosmīgs mēģinājums cilvēku atjaunot no iekšienes, tanī atmodināt ilgas pazīt sevi un dotā vēsturiskā momentā ieskatīt savas personīgās dzīves misiju, apzināties savu specifisko Es-likteni.

Ortega un Unamuno.

Ortega ir Ganiveta un Unamuno gara mantinieks paplašinātākā un dziļākā nozīmē: viņš reizē ir spānisks un eiropisks domātājs. Pārvarēdams spānisko provinciālistu, viņš ieaug Eiropas gara tradīcijās un tās meklējumu pasaulē ar subtilu iejūtu un nemierīgu, visaptvērēju skatu. Viņa milzīgajā piepūlē — Spāniju atmodināt un tās garu apaugļot ar Eiropas domu augstākajiem un

labākajiem sasniegumiem — atklājas apbrīnojama sinteze, izlidzināta un harmoniska pasaules izjūta. Spānijas gars savas pārmērīgās emocionalitātes dēļ bieži gluži bērnišķīgā naivitātē un egocentrismā sitas pats pret sevi kā pret tumšu, nepārkāpjamu sienu. Ortega, ar izglītota un redzīga architekta aci aptverdams savas zemes garu, tās hermetismā slāpdams, meklē izeju uz plašāku domu un jūtu pasauli, rauga būvēt vērtus, kas veidotu spāņu gara triumfa arku. Pa šiem vārtiem ne tikai Eiropas gars visā savā augumā ienāktu, bet arī Spānijas gars izietu Eiropā.

Ortega savu specifisko misiju apzinās jau agrā bērnībā un viņa dzīves projekts lielās, vispārējās līnijās viņam vairāk vai mazāk skaidrs, kad viņš 1904. g. rakstīja Unamuno, teikdams, ka Spānija grimstot ideju nenoteiktībā un analfabētismā, ka viņš tai novēlot istus darba strādniekus:

“... tā kā nav nekā labāka ko darīt, strādāju gar grāmatām no deviņām līdz desmit stundām dienā un ceru, ka strādādams dažus gadus varēšu labāk domāt nekā nekā nedarot” (Unamuno, *Obras selectas*, 173).

Ortega aug tai spāņu dekadences atmosfērā, tai “bezmugurkaulainajā Spānijā”, kas lielajā politikā pazaudēja vienu pozīciju pēc otras, līdz beidzot atmodās tukšumā, nabadzībā un rezignācijā. Šī atmosfera smagi gūlās pār Spānijas gara dzīvi, to līdz nāves izmisumam izjuta Ganivets un arī Unamuno. Viņš 1906. g. rakstīja:

“Jā, sirds noslāpšanas un baiļu brīžos, kad mums trūkst garīgā gaisa ko elpot, mēs saplosām sirdi, lai tās dzelmēs ieplūstu gaiss, bet reizē ar gaisu šajos dziļumos ienāk saule, tās uguns žāvē un nogalina sēklas viņu slēptuvēs, un tās vairs neaizmet saknes un mirst, nenesot ziedus, ne augļus”.

Šai “sirds noslāpšanas un baiļu” atmosfērā mokās arī Ortegas gars, un viņš 1916. g. raksta “*El Espectador*” ievadrakstā:

“Jā: noslāpšanas bailes jūtu, jo dvēselei nepieciešami elpot radniecīgas dvēseles, un kas īpaši mīl patiesību, tam nepieciešami elpot patiesu dvēseļu gaisu.”

Viņš jaunības dotajam solījumam paliek uzticīgs visu mūžu: viņš mācās daudz, mācās lielā iekšējā pazemībā. Viņš pamet Spāniju, lai Vācijā, vācu lielo domātāju — Kohena un Dilteja vadībā, dotos vissmagākajā un bīstamākajā ceļojumā — gara ceļojumā no sevis uz radniecīgu dvēseļu kontinentiem un no turienes — uz paša dvēseli, uz šo vienreizējo un nesajaucamo mūsu esmes vienību.

Ilgas pēc skaidra dzīves plāna.

Jau savās pirmajās grāmatās Ortega uzrāda neatkarīgu vērotāja skatu, lielu spēju savas raibās improvizāciju temas saistīt noslēgtā un dzīvā pārdzīvojumā, subtilā un poēzijas spārnotā meditācijā: viņš filozofisko dzelmi vieno ar dienvidnieka viegli slīdošu, vizuļojošu un viļņojošu virsmu. Viņa gars nesastingst abstrakcijās, viņš mīl konkrēto ainavu, mīl žestu, mīl dialoga asprātīgo manieri, kas reizumis liek domāt par rokoko eleganci un renesanses vitālo dzīves izjūtas pārpilnību.

Viņa lekciju klausītājiem Madrides universitātē atmiņā palikusi viņa neaizmirstamā vārdu māksla, viņa nianšu bagātā un spontanitātes apgarotā doma: bieži vistīngrākajai filozofiskajai vielai viņš piešķīra spraigumu, pārsteidza ar pēkšņiem un negaidītiem slēdzieniem, ar personīgas dabas anekdotu vai kādu žilbinošu, paradoksālu domas piesitienu. Liels jauno domātāju un meklētāju ierosinātājs un kustinātājs, apaugļotājs un sekmētājs. Reta īpašība izcilu personību vidū.

No kāda auto brauciena pa Madrides ielām man atmiņā palicis viņa teiciens par sevi:

“Es neko vērā liekamu vēl neesmu uzrakstījis, es tikai gatavojos vēl rakstīt.”

Saruna notika 1935. gadā, kad gandrīz visas viņa esejas jau bija Eiropas uzmanības centrā, īpaši viņa grāmata "Masu sacelšanās", viena no viedākajām grāmatām Eiropas 20. gadsimta filozofiskajā literatūrā. Varbūt filozofs man izteica savu daļu taisnības par sevi: viņš savus darbus rakstīja aizgūtnēm starp profesora pienākumiem universitātē un patapas retajiem brīžiem savā domātāja vientulībā. Bet viņa grāmatas ļauj pietiekami plaši un dziļi ielūkoties viņa skurbajā un raibajā dzīva cilvēka domu mozaikā. Tā ir pasaule, kas palīdz dzīvot, tā ir sirds, kas aizrauj, doma, kas apgaismo, tas ir spontānais žests, kas ielīksmo. Visa tā mūsdienu cilvēkam visvairāk trūkst.

Kā jau teicu, Ortega pieder tai pasaulei, kas pēc Pirmā pasaules kara sajuta nosmakšanas bailes, sajuta dziņu pēc noteikta un skaidra dzīves plāna, kas ieskatīja glūnošo bezdibeni starp ideālismu un īstenību, starp teoriju un dzīvi.

Nemiers, protests pret garīgo provinciālismu, patiesības slāpes liek rauties no iekšējās inerces pretim tāliem vēstures horizontiem, uzņemties milzīgu intelektuālu piepūli, lai, līdzīgi gāju putnam, pēc ilga vientuļa ceļojuma atgrieztos savā dvēselē un tur vītu lizdu savu sirds bērnu radišanai.

Ganivets un Unamuno bija lielākie spāņu gara krīzes pārvarētāji, Ortega vairs nepieder tieši šo vīru virzienam, bet katrā ziņā jāuzskata kā šo divu domātāju sagatavotā ceļa turpinātājs un piepildītājs: Ortega ir spānis, kas Eiropas garu ienes Spānijā un Spāniju savukārt atdod Eiropai. Tas ir viņa nopelns, un šai ziņā viņš varbūt nākotnes audzēm vairāk nozīmēs nekā izpostītajai un izmocītajai cilvēcei, paaudzei, kas atradusi domāt un kas samierinās ar pliekano publicistiku gan literatūrā, gan publicistikā, gan filozofijā, kas vispār domā primitīvi un eksistenciāli, t.i., dzīvo eksistences maisā, kam bieži aizsieti abi gali, kā Padomijā un citur, kur brīvā doma un

individuālā meklēšana ar dekrētiem aizliegta, ar cietumiem, vergu nometnēm un nāves sodiem.

Neko nevēlētis — dekadences simptoms.

Ortegas pamatieskatā kultūra veidojas brīvas izvēles, brīvas sacensības kustībā, kur tāda kustība nav iespējama, tur nav iespējama nedz kultūra, nedz personības tapšana.

“Manuprāt, par visiem smalkiem darbiem, ko cilvēks ir veicis, jāpateicas sacensības garam” (Obras completas, III, 21).

Grāmatas, ja tās patiesi ir dzīvas, netiek rakstītas anonimai, nezināmai publikai, bet nelielai, pazīstamai un garīgi radniecīgai ļaužu saimei, kas zina, ko vēlas, un kas savās vēlēšanās ir mērķtiecīga. Eiropa zaudē savu spēku un iniciatīvu, ja neko noteiktu nevēlas.

“Varbūt pienākusi stunda, kad mazās un mazliet barbariskās tautās vēl atrodama dzīves jēga”. Eiropas vecās kultūras tautas, to vidū arī Spānija, uzrāda neapšaubāmas noguruma un dekadences pazīmes. Nāciju radošā vara ir poēzijas, mūzikas un reliģiozās atklāsmes ģenijs. Šis ģenijs Eiropas tautās atrofējies, tās zaudē savu radošo aktivitāti, tās, kā noguruši cilvēki, ilgojas miera, citiem vārdiem, nirvāniskā dvēseles stāvokļa. Budisms, pēc Ortegas domām, ir dekadences reliģija “par excellence”.

Mūsdienu pacifisms nav nekas cits kā Eiropas kultūras racionālais nirvānisms, t.i., ilgas pēc nebūtības. Aiz šiem iemesliem Ortega pacifismu noraida kā Eiropas nāves ilgas.

Vara un inteligence.

Ar varu vien nekas nav veikts, kas būtu pūļu vērts. Varmācības hierarchijā Džingis-Chāns ir nepārspējama figūra. Viņa priekšā Aleksandrs, Cēzars vai Napoleons ir tikai Pestīšanas armijas sludinātāji. Bet Džingis-Chāna imperija ilga tikai zobena cirtiena laiku, bet Cēzara darbs, kas varu vienojis ar inteligenci, ilgst gadsimtiem. Cēzara imperija sabruka nevis inteligences trūkuma, bet vājas tehnikas dēļ. Mūsdienu cilvēce uzrāda augstu tehniku, bet vāju inteligenci, nespēju orientēties savā dvēselē, nespēju radīt garīgas potences, kas tautas apvienotu viņu patiesajos garīgos centienos, kas tās paceltu pāri provinciālas dabas īpatnībām un tās tuvinātu kādas universālas patiesības atziņai. Publiskie uzskati, kas respektējami, gandrīz nekad neizsaka patiesību. Slimnieka žēlošanās vēl nav viņa slimības nosaukums. Tāds žēlabains slimnieks ir mūsu garīgā Eiropa, kas nezina savas slimības īsto nosaukumu.

Spānijas dekadenci analizējot, Ortega analizē arī Eiropas dekadenci: tā ir politisko partiju un cunftu ekskluzīvā interese par savu taisnību un savu varu, neveltījot uzmanību tautai kā vienībai, kā organiskam nedalāmam ķermenim.

“Katra sabiedrība dzīvo hermetiski — gars noslēdzies pats sevī. Nejūt ne mazāko ziņkārību par to, kas notiek pārējo novadā”.

Partejskuma gars.

Partejisma vai partikulārisma gars ir tas, kas nerēķinās ar citiem; tādēļ kļūst saprotams, ka politiskās pārliecības bieži atgādina ārpātīgos vai debilos, kas, apsēstībā pārliecināti par savu “ideju”, tic, ka visi mirstīgie tāpat pārliecināti kā viņi par vienu

“neaižskaramo patiesību”, katrs pretējs arguments, lai cik tas būtu pamatots un paties, tiek uzskatīts par nesaudzīgi iznīcināmu. Šis modernais barbarisms politiskā skatuvē parādās pēc Pirmā pasaules kara kā “noteiktas sociālas masas imperija: proletariāts”.

Masas sasienas pret mazākuma izlasi: tās neseko labākajiem un viedākajiem cilvēkiem, bet uzspiež tiem savu pliekano gaumi, izsaka savas nesakarīgās, nenoteiktās un bērnišķīgās domas. Rezultātā sabiedrībā rodas chaoss un ciešanas.

Masas cilvēks ir Eiropas slimības nosaukums. Šis cilvēks nespēj nedz vēlēties, nedz savas vēlēšanās piepildīt, tas var vienīgi nekārtības vairot un kultūru atnest primitīvā stāvoklī.

Sociālā evolūcija ir iespējama: sabiedrība var sevi veidot pēc paraugiem, pēc apbrīnas cienīgām priekšzīmēm; jo pēc parauga sevi veidot nenozīmē sev uzlikt sava parauga viepli, nenozīmē sevi iekšēji iznīcināt, bet gan atmodināt savas spējas, izteikt to, kas mūsos ir vienreizīgs un neaizstājams. Spēja sajūsmināties, spēja aizrauties ar augstākiem paraugiem ir cilvēka psihiskā īpašība, kas cilvēku paceļ pāri dzīvnieka relatīvajai stabilitātei. Spēja iekļauties augstākās normās ir augstākā sociālā spēja.

Ne spēks, ne utilitārisms vieno cilvēkus, bet pievilcīguma vara, kas cilvēkiem liek sakļauties kopībā. Ja ģimenē māte un tēvs bērniem vairs nav paraugs, tad ģimene iznikst, izjūk.

Vara ar saviem varmācīgajiem līdzekļiem un utilitārisms ar savu interešu mehānismu nav spējis radīt sabiedrību, bet vienīgi cilvēkus ieslēgt pagaidu sabiedrībā jeb nomākt verdziskā sistēmā. Pirmatnējo sabiedrību raksturo svētsvinīga, reliģioza bijība. Ētiska priekšzīme, maģiska vai vitāla, pievilka iekļāvīgos. Psihiskā atrakcijā ir slēpts likums, kas nosaka garīgās pilnveidošanās normas.

Paklausības ideāli nenozīmē iekļāvību. Paklausību nosaka vai nu pienākuma vai baiļu motīvi, iekļāvību — entuziasms un mīlestība. Mīlestības nepieciešamība ir visas sabiedrības cements:

“Milamā izvēlē, neapzinīgi, mēs izdarām vispatiesāko atzišanos”.

Aristofobija.

Mūsdienu sabiedrības slimība ir aristofobija, t.i., bailes no labākajiem cilvēkiem, bailes no paraugiem, kas mūsos modina mūsu intimo Es un mūsu patieso individualitāti iekļauj augstāku normu pasaulē. Morālistiskus paraugus leģendārā vai patiesā apvalkā mums saglabā vēsture, un tāpēc vēsturiskā apziņa ir visdziļākā un auglīgākā zeme individa un tautu audzināšanā. Ortega ar skumjām konstatē, ka par vēsturi runāt vēl arvien nozīmē runāt par nepazīstamo. Analizējot Spānijas vēsturi viņš nāk pie slēdziena, ka gandrīz visas pagātnes idejas, kas aizķērušās spāņu galvās, ir neveiklas un bieži groteskas.

“Tauta nevar izvēlēties starp dažādiem dzīves stiliem: vai nu dzīvo saskaņā ar savu stilu vai nemaz nedzīvo”.

Tas nozīmē, ka katrai tautai ir jāpazīst sava vēsture, savs vienreizējais liktenis. Kas nevērīgs pret savu vēsturi, pret tās morāliskajiem paraugiem, tas nonicina savu tagadni, tas laupa sev nākotnes attīstību. Mūsdienu politisko un morālisko bezmugurkaulainību būs iespējams pārvarēt, ja masas ieskatīs par savu misiju sekot labākajiem cilvēkiem un nevis tiekties tos iznīcināt vai pakļaut savām patvaļībām.

Katrai ģenerācijai ir sava misija: kas to neizpilda, ir bankrotējošā ģenerācija. Pazīt sevi savā laikā, piepildīt

savus intimos aicinājumus, nozīmē dzīvot vitālu, pilnvērtīgu dzīvi, nozīmē apzināties savu vienreizīgo vēsturisko likteni. Masas dezertē no sevis, no savas iekšējās dzīves, samierinādamās ar eksistences ārējo mehānismu, kļūdamas par viendienīgu šablonu un standartu upuri.

“Cilvēciskā dzīve ir augstākā mērā psiholoģiska dzīve”.

Metafiziskā kārtība: katrai ģenerācijai sava misija.

Vēsture tāpat nav mehānistisks, bet dzīvs, dvēselisks process, ko nosaka iekšēja, varētu teikt, metafiziskas dabas kārtība, kas, kā visas dziļas parādības tautās un atsevišķos indivīdos, savu pirmsākumu smeļ no irracionāliem un neizskaidrojamiem pirmavotiem. Ortega domā, ka ir iespējama nākotnes paredzēšana, ja vēsturiskā izjūta izveidota un dzīva. Viņš, pretēji Špenglera salīdzināmai vēsturisko formu metodei, vēsturi analizē, izejot no dzīves iekšējiem faktoriem, no psiholoģiskiem motīviem, kas visnemaldīgāk atklājas vēsturisko personību intimajās biogrāfijās. Lai Napoleona vai Bismarka laikmetu pareizi saprastu, svarīgāk par viņu kauju aprakstiem vai diplomātiskām kombinācijām uzzināt, kas viņi bijuši par cilvēkiem. Vēsture dzimst cilvēkā, un lai vēsturi saprastu, mums jānokāpj savā sirdī, un iepazīstoties ar savām būtiskām tendencēm, mēs varam jau spriest, kā tās ieīstīnāsies dzīvē. Šī metode prasa psiholoģisku organu, iekšējo skatīšanos, nemaldīgu patiesības izjūtu.

Tādējādi mēs nonākam pie pašas patiesības problēmas, kas pēc Ortegā domām ir “augstākā mērā dramatiska”. Patiesība ir viena un nemainīga. Turpretim cilvēciskā dzīve savā daudzveidīgā attīstībā pastāvīgi

mainījusi savus uzskatus. Cilvēka pārlicība vēl nav patiesība. No šī viedokļa raugoties patiesība neeksistē, ir tikai "relatīvas patiesības". Tāda ir relativistu doktrīna.

Bet relativisms, uzsver Ortega, nav nopietni ņemams. Ticība patiesībai ir radikāls fakts cilvēka dzīvē: ja iznīcinām patiesību, dzīve pārvēršas ilūzijā, absurditātē. Relativisms ir skepticisma priekšpakāpe; skepticisms, attaisnots kā visu teoriju apšaubītājs, ir pašnāvības teorija. Relativismam pretī stājas racionālisms.

Abas tendences mūs nevar apmierināt individuāli. Racionālisms ir nevēsturisks. Pēc Dekarta, modernā racionālisma tēva domām, maldi ir gribas grēks. Ja nebūtu gribas, tad pirmais cilvēks jau būtu atklājis visas patiesības un nebūtu pasaulē tik daudz uzskatu, likumu, ierašu: isi sakot: nebūtu bijis vēstures. Tātad iznāk, ka vēsture ir cilvēcisko māldu stāsts. Tā ir antivitāla nostāja. Dekarta metode ir šaubu metode, ka prāta ceļā mēs varam bezgala maz uzzināt. Dzīve, neatkarīgi no prāta, eksistē. Piem., krāsu nav iespējams izdomāt, tā jāredz, tā nav definējama. Un tā savā būtībā ir irracionāla.

Racionālisms modināja nicināšanu pret visu, kas ir spontāns un tiešs, tas raudzīja dzīvi aizstāt ar prāta konstrukcijām. Bet pasaule ir daudz plašāka, sarežģītāka nekā ģeometriskā prāta cilvēki to iedomājas, cilvēks nav tikai "racionāla būtne", dzīve nav tikai "racionāla šēma", cilvēks dzīvo no pagātnes un nākotnes, viņš nav "tīrais saprāts", bet dzīva būtne. Racionālais absolūtisms nullizējis dzīvi un relativisms — apmigojis prātu. Abas šīs filozofiskās tendences noraidīdams, Ortega saka:

"Racionālisms paliek ar patiesību un pamet dzīvi. Relativisms mierīgās un nemainīgās patiesības vietā izvēlas kustību" (Ibd. II, 163).

Nevienā no šīm pozīcijām mūsu gars neatrod tversmi: nevar runāt par cilvēcisku dzīvi, ja patiesības orgāns ir amputēts, un par patiesību, ja tā prasa izslēgties no dzīves straumes.

Patiesība un vitālisms.

Domas ir vitāla funkcija, kā gremošana vai asins cirkulācija. Domu uzdevums ir: atspoguļot lietu pasauli, tām piemēroties vienā vai otrā veidā, īsi sakot, domāt nozīmē domāt patiesību. Malds iznīcina domas patiesību.

Gribas akts ir mūsu organiskās enerģijas pirmavots un gribēt vienmēr nozīmē kaut ko darīt. Gribas aktā skaidri atklājas individa vitālais pulss.

Bet dziļākā būtībā cilvēks ir vairāk nekā domas, griba, aistētiskās jūtas, reliģiozs pārdzīvojums; visu to viņš transcendē kādā citā dimensijā, kas iet pāri pašai dzīvei. Ortega, ieskatīdams šo iekšējo parādību, pievienojas tām domām, kas lielā mērā nosaka visu moderno filozofiju, proti, ka cilvēks ir transcendentāla parādība, ka dzīvība ir vairāk nekā tikai pati dzīvība. Šī doma 19. gadsimta otrā pusē noteica Solovjeva filozofiju, Dostojevskā un Tolstoja mākslu, vēlāk Dilteja, Bergsona, Zimmela domu sistēmu un Šarla Pegī, R. Rolāna, R. M. Rilkes un Karosas mākslu. Vārdu sakot, filozofija un māksla pamazām, bet neatlaidīgi mēģina atbrīvoties no materiālistiskā un intelektuālā pasaules uzskata, dzīves vērtību saskata pāresmes sfairā, kuras esmi mēs varam apjaust, bet nevaram izskaidrot racionāli. No šīs garīgās pozīcijas vērojot dzīvi, mēs iegūstam iekšējo neatkarību, mēs nejūtamies vairs kā aklas nejaušības parādība, bet kā noteikta mērķtiecīga gara vienība, kosmiskas gribas apzinīgs izpauzums.

Ortega ir mūsdienu chaosa liels kārtotājs, dziļa un izcila personība tagadnes paviršību un vienpusību barbarijā. Vitālās dzīves funkcijā viņš saskata garīgās dzīves ritmu: garīga darbība radījusi kultūru un katra kultūra ir spontāna, tikpat dabiska, cik dabiskas ir mūsu asaras vai citas vitālas dziņas. Katrai vitālai cilvēciskai parādībai ir divas sejas: bioloģiskā un garīgā.

Cilvēciskā dzīve tātad noris starp diviem antagoniskiem poliēm. No šīs savstarpējās mijiedirbes rodas dzīves līdzsvars: "Dzīvei jābūt kulturālai, bet kultūrai jābūt vitālai" (Ibd. III, 169). Katra novirzīšanās no viena vai otra pola nenovēršami rada deģenerāciju.

Eiropas dekadenci Ortega izskaidro ar vitalitātes zaudējumu:

"Kultūra dzimst subjekta dzīvajās dzelmēs, un dzīve, stingrā nozīmē, ir spontanitāte, subjektivitāte".

Ortega, ieskatot prāta un dzīves antinomiju, cenšas Sokratu un Don Huanu pakļaut trešam, augstākam likumam — spontanitātei. Prāts irniecīga peldoša sala virs pirmatnējās vitalitātes jūras. Mūsdienu misija ir pretēja Sokrata misijai, ar prāta palīdzību mēs no jauna esam atklājuši spontanitāti. Prāts ir tikai viena dzīves forma un funkcija. Prāts jāpakļauj vitalitātei, prāts un vitalitāte — radošai spontanitātei: kultūrai, prātam, mākslai, ētikai jākalpo dzīvei. Sokrata ironijai Ortega stāda pretī jaunu ironiju: ja Sokrats neuzticējās spontanitātei un sprieda ar racionālu normu palīdzību, tad tagadnes cilvēks neuzticas prātam un spriež ar spontanitātes palīdzību. Tas nenozīmē, ka jānoliedz prāts, bet tas jāapvalda, jāizsmej tā valdonīgās pretenzijas. Tā ir Don Huana ironija, vitalitātes pārākuma apziņa par prātu.

Eiropā, pēc Ortegā domām, šodien valda "vitālā dezorientācija", neziņa par kardinālajām dzīves vērtībām. Ļaudis parasti mēdz strīdēties par savām "patiesībām", bet īstenībā strīdas katrs par savu perspektīvu, un katra dzīves perspektīve ir mainīga.

Par redzes viedokļiem. — Pienākums un entuziasms.

"Katra dzīve ir tikai viens redzes viedoklis par universu" (Ibd., III, 200). Ko viens redz, to nevar redzēt

cits. Katrs indivīds—persona, tauta, laikmets—ir neizstājams organs patiesības iekarošanai. Bez attīstības, bez pastāvīgas maiņas un neizsmeljamiem piedzīvojumiem, kas veido dzīvi, universu, visaptverošā patiesība paliktu neizdibināta. Katrs domā savās robežās un katrs redz savu horizontu. Katrs indivīds, katra ģenerācija, katrs laikmets ir neizstājams atziņas aparāts. Patiesība izdibināma tikai tad, ja to, ko es redzu, salīdzinu ar to, ko cits redz. Katrs indivīds ir viens redzes viedoklis.

Dievs, pēc Ortegā domām, nav racionālists, viņa redzes viedoklis ir ikkatra cilvēka viedoklis; mūsu daļējā patiesība ir arī patiesība Dievam. Dievs ar cilvēku starpniecību lūkojas uz pasauli un mēs esam Dievības vizuāli organi.

Tā ir pacelšanās pār dzīves mechanistisko periferiju, tā ir skata paplašināšana līdz dievišķās esmes pirmsubstāncei. Tā ir nokāpšana cilvēka intimitātes slēptuvēs, kur iemājo kosmisko spēku krājumi. Spontanitāte, kas mūsdienu intelektuālajiem eunūchiem nav vairs nedz saprotama nedz sevī pārdzīvojama, ir garīguma augstākā paudēja. Bez inspirācijas, bez entuziasma, bez apgarotības nevar rasties nedz pastāvēt kultūras vērtības, nevar nostiprināties sabiedriskās dzīves moralitāte, nevar izveidoties normu hierarchija.

“Es daudz neticu pienākumam, kā ticēja Kants; es visu to sagaidu no entuziasma. Ilūzija ir vienmēr auglīgāka nekā pienākums” (Ibd., III, 523).

Pienākuma teorijas ir prāta konstrukcijas, tās var iedresēt, bet tās nekad nevar iemilēt. Mīlestība ir mūsu uzmanības, mūsu vitālo spēku augstākais grāds. Vienīgi tas pastāv, kas sakņojas kosmiskajā pārdzīvojumā. Cilvēka dzīve universā ir absolūta un vienreizīga, un to realizējot mēs jau realizējam kaut ko, kas ne laikā, ne telpā vairs neatkārtosies. Ar šo apziņu dzīvot nozīmē savai un citu dzīvei piešķirt universālu nozīmi, modināt bijību paša dzīves fakta priekšā.

Ortegas filozofija ir kāpināta interese par savas personības parādību, kas universālā mūs visvairāk nodarbina. Bez cilvēka nav nekā, un ja ir, tad tas ārpus mums īstenībā neko nenožīmē.

Topi par to, kas esi.

Rakstā "El hombre a la defensiva" Ortega saka, ka viņš rakstot tikai to, kam tic līdz savas esmes saknēm, kas saskan ar viņa sirdsapziņu. — Tiešām, visas viņa esejas ir saruna ar paša sirdsapziņu. Savas ētikas pamatprasību viņš izsaka ar Pindara vārdiem: guenoio hos eisi — topi par to, kas esi! Šīs ētikas garā dzīvot nožīmē stāvēt pāri partijām un dogmām, nožīmē saglabāt personīgo brīvību, būt patiesam pret sevi un savu laiku, būt saskaņā ar savu sirdsapziņu.

Ortegas parādība spāniski runājošā pasaulē ir viena no brīvākām un objektīvākām parādībām. Es uzskatu viņu par rietumu kultūras vispatiesāko un reizē visapzinīgāko savas domas un pārliecības paudēju. Viņš liek mums asi apzināties, ka katrs mēs dzīvojam nevis kaut kādu, bet stingri noteiktu dzīvi. Mēs mīlam nevis kaut kādu cilvēku, bet cilvēku ar noteiktām īpašībām, ar noteiktu dzīves ainavu un raksturu. Cilvēka maksima ir būt par vienreizīgu un nesamaināmu cilvēku pasaulē, būt par to, kas tikai viņš var būt.

Cilvēka "Es" veidojas dzīvojot. Notikumi vienādi neveido cilvēkus, viens un tas pats notikums uz katru no mums citādi iedarbojas, atkarībā no tā, kas mēs savā pirmdabā esam. Mēs esam liktenis un varam tikai piepildīt noteiktas eksistences neatsaucamu projektu. Un šis projekts, kas mēs esam, nepastāv plānā, ko mēs brīvi ar mūsu fantāziju zīmējam, bet gan otrādi, ir "projekts, kas

pats par sevi projektējas uz mūsu dzīvi, kas to stingri apspiež, jo to prasa tā izpildījums" (Ibd., IV, 78).

Bet dzīve nav tikai mūsu "Es", bet arī pasaule, kurā mūsu "Es" sevi realizē. Stīpras gribas cilvēks, kas seko savas esmes vitālajam projektam, aizvien saglabās suverenitāti iepretim ārējiem apstākļiem, savā būtībā paliks tas, kas viņš ir. Vājas gribas cilvēks, saduroties ar ārpasauli, apzinoties grūtības, kādas rodas, dzīvojot saskaņā ar savu intimo vitalitātes projektu, pamazām atradinās no sevis un beidzot pats no sevis dezertē. Vissmagākās ciešanas ir tās, ko mums katram uzliek mūsu vienreizējais liktenis. Tā kā dzīve vienmēr ir cīņa, tad vissmagākā cīņa ir par savu likteni. Jo tas, kas atsakās būt par to, kas viņš ir, sevi nogalina jau dzīvē, tā ir pašnāvība, gribas bankrots. Meli sākas tur, kur cilvēks baidās būt tas, kas viņš patiesībā ir. Patiesību runāt nozīmē arī patiesību domāt.

Te pieskaramies mūsdienu vissāpīgākai problēmai un reizē Eiropas dekadences saknēm — mūsdienu partejiskumā un dogmatismā nav nedz patiesības, nedz taisnības, un marksisms ir partejisma visciniskākā teorija. Kā katrs cinisms, marksisms šo partejisko nelietu pasludinājis par likumu. Ideoloģija vienmēr nozīmē kādas grupas izdomātas idejas, lai ar tām apslēptu savas savtīgās intereses. Marksa šķiru cīņa, ko viņš pārņēma no franču vēsturnieka Gizo (Guizot), ir interešu iedvesmota, un intereses cīņa par varu pārvērsta "patiesībā". Tādas "patiesības" cilvēku padara par vergu. Ideoloģija, pēc Ortegā domām, ir patiesības viltojums. Marksa teze: tā nav cilvēku mentalitāte, kas nosaka viņu realitāti, bet sociālā realitāte, kas nosaka viņu mentalitāti — ir vēsturiskās un cilvēcīgās attīstības meli. Tādā kārtā mēs esam pazaudējuši katru kontroli par patiesību un esam kļuvuši par partejiskuma, par savas eksistences nožēlojamiem vergiem.

Masas cilvēks boļševisma izpausmē.

Mūsdienu dzīves ritmu tātad nosaka melīgas un istenībai neatbilstošas teorijas. Šo teoriju atmosfairā dzimis mūsdienu "varonis" — m a s a s c i l v ē k s .

No vēsturiskā reālisma viedokļa Ortega tuvojas Eiropas problēmas aplūkošanai un viņa nemaldīgais skats mums atklāj, ka mūsdienu planētu apdzīvo s n o b s , proti, cilvēks, kas nepazīst savu likteni, neapzinās, ka cilvēks zemes virsū dzīvo, lai veiktu kaut ko noteiktu un nesamaināmu. Šis cilvēks ir naidīgs pret liberālismu, kurls pret brīvu vārdu. Brīvība taču nozīmē, lai katrs cilvēks autentiski būtu tas, kas viņš ir. Kolektīvisms, kas brīvību noliedz un nonicina, Eiropu pārvērš masu anarchijā, kas garu nosmacē barbarijā.

Lielu darbu veicēji, lielu ideju radītāji vienmēr tikuši izsmieti, ignorēti un nesaprasti. Virspusē peld vienmēr netīri, demagoģiski un vulgāri cilvēki, kas neatsakās no vizzemākiem cīņas līdzekļiem un frivolākās izturēšanās. Šo demagoģisko masas cilvēku cinisko parādību pazīstam boļševisma režīmā, īpaši tā sekas izjūtam redzot, ar kādu cinisku pārākuma apziņu tas apsplauda un nievā citādi domājošus cilvēkus. Šī atmosfaira saindē cilvēku attieksmes un aptur katru kultūras attīstību.

Ortega pieder pie nedaudzajiem Eiropas domātājiem, kas objektīvi nostājas pret pašreizējo destruktīvo notikumu plūsmu un runā uz mums gaišu, temperamenta pilnu un spēcīgu dvēseles valodu. Viņa raksti veltīti vienam no svarīgākajiem jautājumiem: kā Eiropas kultūru pasargāt no galīgas bojāejas.

Masas cilvēks, mūsdienu vulgārais snobs, draud iznīcināt rietumu kultūru. Ir vispār jautājums, vai masas cilvēks ir atmodināms personīgai dzīvei? Šo jautājumu Ortega dziļi skar savā grāmatā "Masu sacelšanās" (La rebelion de las masas, 1930).

Termitu pūznis jeb masu sacelšanās.

Eiropieši, pēc Ortegas domām, atrodas it kā cietumā, nav iespējams ar personīgu inciatīvi vairs brīvi pakustināt nedz roku, nedz kāju, lai nesadurtos ar pārējo ķermeņiem. Iespējamais vairs tikai kolektīvas kustības, pat elpošana pakļauta kolektīvam regulātoram. Eiropa ir pārvērsta termitu pūznī. Atcerēsimies, ka Dostojevski un Merežkovski visvairāk drausmināja skudru pūžņa perspektīve, kādā Eiropa draudēja sevi iznīcināt kā individuālo un brīvo būtņu sabiedrību.

Bet cilvēciskais termitu pūznis nav iespējams, jo tad Eiropai jānozūd kā pasaules kultūras mātei-barotājai. Tā arī sāk nozust, jo milzīgais pūznis to lēnām, bet neatlaidīgi uzsūc sevī, to paralizējot ar savu melu un naida indi. Socializācijas vietā jāstājas solidarisma kustībai kā patiesam sabiedrības atjaunotājam spēkam.

“Demagogi,” saka Ortega, “ir bijuši lieli civilizāciju žņaudzēji”.

Demagoģija ir intelektuālās deģenerācijas viena forma... Šī intelektuālā deģenerācija Eiropā parādījās ap 1750. gadu. Tā savu iemiesojumu atradusi revolūcijās: tās iznīcina visu un nerada neko pozitīvu. Revolūcijās abstrakcija triumfē pār konkrēto. Un tas nozīmē jau revolūciju bankrotu, jo cilvēciskās problēmas nav abstraktas. Tās ir konkrētas un vēsturiskas. Revolūcijas ir liekulīgas, tās proklamē cilvēku tiesības, bet īstenībā tās vienmēr izvarojušas, vienmēr laupījušas cilvēkam tiesības būt par cilvēku. Tās iznīcina pagātņi, iznīcina atmiņas par to, kas cilvēks bijis.

Cilvēciskā pieredze ir viņa vēsture. Cilvēks, ievērojot savu atmiņas spēju, uzkrāj sevī savu pagātņi, ir tās īpašnieks un to izmanto. Tas ir viņa dārgums, viņa privilēģija un iezīme. Cilvēks sevī uzglabā atmiņu par saviem maldiem, kas viņu pasargā tos no jauna atkārtot.

Būt par cilvēku, par tautu, Ortegam nozīmē, ka tagadne seko pagātnei, nebeidzot piederēt nākotnei, tādā kārtā eksistējot patiesajā tagadnē. Tagadne ir pagātnes un nākotnes sinteze, vieta, kur pagātne un nākotne iedribīgi eksistē. Zaudējot vēsturisko skatu, Eiropa sāk pazaudēt pati sevi.

Masas cilvēks.

Garīgam klimatam mainoties, Eiropas kultūras perifērijā parādās nevēsturiska, daudzgalvainā būtne — pūlis, masa. Atsevišķais, individuālais, vēsturiskais cilvēks pieder nozūdošai cilvēcisķai faunai, tam nākas aizvien grūtāk elpot, tā garam nav tversmes. Masas cilvēks pārpilda mūsu planētu, tas uzpeld kā visizplatītākā parādība publiskā dzīvē, un tas nozīmē, ka cilvēkam grūti atrast savu vietu. Arī agrāk bija cilvēki, bet nebija pūļa. Tie dzīvoja savrupu un individuālu dzīvi. Tagad pūlis sevi izbidījis priekšplānā un kļuvis par galveno personu.

“Nav vairs varoņu, ir tikai koris” (Ibd., IV, 145).

Masas cilvēka atklāšana un tā analīze pieder pie Ortegas filozofiskā skata meistardarbiem. Masas cilvēks ir katrs, kas atkārtoti vispārējo tipu, kas dzīvo bez sava iekšēja dzīves stāsta, kas nekur neaizmet saknes, kas peld pa dzīves virspusi bez mērķa, bez atsevišķām vēlmēm, bez personīgām alkām un bez individuālā likteņa.

“No vienas vienīgas personas var zināt, vai tā ir vai nav masa. Masa ir katrs, kas pats sev aiz īpašiem iemesliem — labā un ļaunā nozīmē — nepiešķir īpašu vērtību, bet vienkārši sevi uzskata par caurmēru un par to nešausminās, viņš jūtas labi savā ādā, manot, ka ir kā visi” (Ibid., IV, 146).

Ja cilvēks prasa, kas viņš ir un tiecas dzīvē būt par to, kas viņš īstenībā ir, viņš vairs nav masa.

Ortega sabiedrību neiedala pēc sociālām šķirām, bet pēc cilvēciskām kategorijām — katrā sociālā šķīrā atrodama īsta masa un īsta elite. Visu izšķir dvēseliskā gatavība, dvēseliskais briedums sevi apzināties kā vienreizīgu un nesamaināmu būtņi.

Mūsu laikmetu raksturo kolosālais, bezpersonīgais, valsts aizstāj sabiedrību, pavēles intimos aicinājumus. Brutalitāte — iekļāvības vietā, varmācība iznīcina likumību un normu hierarchiju. Labākos cilvēkus nomaina sliktāki. Masas cilvēks ir caurmēra cilvēks (el hombre medio), kas piesavinājas ārējās dzīves ērtības, kas prot gērbties un luksu baudīt, bet nav spējīgs uzņemties garīgu piepūli sev uzstādīt augstākas prasības, izjust atbildību vēstures priekšā. Tā ir augstākā mērā efemēra paradība, apmierināta pati ar sevi, un šai apmierinātībā atklājas mūsdienu dzīve, mūsdienu nespēja; dzīves pilnība nav apmierinātība, labklājība, mērķa sasniegšana, bet gan jaunas prasības, jauni mērķi, vēļu atjaunotne mūžīgās ceļa jūtīs. Laikmeti, kas sastingst apmierinātībā, īstenībā mirst "kā aplaimoti trani pēc kāzu lidojuma". Ja mērķa trūkst, trūkst arī dzīves spraiguma. Iepriekš nepārskatāmu un vienmēr atvērtu iespējamību horizonts ir īstas dzīves būtība, patiesa dzīves pilnība.

Katrai paaudzei savs laiks liekas labākais un tā domāt tai ir pamats: katra paaudze vienmēr jūtas, it kā tā būtu vienīgā paaudze pasaulē, ka tie, kas mirst, mirst neatsaucami, tie mums nevar palīdzēt. Tādēļ katrai paaudzei jāatrisina savas problēmas, jātiek galā ar savu dzīvi. Šai apziņā ir slēpts mūsu liktenis — mēs esam gan lepni uz savu spēku, gan no tā baidāmies. Lepni par sava likteņa vienreizību, un baidāmies par sava laika uzdevumu neizpildīšanu.

Dzīves apvāršņu paplašināšanās.

Kas tad ir mūsu dzīve, kurā mēs katrs veicam savu specifisko aicinājuma uzdevumu? Tā ir izvēles brīvība, un izvēle mums ir tikai tur, kur dotas vairākas iespējas. Kur tikai viena iespēja, esam nostādīti nepieciešamā priekšā. Izšķirties par vienu no daudzām iespējām nozīmē dzīvot.

“Pasaule ir mūsu dzīves iespēju kopsomma. Tā mums rāda, kas mēs varam būt, proti, mūsu dzīvi savā potencē” (Ibd., IV, 163).

Šodien cilvēks tiecas aizvien plašākā telpā, aizvien precīzāk šķir lietas vienu no otras, kvantitatīvi dzīve paplašinās un pagātne liekas kā pundurīšu valstība.

Par Vakareiropas kultūras bojā eju tādēļ nevarētu būt runa, bet bojā eja sākas tur, kur zūd vitālie spēki. Mūsu spēki ir lielāki nekā pagātnes, mēs radām jaunus dzīves principus, jaunu zinātņi, mēs jūtam jaunus spēkus un nezinām, ko ar tiem iesākt. Tie pārvalda pasauli, bet nepārvalda paši sevi.

Un neziņa par sevi mūsdienu cilvēkā rada sašķeltību starp varas un nedrošības izjūtu un šai sašķeltībā mājot tagadnes dvēsele. Mūsu laikam dotas daudzas iespējas, bet nevienu no tām mēs neprotam izmantot. Mēs ar savu tagadni esam nonākuši strupceļā, jo esam kļuvuši nedzirdīgi pret nākotņi.

Pagājušā g.s. progresīvais liberālisms un sociālistiskais marksisms paļāvās uz nākotņi kā uz kādu astronomisku mehanismu, ka neatsaucami piepildīsies tas, uz ko viņi cerēja. Teorijas, protams, palika stāvēt uz vietas un dzīve izslīdēja no rokām un palika bez vadības, un šodien neviens nezina savu mērķi. Te sākas masu sadumpošanās, sākas masu terors, masu diktatūra. Te, lūk, mūsdienu dzīves bīstamā puse.

“Masas cilvēks ir tas, kas dzīvo bez mērķa un ļaunas visiem vējiem. Tādēļ viņš neko neuzbūvē, lai gan viņa iespējas un spēki ir ārkārtīgi” (Ibd. IV, 172).

Mūsu vairošanās ir fakts, kas mūsdienās apdraud planētu: bioloģiski cilvēks uzrāda lielu vairošanās spēju, bet garīgi nespēj piesavināties kultūru — mūsdienu caurmēra cilvēks garīgi ir vienkāršs barbars salīdzinot ar pagātnes kultūras cilvēku: tas ir pamats, kādēļ mūsdienu cilvēks vēsturisku uzdevumu veikšanā nespējīgs. Lidzekļi ir, bet gara trūkst. Ja šis masu cilvēks paliks Eiropas valdnieks, tad pietiks dažu gadu desmitu, lai mūsu planēta atkristu barbarismā.

Eiropas kultūras kaprači.

Es vairākkārt šīs grāmatas lappusēs uzrādīju Eiropas chaosa cēloņus un te vēlreiz gribu pasvītrot, ka Eiropas nihilisms un materiālisms ir tas vēders, kas dzemdēja masu cilvēku, kas visā augumā izslējies boļševismā kā visdestruktīvākā un bīstamākā mūsdienu parādībā. Nihilisms neatlaidīgā spītībā racis un rok kapu Eiropas kultūrai un nu tuvojas tās kaprači neapturamā uzmācībā un Eiropa bezspēkā un nevarībā nolūkojas, kā valsts pēc valsts aiziet bojā. Boļševiks ir masas cilvēks, kas nepazīst nedz morālisko atbildību, nedz bijību, nedz iežēlu, nedz solidaritāti, viņš, runājot Dostojevskas Smerdjakova vārdiem, ir cilvēks, kam viss atļauts. Viņš jūtas pilnīgs un apmierināts savā barbarismā, viņam neeksistē citas normas, atskaitot aklo naidu pret pasaules kārtību un garīgumu; viņa cilvēku iznīcināšanai nav robežu.

Šim mūsdienu barbarismam jāstāda pretī jauna dižciltība, un tās ideālu, manuprāt, visai skaidrā apveidā atrodam Ortegas filozofijā.

Dzīvi izšķir ne tas, kas bijis, bet — kas ir. Pagātnes dižums mums maz var palīdzēt, ja tagadnē tā vairs nav; tā ir tagadne, kas izšķir mūsu būt vai nebūt. Īsts dižums nozīmē spraigu garīgu dzīvi, pašgribētu pienākumu un

prasījumu. Masas cilvēks ir inerts, tas dzīvo no svešiem impulsiem, tas klausā svešām pavēlēm, tas nezina, kāda vispār jēga viņa dzīvei. Dažs cilvēks atrodas nepārtrauktā piepūlē, iekšējā kustībā, cīņā ar savām dziņām. Viņš savā dziļākā būtībā ir askēts: no sevis prasa daudz, no citiem vēlas maz.

Varbūt masas cilvēka visraksturīgākā iezīme ir, ka tas ir nepārmācāms, ka tas stulbā stūrgalvībā atkārtoti savas muļķības un neieskata savas aplamības, jo "viņa dvēseles pamatīpašība ir nepieejamība un nepārmācāmība" (IV, 184).

Cilvēku vispār raksturo šaursirdība, iekšēja nespēja skatīties pāri savam horizontam. Tas ir stūrgalvības mehānisms, kas pasaulei sagādājis vissmagākās eksistences stundas.

"Mūsdienu caurmēra cilvēkam, jaunajam Ādamam, nemaz neienāk prātā šaubīties par savu dievišķo līdzību. Viņa pašpaļāvība ir paradīziska kā Ādama, un tas viņu traucē sevi ar citiem salīdzināt, kas ir pirmais noteikums, lai atklātu savu nepilnību. Viņam uz mirkli vajadzētu atstāt sevi un pārcelties savu tuvāko dzīvē. Bet vulgāra dvēsele nepazīst sublimāko sportu — dvēseles ceļojumu" (IV, 187).

Savā dvēselē pārvarēt masas cilvēku, izmantot patiesu viedumu, nozīmē uzņemties nepārtrauktu ceļojumu no cilvēka uz cilvēku, no idejas uz ideju, līdz beidzot varētu kļūt par patiesu un vaļsirdīgu cilvēku. Neapmierinātība ar sevi, tieksme pēc pilnīgākas un iekšīgākas dzīves raksturo īstu dvēseles dižciltību. Garīgs plebs nepazīst idejas, nesaprot līdzcilvēkus, neiejūtas citu likteņos, viņš pazīst vienīgi viltību, sava Es hermetisku noslēgtību un ieradumu, ko proklamē kā savas tiesības. Viņš neatzīst nekādas normas, tādēļ diskusija ar viņu neiespējama.

"Normas ir kultūras pamats" (IV, 189), saka Ortega.

Kur nav normu, tiesību principu, bijības atziņu pamatpatiesību priekšā, tur valda chaoss. Ja diskusijā, piem., mūsu partners nepūlas turēties pie patiesības, ja viņam trūkst patiesības gribas, tad viņš ir garīgais barbars. Praktiski tā rīkojas masas cilvēks, lai viņš runā, lasa vai raksta. Kur valda patvaļa, tur nav kultūras.

Ideju tirajā gaisā dzīvo tie, kas tic patiesībai, kur diskusija balstās uz patiesības normām. Kur neeksistē patiesība, tur diskusija mirusi. Piem., boļševiki ar visbarbariskākiem līdzekļiem apkaro objektīvas normas, ar vergu nometņu un nāves sodu palīdzību iznīcinājuši diskusijas brīvību, šis internacionālais vampīrs, kas izsūc patiesības un brīvības asinis, nogalinājis katru garīgas attīstības iespēju. Varmācība ir legalizēta un kļuvusi par sabiedrības vienīgo pamatu, par barbarisma Magna Charta:

“Barbarisms ir sliekšme iznīcināt sabiedrību. Tāpēc visi barbariskie laikmeti bijuši vismazāko, sašķeltāko un naidīgāko grupu mudžeklis, cilvēcisko fragmentu laiki” (IV, 191). Tādā barbariskā laikmetā grimst mūsdienu vēsture.

Kāda būtu sabiedriskās dzīves vispiemērotākā valsts forma?

Ortega atzīst kā vienīgo mūsdienu kulturālo politikas formu — liberālo demokrātiju.

“Liberālisms ir politiskais tiesību princips, pēc kura valdošā vara, kaut gan tā ir visvarena, pati sevi ierobežo un, kaut tas notiek uz pašas rēķina, valstī, ko tā pārvalda, pieļauj brīvu vietu katram, kas citādāk domā un jūt nekā viņi, t.i. stiprie, nekā vairākums. Liberālisms — šodien mēs to nedrīkstētu aizmirst — ir vislielākā augstsirdība: tās ir tiesības, kas majoritātē pieļauj minoritāti, un tālab tas ir cēlākais sauklis, kāds jebkad atskanējis uz planētas” (IV, 191).

Uzvaras un nāves seja.

Ortegas masu šķelšanās problēmai ir divi aspekti: tā vērtējama gan kā pozitīva, gan kā negatīva parādība, ar uzvaras un nāves seju. Šai parādībai ir metafiziskas saknes. Pretēji Špengleram, Ortega netic vēstures determinismam. Katra dzīve, arī vēsturiskā, sastādās no atsevišķiem mirkļiem, un tie iepriekš nav stingri noteikti, bet gan doti kā nenoteikta, brīva iespēja. Vēsturē viss ir iespējams — triumfējošs, bezgalīgs progress, kā arī periodisks progress. Jo kā individuālās, tā kolektīvās, kā personīgās, tā vēsturiskās dzīves būtība ir briesmas. Dzīve ir drāma.

Masu sacelšanās var nozīmēt, pirmkārt, pāreju uz jaunu, neapjaušamu dzīves kārtību, otrkārt, tikpat labi var nozīmēt katastrofu cilvēces dzīvē. Visbīstamākais ir tas, ka masas cilvēks interesējas par lietām, ko kultūra radījusi, bet neinteresējas par pašas kultūras principiem, par tās radītājiem. Šodien valdošais ir primitīvais cilvēks, kas parādās kultūras skatuvē. Pasaule ir civilizēta, bet tās iedzīvotāji tādi nav — tie neieskata civilizāciju pašu par sevi, bet to izmanto, it kā tā būtu daba.

“Mūsdienu masas cilvēks istenībā ir primitīvis, kas, izmantojot kulises, ir uzlavījis uz vecās civilizācijas skatuves” (IV, 196).

Masas cilvēks ir abnormāla parādība, Eiropas kultūras smaga krīze, varbūt pat neatsaucama bojā eja.

Špenglers ticēja, ka tehnika varētu tālāk pastāvēt, kaut interese par kultūras principiem būtu izdzisusi. Ortega ir pretējās domās, proti, tehniku pēc būtības nosaka zinātne, un zinātne nevar pastāvēt, ja tā savā tīrībā un pati par sevi nav ieinteresēta, ja cilvēki nav norūpējušies par kultūras pamatiem. Tehnika var pastāvēt tik ilgi, cik ilgi gara inerce nav nomākusi kultūras impulsus. Tehnika nav c a u s a s u i, bet gan nepraktiskas un

nevajadzīgas darbošanās iznākums. Lai zinātne eksistētu, tai vajadzīgi brīvi cilvēki, garīgi kvalificētas būtnes. Ir maldīgi domāt, ka tādas var radīt ar valsts varas vai naudas palīdzību. Šāds uzskats liecina vienīgi par simplicitāti.

Eiropas briesmas, jeb pareizāk — Eiropas primitivisms visskaidrāk atklājies boļševismā, šai tipiskajā masu tirannijā, ko “vada caurmēra cilvēki, laika garam sveši vīri, bez vecas atmiņas un vēsturiskas sajēgas” (IV, 204).

Apmierinātais jaunskungs jeb speciālistu briesmas.

Kādēļ Eiropai jāpiedzīvo šī smagā, šķietami nenovēršamā masu slimība? Ortega šo kaiti saskata mūsu laika psihiskajā parādībā: šodien cilvēks vairāk dzīvo no pozas nekā no iekšējas īstenības, vairāk šķietamu nekā patiesu eksistenci. Šīs eksistences reprezentatīvais tips ir “apmierinātais jaunskungs” — *el senorito satisfecho*. Viņam nav sava likteņa un trūkst savu specifisko uzdevumu. Viņa eksistence ir neīsta un viņa retorika ir tukšas frazes bez iekšēja svara. Tas ir mūsdienu ciniķis, kas aizvien parādās kādas kultūras skatuvē bojāejas priekšvakarā.

“Ciniķis, civilizācijas dīkdienis, dzīvo to noliedzams, jo viņš ir pārliecināts, ka tā to nepametīs strupeļā. Ko gan ciniķis varētu iesākt mežoņu vidū, kur viss noris nopietnībā un saskaņā ar dabu, ko viņš gribētu pārvērst personīgā jokā” (IV, 214).

Un tiešām, mūsdienu literatūra, māksla un sabiedriskā dzīve pārvērsta ciniskā jokā. Kas gan cits ir boļševisms, irrealisms, futūrisms un citi “ismi”, ja ne mūsdienu ciniķu joki uz civilizācijas rēķina, no kuras paši ciniķi iztiek.

Bet blakus ciniķim, šai dekadences faunai, attīstās citas mūsu civilizācijas parādības, kas mums liek apstāties un jautāt, vai mums ir kāds ceļš jeb visi ceļi izbeigušies un mēs atrodamies baiga tukšuma priekšā?

Viens no tādiem jautājumiem ir "zinātnieka-speciālista" jautājums. Ortega speciālistu uzskata par mūsdienu prototipu, par mūsgadsimta varoni. Tas ir cilvēks, kas labi orientējas kādā speciālā dzīves joslā un interesi par vispārējām zināšanām sauc par diletantismu. Speciālizēšanās, no vispārējā kultūras viedokļa, nozīmē barbarizēšanos.

"Speciālists savā niecīgajā pasaules kaktā jūtas lieliski mājās, bet par pārējo viņam trūkst visniecīgākās nojausmas" (IV, 218).

Speciālists savā nozarē var būt liela autoritāte, bet pārējās zinātnēs: politikā, mākslā, sociālos jautājumos ir īsts mežonis, bezcerīgs neprašā, kas ar neatlaidību un pašpaļāvību aizstāv savus uzskatus, grib, tā sakot, savu niecīgo zināšanu kabatā iebāzt visu universu. Tā ir masas cilvēka uzvara arī zinātnē: šim cilvēkam, ārpus zināšanām savā speciālā nozarē trūkst dvēseliskās kvalifikācijas. Tādēļ nav nekāds brīnums, ka mūsdienu cilvēcisko kultūru apdraud mežonīga vientulība, fragmentārisms un liela iekšēja atsvešināšanās. Mūsdienās "mācītais vīrs" aizstāj "izglītotu cilvēku", bet ar to arī sācies Eiropas kultūras sajukums un demoralizācija.

"Tās ir lielākās briesmas, kas šodien apdraud civilizāciju: dzīves pārvēršana par valsti, valsts iesaistīšana visās lietās, katras spontānas sociālas tieksmes absorbācija, t.i. vēsturiskas spontanitātes apspiešana, spontanitātes, kas galu galā cilvēces likteni uztur, baro un virza tālāk" (IV, 225).

Ortega šo brīdinājumu izteica apm. pirms divdesmit gadiem, kad valsts tirannija Eiropā vēl atradās tikai savā tapšanas stadijā, kad Eiropai vēl nosaukumi kā Čeka, NKVD izklausījās visai nereāli, kad Gestapo vēl nemaz

nebija parādījies pasaules skatuvē. Bet diemžēl ne tikai totalitārās valstīs cilvēks pilnīgi un pavisam iznīcināts, arī demokratiskās valstīs cilvēks no dienas uz dienu kļūst atkarīgāks no valsts, īpaši no tā saucamās socializācijas un nacifikācijas. Pār cilvēces likteņiem izstiep savus neredzamos taustekļus valsts despotisms un policijas brutalitāte.

Individs un sabiedrība.

Ar Ortegas parādību gara pasaulē mēs nonākam pie kulminatīvā punkta šai meditāciju virknē, proti, pie individa un sabiedrības likteņa mūsdienu vēsturiskajā situācijā. Ortega kopš trīsdesmit gadiem ir kļuvis par dzīvāko Eiropas kultūras problemātiķi, par *s t o r m y p e t r e l* — pār vētras putnu, kas īsi pirms vētras sākšanās parādās atklātā jūrā.

Visa Ortegas filozofija ir bijusi Eiropas tuvās un nenovēršamās vētras pavēstījums.

Ja mēs sintētiski pārļaižam skatu pār viņa steidzīgajām, bieži tikai asprātīgi aizsāktajām, bet nepabeigtajām esejām, mēs sevī izjūtam nemieru, kāds dzīvo radību sagrauj lielu un nenovēršamu katastrofu (zemestrīces, stepju degšanas, plūdu) priekšvakarā.

Ortega vairāk kā neviens no mūsdienu domātājiem pieder dzīvei, viņš to pazīst gan personīgā pieredzē, gan vēsturiski-teorētiskajā skatījumā. Eiropa pašreiz atrodas inkubācijas stāvoklī, ir grūti paredzēt, ko tā dzemdēs, vēl grūtāk paredzēt, kāda izskatīsies jaunpiedzimušā seja — ar kara fūrijas vai miera eņģeļa izskatu?

Viens ir skaidrs, šodien Eiropa atrodas savā pēdējā vēsturiskajā fazē, baigā chaosa stāvoklī. Eiropā daudz izcilu galvu, kas skaidri domā, bet tai trūkst izcilu garu, kas tanī valdītu. Līdzšinējie tās vadītāji ne domāja, bet

maldināja. Vārdu sakot, Eiropā trūkst garīgā cementa, trūkst ticības augstākās kārtības principiem, trūkst minimālākās atbildības sajūtas vēstures un līdzcilvēku priekšā, trūkst morāliska spēka patiesību ieskatīt un to virišķīgā un nesatricināmā drosmē aizstāvēt. Tas ir fakts, ap ko griežas Eiropas civilizācijas būt vai nebūt. Patiesība, diemžēl, pašreizējā vēsturiskajā situācijā ir tikai skaista metafora, bez Istenības spēka un nozīmes. Un bez patiesības varas, bez patiesības mīlestības pasaulē valda chaoss.

Eiropā kopš Bismarka mēdza teikt, ka politika ir iespējamā māksla. Katrā ziņā, ja Eiropas politika būtu sekojusi patiesībai un nevis mežonīgajai melu un varas politikai, tad tā būtu saglabājusi savu morālisko prestižu un nebūtu nokļuvusi barbarisku demagoģiju varmācīgajā tirannijā. Par meliem, īpaši politiskiem meliem, galu galā jāsamaksā ar sāpīgiem un bezcerīgiem zaudējumiem.

Eiropa beidzot palikusi bez politikas, bez kultūras un to mums neatdos naivie tribīnes pļāpātāji, šīs viendienas mušas; kultūru neradīs "amatnieki", proti, ļaudis ar praktiskām zināšanām, ļaudis, kas zina, kas ir un kas nav derīgs. Derīguma ilūziju sugestēti, ļaudis gaida un gaidot naivi tic, ka svarīgāk populāros žurnālos lasīt par precīzijas aparātiem, par "zinātnes zilajiem brīnumiem", nekā nodarboties ar "nederīgo" literatūru, filozofiju, vēsturi, jo viss tas neko nepasakot mūsdienu technizētajam amatniekam, mūsdienu primitīvistam. Viņi neaptver, ka materiālā pasaule bez smalka, izglītota un vispusīga gara ir vienkārši mežonība. Dzīve bez personīgas kultūras ir dzīve bez satura un jēgas.

Pienākusi izšķirēja diena Eiropas kultūrai — vai nu sevi iznīcināt ar tehniku, vai pārvarēt tehnikas barbarismu un cilvēku saglabāt viņa cilvēcībā, atdot ticību garam un līdz ar to ticību literatūrai, filozofijai un reliģijai, iekšējā cilvēka uzturētājām un audzinātājām varām.

Par personīgo dzīvi.

Ortegas filozofija, kā patiens gara bērns, ir nemierīga, darbīga un vienmēr atrodas meklētāja ceļos. Sastinguši, nedzīvi principi viņam ir cietumi. Cilvēks nav tas, kas viņš ir, bet tas, ko viņš no sevis rada, tas, ka viņš atrodas nepārtrauktā sava dzīves projekta realizēšanā. Un lai būtu par kaut ko dzīvē, tad cilvēkam jārauga sava dzīve paša acīm attaisnot:

“Cilvēks ir vienīgā dzīvā būtne, kurai, lai dzīvotu, nepieciešami savai eksistencei piešķirt jēgu. Cilvēciskai dzīvei — gribot negribot — sevi jāattaisno paša acīs” (IV, 359).

Tas nozīmē, ka cilvēkam vispirms jātiek galā ar savu personīgo dzīvi, ja tas grib vispārībā kaut ko nozīmēt. Mūsdienu sociālais chaoss atklājas faktā, ka cilvēks pats par sevi ir nulle. Un tāds cilvēks, lai tas izšķirtos būt par komunistu, demokratu vai katoli, vienmēr būs un paliks nulle, bezgalīgā nulļu virknē. Pāri visam, jābūt kaut kam pašam, jāzina kaut kas par savu intimo dzīvi, jādzīvo saskaņā ar savu vitālo misiju.

“Lūk, tādēļ mežonis nepazīst intimitāti, tā viņam ir tukša sfaira, viņš ir sociāla persona un vairāk nekas” (IV, 377).

Mūsdienu standartizētais cilvēka tips bez savas intimās dzīves ir civilizētais mežonis. Šo civilizēto mežoni jūs sastapsit visās zemēs, visās tautās, vīriešu un sieviešu vidū. Mūsdienu sievietes ārēji greznojas, rūpīgi kopj savus ķermeņus, bet viņu manieres un izturēšanās ir standartizētas, viņu iekšiene ir tukša, viņas atbaida ar savu indiskrēciju, frivolitāti un neapziņu.

Milestības tema.

Milestība ir Ortegas lielā tema, jo tas ir spēks, kas cilvēku visiešķīgāk un dziļāk sakustina, kas visnesaudzīgāk un nepārprotamāk atklāj to, kas ir cilvēks savā pirmbūtībā.

“Milestība ir tiešs ceļojums uz intimo, ir slāpes atstāt mīlamās būtnes periferiju, kas to dara līdzīgu pārējai pasaulei, un iegūt varu pār tās latento, noslēpumaino intimitāti, kas tikai vienam var piederēt” (IV, 377).

Milestības tema, pēc Ortegas domām, ir viena no subtilākām, viena no visgrūtāk satveramām un izsakāmām temām.

Iemilēšanās parādību nosaka 1) personīgas īpašības, 2) emocijas, ar kādām šīs īpašības uztveram, 3) dvēseles konstitūcija.

Ne katrs ir spējīgs katrā iemilēties. “Interesants” vīrietis ir tas, kam ir zināmas īpašības — zināma vērtība, ko sievietes ievēro un cienī. Individuāli un rasiski stipra sieviete tiecas atklāt savā partnerī vīrišķīgas īpašības. Triumfētājs vīrietis — Don Huans — atklāj katras zemes sievieti, viņu, tā sakot, pārsteidz “in flagranti”.

Kādas ir pamatvērtības, ko sieviete cienī vīrietī?

Laulībā, saka Ortega, mēs tās vismazāk atklāsim. Laulībai nav nekā kopēja ar milestību, milestība te ir nejaušība. Un tam tā arī jābūt. Laulība ir kolektīvas dzīves veidojums. Tas ir institūts.

Sieviete nevēlas nedz matēmatīki, nedz lielisku advokātu, nedz fiziķi. Sieviete neiemilas nevienā talantā, ko bieži vīrieši visvairāk ievēro un cienī. Tāpat ir nepareizi, ja domā, ka sieviete iemilas vīrišķīgā skaistumā. Vīrieši — liekas, smaidīdams saka Ortega — iemilas sievietēs kurām daiļas sejiņas, sievietes turpretim — vīriešos, kam “dziļas” dvēseles.

Mīlestība ir mūsu intimās dabas visradikālākais fakts. Tās izvēlē cilvēks visnesaudzīgāk atklāj pats sevi:

“Nekur citur tik tieši kā mūsu erotiskā izvēlē neatklājas mūsu intīmais raksturs” (IV, 474).

Mīlestība ir vitalitātes augstākais lukss. Nicše apgalvoja, ka dzīvības būtība ir aizvien vairāk alkt dzīvības. Un ja tas tā nav, tad dzīvība ir slima un savā būtībā vairs nav dzīvība. Ortega dzīvības kalngalu saskata mīlestības tīrajā, neieinteresētajā sfairā. Spēja interesēties par kādu cilvēku pašu par sevi un nevis kādas vajadzības dēļ, ir augstsirdības lielākā dāvana, kas zaļo tikai vitalitātes spēju augstākos kalngalos. Ja vīrieši un sievietes dzīvo savu subjektīvo interešu sfairā, nav spējīgi izjust ceļotāja ilgas pēc kā tāda, kas ir vairāk nekā viņi paši, tad viņu dzīve nogrimst ikdienas pliekanībās un materiālismā. Tādēļ ir gandrīz neiespējami, ka sīkpilsoņi un pilsones patiesi iemīlētos; viņu dzīve aprobežojas ar pazīstamo un ierasto, viņi apmierinās ar ikdienas dzīves repertuāru.

Jābūt brīvam, jādzīvo ar atvērtu skatu, jāelpo ar visām dzīvības porām. Mīlestība ir speciāla intuīcija un tā ir katras personīgas dzīves vissmalkākā māksla. Sievietes intuīcija ir smalkāka — viņas izvēle ir nemaldīgāka un viņas jūtu dzīve ir daudzveidīgāka un krāšņāka.

“Mīlamās izvēlē vīrietis atklāj savu esenciālo būtību sievietē — mīlamā izvēlē” (V, 594).

Mīlamā cilvēkā mūsu sirds zīmē savu profilu. Tikai mīlestībā parādās dienas gaismā cilvēka īstā seja un to mēs aplūkojam tuvumā ar palielinātu jūtu un domu spraigumu.

Mazvērtīga sievietē nekad neizvēlas augstvērtīgu vīrieti un otrādi: cilvēks dziļākā būtībā nav tikai prāta un gribas būtne, viņš atkarīgs no iekšējiem faktoriem, kas nav nedz racionāli, nedz brīvi. Ortega šai uzskatā vairāk vai mazāk dalās ar zemapziņas teorētiķiem — Freudu un Jungu. Cilvēks nedzīvo tikai no savas apziņas, no sava

gara, bet no zemapziņas spēkiem, kas, neatkarīgi no mūsu apziņas un gribas, mūs virza vienā vai otrā virzienā. Īsi: cilvēks dzīvo irracionāli. Viena daļa mūsu neapzinīgās būtības atklājas mīlestībā. Apzinīgi nav iespējams apslēpt to, ko neapzinīgi mums atklāj mūsu tuvāko rīcība.

Ortega aizstāv uzskatu, ka sievietes nemīl izcilus cilvēkus; ģeniāli cilvēki vienmēr dzīvojuši ledainā vientulībā: viņi vienkārši šausminājuši sievietes. Ir niecīgi izņēmumi, bet tie faktu vēl vairāk pasvītro. Sievietes visumā jūsmo par caurmēra vīrieti, par tādu, kas ir kā visi citi. Daba necieš izņēmumus un sieviete ir dabas uzticīga pārstāve.

Sevis apzināšanās un raciovitālisms.

Ortega savā filozofijā mēģina prātu salaulāt ar vitalitāti: no vienas puses viņā dziļi atbalsi atraduši Dekarts, Leibnics, Kants, no otras — Platons, Gēte, Dostojevskis, Niče, Diltejs.

Prāts viņam ir instruments, līdzeklis, dzīve — augstākais mērķis. *Hic Rhodus, hic salta*: lūk, dzīve, te jādejo. Mūsu dvēsele, ienākot pasaulē, uzņemas savu likteni un tai gribot negribot ar to jātiek galā. Cilvēks, kas dzīvo ar lietām un starp lietām, apzinās, ka jādzīvo nevis kaut kāda dzīve, bet noteikta dzīve. Abstraktas dzīves nav. Dzīve ir visobjektīvākā realitāte, un katram no mums jāuzņemas ārkārtīga piepūle, lai ar šo realitāti būtu skaidrībā. Jo vistraģiskākā ir tā dzīve, kas aiz kādiem iemesliem savā objektīvajā dotībā palikusi nepiepildīta.

“Varbūt vistraģiskākais cilvēcīgajā dzīvē ir tas, ka cilvēks mēģina pats sevi izstumt — tas ir, viltot savu dzīvi... Dzīve ir nodarbošanās ar sevi pašu” (IV, 402-3).

Ortega gandrīz visos savos rakstos mēģina atmodināt cilvēka interesi par sevi pašu, mēģina pacelt apziņā domu,

ka cilvēks, pazaudējis savu dvēseli, šai pasaulē ir pazaudējis visu.

Ir divi "Es", ko mēs katrs nesam sevī, viens ir individuālais un nenovēršamais, otrs ētiskais, proti tāds, kādu mēs gribētu, lai tas būtu. Ētiskais "Es" ir doma, ar ko cilvēks grib attaisnot savu eksistenci. Šī neskaidrība par mūsu "Es" būtību rada t.s. *perennovacilacion* — mūžīgo svārstīšanos, jo mūsu ētiskais liktenis vienmēr būs diskutējams, kā viss tas, kas ir intelektuālas dabas. Turpretī individuālais un nenovēršamais "Es" ir vitālais imperatīvs, mūsu iekšējais aicinājums, kas mums liek būt tiem, kas esam, kas atrodas nevis ētiskajā resp. intelektuālajā sfairā, bet mūsu esmes visdziļākajā un pirmatnējākā reģionā, mūsu intimā likteņa rīcībā un risina mūsu dzīves problēmas.

Ortega ir racionālā vitālisma (*racio-vitalismo*) nodibinātājs un šī viņa mācība ir iespaidojusi Eiropas filozofus kā Heidegeru u.c. eksistenciālistus.

Vienīgā kvalitāte, kas mums dota, ir dzīve. Tās veidotājs faktors ir darbība (*quod est*). Mēs sevi modulējam dzīves īstenībā kā skulptors savus izdomas tēlus marmorā.

"Tālab cilvēkam, atšķirībā no visām pārējām būtnēm, eksistējot jārada pašam sava eksistence, jāatrisina praktiskā problēma, jāieīstina programma, no kuras viņš galvenā kārtā smeļas savu eksistenci" (V, 337).

Tā ir Ortegas fundamentālā doma, viņa filozofijas vadmotīvs. Viņš korigē cilvēciskās eksistences perspektīvi un dara uzmanīgu mūsu skatu pret vistuvāko un vistālāko objektu — pret cilvēku. Viņš noraida *species aeternitatis* kā nereālu perspektīvi. Īsteni eksistē reālais un veido mūsu likteni. Un reālais nekad nav *species*, kontemplācijas objekts. Viss tas, pēc Ortegas domām, ir irreāls. Tā ir mūsu ideja, bet ne mūsu esme. "Eiropai nepieciešami dziedināties no sava ideālisma — vienīgais veids, kā parvarēt materiālismu, pozitīvismu, utopismu (IV, 416).

Jāmācās dzīvot saskaņā ar savu nepielūdzamo, nesamaināmo likteni. Kolektīvā dzīve ir marionešu šķituma eksistence. Cilvēka augstākais uzdevums — būt par personu, individu, par sevis paša īpašnieku, par autoru, kas atbildīgs par saviem darbiem.

Idejas nav atrodamas izplatījumā, tīrā ārpusaulē; pretim ārējai pasaulei stāv cita: mūsu iekšējā pasaule.

Dzīvnieks dzīvo ārēji, uzmanīgs pret pasauli, kas nav viņš, kas ir cits; viņš nevar iegrimt sevī, viņam nav *sevis paša*, kur viņš varētu atbalstīties un atpūsties. Dzīvnieks ir tīra alterācija, viņš nevar būt viņš pats.

Cilvēks turpretim tiecas no ārējās pasaules uz iekšējo un šai iekšējās pārtapšanas tieksmē cilvēka dzīve radikāli atšķiras no dzīvnieciskās dzīves.

Cilvēces vēsturē atkārtotjušās trīs formas:

1. Cilvēks lietu pasaulē neatrazdams pieturas punktu, jūtas pazudis, bojā gājējs.

2. Cilvēks ar garīgās enerģijas palīdzību ievelkas savā intimitātē, lai veidotu idejas par lietām un to iespējamo nomināciju: tas ir iekšējās tapšanas process, kontemplatīvā dzīve (*vita contemplativa*) kā teica romieši, *theoretikos bios* — grieķi.

3. Cilvēks atgriežas dzīvē, lai tanī darbotos saskaņā ar izveidoto plānu, tā ir aktīvā dzīve, *vita activa, praxis* (V, 300).

Darbība nav iespējama bez kontemplācijas un otrādi — paštapšanas process nav nekas cits, kā projicēt nākotnes darbību. Mēs nedzīvojam, lai domātu, bet domājam, lai dzīvotu. Domas cilvēkam dāvātas kā perfekta spēja vai potence, lai tās tiktu lietotas un pārvērstas darbībā, kā putnam dāvāti spārni lidošanai un zivij dāvāta spēja peldēt.

Ortega pieņem, ka cilvēks ir racionāls dzīvnieks, bet šī spēja vien viņam negarantē drošību: atšķirībā no visām pārējām būtnēm cilvēks nav un nekad nevar būt drošs par to, kas viņš ir. Cilvēks savas domas gadu tūkstošos ir

attīstījis un tādēļ vienmēr viņam draud briesmas, ka viņš tās var pazaudēt, kā tas vairākkārt vēstures gaitā ir noticis un tas arī šodien notiekot. Cilvēks tāpat, atšķirībā no citām būtnēm, nekad nav drošs, ka viņš ir cilvēks, jo par cilvēku būt nozīmē arī iespēju par tādu nebūt, dzīve ir vienmēr problēma, absolūta un nedroša avantūra. Īsi: cilvēks būtiski ir drāma. Un drāma ir tikai tur, kur nezina, kas notiek, jo katrs mirklis ir briesmas un drebošs risks. Cilvēks dzīvo pastāvīgā riskā "atcilvēciskoties".

Cilvēks nepārtraukti pieviļ pats sevi, mēs nekad pilnīgi sevi nepiepildām, mēs esam nepārtraukta utopija, noslēpumaina leģenda, ko katrs no mums glabā savas sirds dziļumos.

Cilvēciskās dzīves pamatnoteikums tāpat ir nedrošība. Ko mēs smagā cīņā iekarojam, to nedaudzās ģenerācijās varam pazaudēt; viss, kas atrodas cilvēka rokās var izzust kā fantasma. Vēsture ir stāsts par bezgalīgu zaudējumu virkni — stāsts par dekadencēm un ģenerācijām.

"Kultūras nāve, cilvēka liktenis, atkarājas no tā, kas mēs esam savas būtības pamatā. Mēs dzīvi saglabājam kā drāmatisko apziņu, kā klusi čukstošu kontrapunktu mūsu iekšienē, mēs jūtam, ka mums droša ir tikai nedrošība" (V, 30).

Cilvēciskā vēsture ir pilna drāmatisma un neziņas, tā saistīta ar nepārtrauktu cīņu un bezgalīgiem upuriem, tā nav kā tūristu kuģis, kas mierīgi un noteiktā laikā peld uz kādu ostu, kā to domā un pieņem naīvie Eiropas un Amerikas progresisti. Vēsture ir briesmas un neziņa, un lai zinātu kaut ko par sevi, tad mums drosmīgi jāvēro pagātne — jāsalīdzina tā ar tagadni, un tikai tādā kārtā mums dota zināma iespēja izsargāties no kļūdām, par kurām stāsta vēstures drupas. Te ir pamats, kādēļ Ortega progresīvismu uzskata kā abstraktu un mechanistisku domāšanu: mūs nekur negaida osta, kur mēs varētu virzīt mūsu vēstures kuģi. Vēsture augstākā mērā atkarājas no tā, kas mēs paši esam savā būtībā.

“...Doma nav cilvēka dāvana, bet gan smags, nedrošs, gaistīgs ieguvums” (V, 303).

Tādēļ Ortega koriģē mazliet smieklīgo un augstprātīgo 18. g.s. cilvēka definīciju, proti, ka cilvēks ir *homo sapiens*. Pareizāk būtu teikt, cilvēks ir *homo insipiens*, proti, cilvēks atkrīt dzīvnieciskumā un par šo baigo un traģisko situāciju mēs visskaidrāk esam pārliecinājušies un pārliecināties kara notikumos.

“Metafiziski jānopelni sava dzīve”...

Cilvēks ir brīnišķīgs, ja tas patiesi ir cilvēks. Mēs esam atraduši no cilvēka tāpat kā no Dieva un visa pārdabīgā, kas mūsos vairo cilvēcisko apziņu, kas mūsos kāpina mūsu vienreizīguma izjūtu, asina mūsu domas un stiprina mūsu dvēseli. Būt par cilvēku ir grūts un bezgala atbildīgs uzdevums.

Vajadzīgi ilgi gadi, smaga darba gadi, kamēr cilvēks no jauna pats sevi atklās un no jauna pats sev piederēs. Dzīves īstenība tās sarežģītajā parādībā ir grūti iegūstama. Tā mums nav ielikta klēpī kā kāda mūžības dāvana. Ortegā filozofijā atkārtojas viena doma un varbūt tā ir visretākā doma, kāda mūsu gadsimtā vispār domāta: cilvēkam ir dota abstrakta iespēja eksistēt, bet īstenība tam nav dota.

“Tā ik minūti jāiekaro, cilvēkam n e tikai ekonomiski, bet arī metafiziski jāiekaro sava dzīve” (V, 333).

Tātad dzīvot cilvēkam nozīmē *kaut ko darīt*, lai dzīvē *kaut kas* būtu. Cilvēks nav tikai daba, viņš ir kaut kas vairāk nekā daba — viņš savās domās, savā darbā, savā radišanas dziņā stāv ārpus dabas, viņš ir tās pārvarētājs.

“...Cilvēks nav lieta, bet pretenzija, pretenzija būt par šo vai to” (V, 335).

Tas nozīmē, ka katram no mums dzīvē veicams kāds īpatnējs uzdevums, kāda vienreizīga no mums atkarīga misija. Cilvēki savā dabā ir tik dažādi, kas vienam ir patīkams, tas citam nepatīkams, kas vienu aplaimo, tas citu dara dziļi nelaimīgu, kas vienam ir dzīves jēga, citam visnegantākā garlaicība. Tādēļ mūsdienu vislielākais noziegums ir tas, ka visus cilvēkus grib uniformēt, visus padarīt vienādus un visiem uzspiest vienu gribu, vienu pārlicību, vienu uzskatu. Bet tas, kas mūs par cilvēkiem padara, ir mūsu personīgā piepūle sekot savam īpatnējam aicinājumam, paliekot tam uzticīgi laimē un postā, pārpilnībā un galējā nabadzībā. Tāds cilvēks vienmēr zina, kas viņš ir un kāds viņa dzīves plāns.

“Cilvēkam, vai viņš grib vai negrib, pašam sevi jārada, pašam sevi jātēlo” (VI, 337).

Tātad dzīve augstākā nozīmē ir mūsu personisks veidojums. Dzīvojot nozīmē atrast līdzekļus, lai ieīstīnātu programmu, ko mēs paši sev uzstādām, lai mēs būtu par to, kas mēs esam.

“...Tagadnes cilvēks nezina, kas viņš var būt, viņam trūkst fantāzijas, lai atrastu savas personīgās dzīves saturu” (VI, 340).

Mēs dzīvojam tehnikas laikmetā, tehnisku atklājumu neierobežotā laikā, bet šī tehnika garīgi cilvēku izsmēlusi, to padarījusi tukšu, jo tā nav spējīga dot dzīvei saturu. Tādēļ mēs dzīvojam vistehniskākajā, bet īstenībā vistukšākajā laikā.

Dzīve nav tikai nepieciešamība, bet arī lukss, zināma veida sports, prieks ne par darbības iznākumu, bet par pašu darbību.

Mūsdienu racionālā civilizācija, ekskluzīvi orientējoties uz matēmatisko, fizisko un bioloģisko pedagogiju, ir pierādījusi, ka šo disciplīnu nepietiek, lai atbarbarizētu cilvēku. Šīs disciplīnas tikai tad iegūst nozīmi, ja tās

pakļaujam autentiski vēsturiskai audzināšanai, humanitārajām zinātnēm. Vēsturiskā apziņa mums palīdz izvairīties no cilvēciskiem maldiem, palīdz saglabāt patiesību.

Mistika.

Ortegas filozofijā valda augsta racionalitāte, skaidra domāšana, dziļa istenības pazišana. Bet viņa racionālajā istenībā ir zināma sliekšme norobežoties no pārļaicīgiem, metafiziskiem jautājumiem. Kur viņš ierunājas par mistiku vai Dievu, tur mēs jūtam viņa dezorientāciju, viņa gribu — misticismu saistīt ar teoloģiju. Katrs mēģinājums racionāli tuvoties beidzas triviālos prātojumos, psihoanalitiskas dabas patapinājumos. Te Ortega zaudē savu smalko skatu — te sākas racionālisma nespēja ielūkoties mistikas būtībā. Te vajadzīgs vēl vairāk nekā prāts, te vajadzīga ticība, proti transcendentāls organs, kas iet pāri parasto jutekļu un vulgārā prāta robežām. Te prāts jūtas pazudis, nedrošs un nenoteikts. Mēs neko vēl par sevi nezinām, ja neesam sevi aplūkojuši no mistiskā pārdzīvojuma krasta, kas mūs šķir no racionālā dzīvnieka. Mistika ir noslēpumainā pāreja, neredzamais tilts, ko pārejot mēs iekļūstam cilvēciski-dievišķajā joslā, tā apmainot cilvēciski-dzīvniecisko esmes pamatu pret cilvēciski-dievišķo.

Tiro prātu Ortega aizstāj ar vitālo prātu, un šai ziņā viņš laimīgi atrod izlīdzinājumu starp Kantu un Nicši, bet mistiku nelaimīgā kārtā sajauc ar erotiku, t.i. mistisko un erotisko pārdzīvojumu sublimē iemilēšanās skurbumā, sava veida pašhipnozē. Te mēs spiesti ieskatīt: par daudz psihoanalitisko zināšanu, par maz garīgā, subtili reliģiozā pārdzīvojuma.

A s t o t ā   n o d a ļ a

KRISTĪGĀ EIROPA UN TĀS

GARĪGĀS REALITĀTES

Eiropas gars, kaut tas uzrāda visdziļākās dekadences pazīmes, būtībā vēl saglabājis pietiekami daudz vitalitātes, spontanitātes un dvēseliska dziļuma. Ja Eiropā šie spēki vēl dzīvi un iedarbīgi, tad mums nebūtu iemesla pārāk norūpēties par kristīgās kultūras bojā eju. Bet vai Eiropa patiesi apzinās savu iekšējo misiju? Tas ir jautājums, kas bieži ar nomācīgu smagumu uzveļas, vērojot tās nespēju tikt galā ar savu sociālo un politisko dzīvi, vērojot tās maziskās un šaursirdīgās domstarpības, augstsirdības un iecietības, sapraššanās un iejūtas trūkumu. Bet par spīti šai tragēdijai, kas norisinājusies un norisinās Eiropas atklātības skatuvē, iekšēji tā uzrāda potences, kas pieder vienai nedalāmai dvēselei, vienam nesamaināmam garam.

Cik dziļu un kopīgu dvēseles izjūtu Eiropā izraisījis Rainers Maria Rilke! Vai tās nav visu mūsu kopīgās ilgas pēc klusuma, pēc vienības ar kosmu un tā pirmgaru — Dievu? Vai tas nav mūsu intimākais aicinājums — atgriezties sava Es noslēpumā? Vai viņa māksla, sublīmās intimitātes ceļš, nav mūsu dvēseles visreālākā atklāsme? Rilke ir dzīvs visās smalkākās un labākās Eiropas dvēselēs. Visklusākā mākslas valoda tiek runāta

visklusākām un trauslākām dvēselēm. Un kas šo kluso skaņu reiz saklausījis, tam dzīvības un nāves mistērija top par vienību, par augstāko kārtības saskaņu. Tādas dvēseles nekur un nekad neaiziet bojā, tās pazīst savu vērtību sevī, tās vienmēr atdzimst savā dievišķajā skaistumā. Atdzimšanas mūžīgā metamorfoza ir Eiropas gara nekad nenorietošā saule, tā ir dzīvības gaisma, kas nepazīst nāvi, kas nešausminās nebūtības priekšā. Dievišķā kārtība nebūtībā nav paredzēta, tur ir tikai metamorfoza, ir tikai pāreja no zemākā uz augstāko stāvokli, no dzīvnieciskā uz cilvēcīgo, no cilvēcīgā uz dievišķo. Tas ir gars, kas nemirst, kas aizvien atklājas jaunās formās un jaunos veidos.

Rilkes dzīvības mistiskā inspirācija blāzmo kā tāla, bet reāla rītausma, un kas likās mūsos miris, ir tikai dusējis, lai, jaunai dienai atnākot, atkal mostos. Pār radību ir pacelta Dieva roka, tā mūs nenogurstoši svēti jaunai dzīvībai.

Ir kāds neizdibināms likums cilvēciskās parādībās, kāds apslēpts dievišķs viedums: Eiropas vissmagākā garīgā depresijā, visbarbariskākās varmācības uzplūdos, kādi pār cilvēci nāk karu un revolūciju laikos, parādās kāds cilvēks, kas pavēstī jaunu, nebijušu vārdu, izdara kādu nedzirdētu brīnumu. Rilkes pārlaicīgā parādība mūsdienu Eiropas gara dzīvē ir viens no stiprākajiem morāliskajiem spēkiem: viņš māca pazīt iekšējo cilvēku, pazīt kluso draudzību ar lietām, atklāt pasauli par jaunu. Viņš liek noskārt, kāda pacietība, kāda askēze nepieciešama, kāds gribas spēks — katru dienu no jauna sākt dzīvi, līdz beidzot sirdī nolaižas ilgotā svētcere. Griba pilnveidoties, pārspēt savu cilvēcisko nespēku, griba atjaunoties garā, Rilki dara par mūsdienu tīrā skata un inspirācijas spārnotāko paraugu. Tas ir garīgais spēks, kas Eiropu atjauno un iekšēji dara neievainojamu, garīgā suverenitāte, kas atrodama kristīgās pasaules lielo kontemplācijas meistarū vidū, kāda bija sv. Terēza,

San-Huans de la Kruss vai sv. Deniss. Šo meistaru skats ir neieinteresēts, viņi neko sev nevēlas, viņi nekā negrib iegūt — viņi savā askēzē jūtas pilnīgi un savā mizērā — bagāti.

Bet mēs nedrīkstam sevi maldināt, iegrimstot Rilkes ezotriskajā mākslas pasaulē, nedrīkstam apmiglot patiesības instinktu ar mākslas vīrāka dūmiem. Rilke ir sava laikmeta bērns un viņa skats pievērsts galvenām kārtām divām lietām — dabai un savai sirdij. Dabā viņš dzīvo un savā sirdī klausās kā vienīgā, patiesi esošā dievībā un nemirstībā. Kas iet pāri dabai un sirdij, tas viņam liekas maz noteikts, pārāk maz ar zemi saistīts.

“Mums vistīrākā veidā jāpaliek un jātop par to, kas mēs pašreiz, šeit, radniecīgi kokam, puķei, zemei, esam”.

Viss pārējais viņam ir tikai līdzība un hipoteze, tikai neziņa un pretruna. Ja ir kāda atbilde, kāds atrisinājums, kāda līdzsvara iespēja zemes virsū, tad tā ir mūsu sirds. Sirds ir vienīgā vieta, kur mirušie pēc nāves iemājo:

“Bija tik aizkustinoši just, ka aizgājušais tikai tur (sirdī) vēl mita.”

Kristīgie priekšstati par aizkapa dzīvi viņam ir periferiskas hipotezes un vienīgā īstenība ir — zeme un tās pārvērtību norises un sirds, visu pretstatu izlīdzinātāja:

“Visi šķietamie pretstati kādā punktā sastopas un dzied savu kāzu himnu, un šī vieta — pašreiz — ir mūsu sirds” (Inselalmanach, 1937, 111).

Sirds Rilkes uztverē ir kaut kas metafizisks, kaut kas pārlaicīgs, kaut kas vārdā nenosaucams, ārkārtīgs un savā pirmdzelmē — dievišķīgs.

“Kas reiz nav sēdējis baiguma pilns savas sirds aizkara priekšā?”

Aiz sirds aizkara slēpjas parādības, baigas un reizē bezgala tuvas, kas tās nav spējīgs skatīties, tam dzīve nekad neatklāj savu tūkstošveidīgo un neaptveramo seju. Rilke pārdzīvo savas esmes vienreizīgo parādību kā nepārtrauktu brīnumu, kura priekšā viņš jūt bijību un

pārsteigumu. Rilkes novēršanās no triviālās domāšanas, skatīšanās, jušanas, viņu dara savam laikam svešu, bet arī bezgala nepieciešamu — viņa ekskluzīvajā dabā izjūtam augstākas garīgas esmes parādību, sāpīgi pārdzīvojam to, kā mūsu laikam visvairāk trūkst — gara suverenitāti pār matēriju, dvēseles piederību gara augstākiem reģioniem.

Rilkes māksla ir nenogurstoša piepūle — no sevis aizvien prasīt augstāko spēku maksimu, sevi nemitīgā darbā un pacietībā kaldināt:

“Pacietība un darbs ir īstenība, un tie kuru katru mirkli var pārvērsties maizē. — Il faut toujours travailler — katreiz man teica Rodēns, kad es sāku viņam žēloties par ikdienas dzīves sašķeltību.”

Inspirācijas vien nepietiek, vajadzīgs smags un sūrs darbs, vajadzīga disciplinēta darbdiens! Patiesu panākumu lielākais šķērslis, varētu teikt, niknākais ienaidnieks ir steiga, nepacietība un neizturība. Eksistences nedrošības draudošā bezdibeņa malā dzīvodams, viņš skaidri apzinās, ka darbs ir vienīgā īstenība, vienīgā nepieciešamība, kas viņu sargā no fiziskās un garīgās bojā ejas. Šai bojāejas noskaņā dzīvodams, viņš raksta savus darbus, būvē tiltu no redzamās uz neredzamo eksistenci, jūt, ka pa šo tiltu viņš tuvojas Dievam un Dievs viņam. Šai apziņā slēpta visas cilvēces pestītāja realitāte un meklējama Rilkes gara vienreizīgā kvalitāte.

Viņa dzeja, proza, vēstules caurstrāvotas ar dziļu un neatkārtojamu pasaules izjūtu, kas iet pāri lietām, kuras viņš ietver savā redzes lokā, cilvēkiem, kurus viņš pārdzīvo, un beidzot sev pašam, kam viņš veltī savu uzmanību kā lielākam, neapraktāmākam brīnumam. Nekas nav bezjēdzīgs, nekas nav bez izredzēm, kas kosmiskas tapšanas gribā uzņemts: Dieva plānā visam ir paredzēta sava vieta, savs uzdevums, savs liktenis.

“Dzīves tāles un iespējas nevaram iedomāties, ka tās

jebkad būtu pilnīgi izsmēlamas. Nekāds liktenis, nekāds atteikums, nekāds posts nav pilnīgi bez izredzēm...”

Viss piepildās mūžīgo likumu noteikts, lai te dzīvē cilvēks sevi apzinātos kā vienreizīgu parādību, kā ceļotāju starp dzīvību un nāvi. Nāve ir tikai tālākā attīstības pakāpe, tā nav nevēlams ļaunums, bet neatņemama dzīvības sastāvdaļa. Tā nav visu lietu beigas, bet jauns sākums, jauna perspektīve mūsu dzīvības tālākā gaitā. Viņš paplašina dzīves loku un iet tam pāri: caur nāvi un Dievu cilvēks ieiet visuma bezgalīgajā apziņā.

Mīlestība — nopietns un atbildīgs darbs.

Mīlestība ir cilvēciskās esmes augstākais stāvoklis, un tie, kas mīl, nedzīvo tikai no laicīgā, mīlestībā Dievs viņos patiesi top un nāve nevar viņus apdraudēt: mīlestība ir spēks, kas liek visām robežām krist, kas cilvēku šķir no Dieva. Mīlestībā cilvēks savu esmi transcendē, to paplašina viņpus nāves sfairā. Bez metafiziskā pārdzīvojuma dzīve ir strupceļš, īstenība tikai šai pārdzīvojumā iegūst savu pilnību, savu augstāko kāpinājumu.

Rilkes cilvēciskā piepūle bija — dzīvību un nāvi apvienot lielā pāresmes pārdzīvojumā, cilvēcisko novest līdz pēdējām robežām, to paplašinot līdz dievišķās esmes apziņai.

Mīlestība, kas cilvēku visdziļākā būtībā pārveido, ir smagākais, bet reizē arī visauglīgākais pārdzīvojums: mīlestība nav rotaļa un bauda, bet nopietns un atbildīgs darbs. Vīrietim mīlestībā jāizaug par vīrišķīgu — un sievietei par sievišķīgu cilvēku. Īsts mīlestības pārdzīvojums rodas, kur mīlestība plūst no cilvēka uz cilvēku un ne tikai no vīrieša uz sievieti.

“Un šī cilvēcīgā mīlestība, kas būs bezgala smalk-

jūtīga un klusa, laba un dzidra gan saistoties, gan raisoties — līdzināsies tai mīlestībai, kurā divas vientulības cita citu sargā, robežo un sveicina”.

Mīlestība jāmācās, un tur vajadzīgs “miers, pacietība un kontemplācija”. Īsi: mīlestība ir nopietns un atbildīgs uzdevums un kas to atstāj nejaušībām un gadījumam, tas nekad mīlestību neiepazīst un pats sev sagatavo drošu galu. Dzīve, kas Rilke ir lielāka nekā liktenis, prasa nepārtrauktu darbu, prasa lielu meistarību. Mēs visu sabojājam, tiecoties pēc viegliem priekiem un lētām baudām, mēs aizvien vēl esam dzīves diletanti — mēs baidāmies no darba smagmes, mēs neapzināties mācīšanās nopietnību: “Par mīlestību runāt nozīmē runāt par izturību”.

Attīstības noslēpums ir mūžīga kustība un tā nebeidzas ar nāvi, bet iet tai pāri, citas esmes neizdomājamās reģionos.

Rilkes iekšējā dzīvē atrodamas un saskatāmas visdažādākās metamorfozas, bet šī šķietamā labilitāte ir ārēja, ar noteiktu un nesamaināmu vienreizību viņš mūs uzrunā no dziļa pirmatnēja pārdzīvojuma: visu nolietoto, konvenciālo atmest, visur un visās lietās būt gatavam atjaunoties, dzīvot saskaņā ar savu vienreizīgo un neatkārtājamo dvēseles būtību. Vai tas nav priekšnoteikums eiropiskās kultūras neiznīcīgai jaunībai?

Dievs viņam nav vārds, kas būtu bieži lietojams, bet klusētājs bezdibenis, kurā viss cilvēcis nogrims un no kura atkal viss cilvēcis iznirst, viss no jauna sākas. Dievs viņam nav izsakāms, viņam nav cilvēka izskata, ne cilvēka jūtu: “...Dievs nav arī “mīlestības virziens”, viņš ir immanents visuma plašajās tālēs”.

Noraidīdams katru cilvēcīgo priekšstatu par Dievu — līdzīgi Ļ. N. Tolstojam — Rilke nāk pie atziņas, ka visi priekšstati par Dievu ir melīgi un pārejoši, tikai pats Dievs ir mūžīgs, tikai Viņa darbs ir neiznīcīgs. Rilke tiecas

“iznīcināt aizspriedumu, ka zeme esot slikta... Visi mūsu debess priekšteči taču saistīti ar zemi”.

Zemes dzīve nevis jānīcina, bet jācenšas tai piešķirt lielāku vērtību, tā jāintensivē un jāizdzīvo visplašākā un dziļākā nozīmē.

Šaipusība un baznīcas krīze.

Mūsu laikmeta būtību nepauž nedz kristiānisma noliegšana, nedz atzišana, bet tieksme pārcelties uz dzīvi šaipusībā, dzīvi pieņemt tās dotajā un pieejamajā realitātē. Sadursme ar kristīgās pasaules izjūtu ir nenovēršama ar tās fundamentālo atziņu, ka šī dzīve ir tikai pārejas stāvoklis, ka tā nav galīga, bet bezgalīga, ka tā savā augstākā attīstības stāvoklī ir immateriāla un kā garīga substance — dievišķa. Nīčšes Antikristā mēs “in summa summarum” atrodam mūsu gadsimta pamattezi: kristiānisms ir slimība, tā pārvarēšana nozīmē Eiropas atveseļošanos, atgriešanos pie dabas pirminstinktiem. Šai virzienā vairāk vai mazāk kustas Rilkes intimākās domas un tā izaug viņa antikristiāniskā nostāja.

“Kristiešu nelaime, ka viņi pasauli padarījuši apšaubāmu (apšaubāmu!) un sliktu — līdz beidzot atjautīgākajiem bija jāsaka: — ja nu pasaule ir tik slikta, tad tā vismaz ir pietiekami laba, lai mēs to izmantotu... Un ļaudis to arī nekrietni izmanto. Kālab viņi tā dara? Jo viņiem arvien tiek apgalvots, ka šeit ir tikai paciešami labais, bet patiesi labais atrodas kaut kur citur, kādā pilnības sfairā”.

Rilkes antikristiānisms īstenībā ir tas konflikts, ko ar kristīgās baznīcas dogmām izcīnījuši viskristīgākie mūsdienām visnepieciešamākie cilvēki — Ļ. N. Tolstojs, Merežkovskis, Romēns Rolāns, Unamuno — viņi visi gluži pamatoti brīdināja kristīgo baznīcu no birokratiskā,

ierēdnieciskā un mietpilsoniskā gara. Viņi prasīja lielāku vērību un iecietību no baznīcas puses pret dzīves Istenību, viņi norādīja uz gadsimta pretrunām, kādas pastāv starp baznīcas kultivētām dogmām un Kristus patiesībām. Veselu pusgadsimtu viņi kristīgo pasauli brīdināja no briesmām, nenogurstoši pūlējās atmodināt baznīcas valdošajās aprindās apziņu, ka kristīgā baznīca kļuvusi par Kristus kapa akmeni un pilsonisku plāpu tukšas izrunāšanās arēnu, ka īstais Kristus ir nozudis kā adata vēsturisku atkritumu kaudzē. Kristīgā baznīca savu vēsturisko un dievišķo uzdevumu nav izpildījusi: tā savā starpā sašķēlusies, sanaidojusies, Kristus patiesības patvaļīgi un ļaunprātīgi izmantojusi, ar varas un varmācības asinīm aptraipījusi savu dievišķi-cilvēcīgo misiju. Īsi: Kristus ir izdzīts no kristīgās baznīcas un viņa tukšajā vietā apsēdies Antikrists.

Šī apsūdzība pret kristīgo baznīcu nākusi un nāk no dziļāko kristiešu sirdīm, nāk aiz dziļa izmisuma, aiz mīlestības pret Kristus patiesībām, aiz norūpēm par kristīgās kultūras likteni.

Aizstāvēties neieskatot savas kļūdas arvien nozīmē zaudējumu. Ja šodien Eiropā morāliskais cilvēks atkritis primitīvā barbarismā, ja nav spējīgs valdīt pār sevi un nodrošināt savu vietu dzīvē, tad tam par iemeslu ir nenoteiktība savu ideālu izvēlē un savas eksistences aprobežošana personīgas, egoistiskas dabas interesēs. Pārpersonīgas dabas jautājumi, lai cik tie svarīgi un izšķirīgi vispārējās dzīves labā, tiek vieglprātīgi vai arī neapzinīgi aizstāti vai nobīdīti pie malas kā lieki un nederīgi. Dzīves kārtība, reducēta egoistiski šaurā lokā, vienmēr beidzas nihilismā vai materiālas dabas primitīvismā. Mūsdienu traģiskas saknes nav tik daudz meklējamas ideju trūkumā vai dzīves izjūtas izsmeltībā, kā nespējā pacelties pāri savai cilvēciskai eksistencei, nespējā ieskatīt vispārējās dabas absolūto likumību, nesatricināmo kārtības gribu, kāda atklājas gan materiālas, gan garīgas dabas parādībās.

No viendienas skurbuma, no viendienas eksistences cīņām pārceļoties garīgas dzīves zonās, viegli varam pārlicināties, ka tā, ko mēs uzskatām par dzīvi, ir istās dzīves slīdoša un vizuļojoša perifērija, tikai nojausma par patiesās dzīves dzelmēm.

Kas mūs šodien visvairāk apdraud, ir dzīves diletantisms: cilvēks, atrauts no sevis kā no visa esošā pamata, bez pietiekamas nopietnības un atbildības sajūtas izmanto dzīves dotās iespējas — vienalga, vai tas ir zinātnē, mākslā, politikā vai saimnieciskā dzīvē, tādā kārtā kļūdamas par dzīves spekulantu un nevis tās nenogurstošu un nesatricināmu līdzradītāju. Ar nožēlu varam konstatēt, ka dzīves spekulants ielauzies tādās joslās, kur agrākos gadsimtos tas bija pilnīgi neiespējami — mākslā, literātūrā, zinātnē, politikā. Pasaules lietas nevirza absolūta patiesības un vērtības apziņa, bet relatīvas izdevības un panākumu aspekts. Bet pasākumam, kas nebalstās iekšējā kontinuitātē, kam nav patiesības mērauklas, draud sabrukums, nenovēršama bojāeja.

Ko nozīmē šodien, piem., literātūrā tā saucamie "bestselleri", ja ne bezcerīgu mūsu gadsimta tukšību, ļaužu neziņu par savu patiesību un vērtību, par savu gaumi un intīmajām vēlmēm. Ne tikai arī cilvēks kļuvis par numuru un sēriju upuri, bet arī iekšķīgi. Šī parādība cilvēku kā dzīvu un apzinīgu būtņi nožņaugusi, to pārvērtusi par bezgribas fantomu spekulācijas nihilistiskajās orgijās.

Istai literātūrai, istai mākslai un zinātnei nav nekā kopēja nedz ar spekulāciju, nedz ļaužu patiku vai nepatiku, tā augstākā mērā ir patiesības un vērtību, darba un pacietības pasaule. Zūdot šiem pamatieskatiem par dzīvi, pasaules arēnā parādīties viendienas profita cilvēks ar propagandas un reklāmas skaļajiem saukļiem. Šai nožēlojamai parādībai pasaule seko, sapņodama par laimi zemes visū, bet ieguvums ir vilšanās un dvēseles mizēra.

Pasaulē ir laime, patiesa un stabila laime, bet tā nekur citur nav meklējama kā patiesības apziņā un personīgu vērtību radīšanā un to nostiprināšanā, respektēšanā un turpināšanā.

Mūsdienu divējādas sejas.

Eiropā pamazām, bet neatlaidīgi nostiprinās apziņa, ka Absolūtā daba ir nepazīstama, bet tās klātie visur jaušama — dabas parādību norisēs un cilvēka garīgās dzīves veikumos. Mūsdienu zinātne, uzspridzinot ap sevi materiālisma saceltos vaļņus, aizviņ neatlaidīgāk atkārtot domu, ka matērija, laiks un telpa ir kaut kas, kas ekskluzīvi eksistē kā sevī esošs spēks, kā gars, kas visu caurstrāvo un visam piešķir savu vienreizīgo un neatkārtojamo likteni. Un šo garu nav iespējams pārveidot vai novirzīt mums vēlamā virzienā, tas ir mūžīgs savā patstāvībā un nemainīgumā, to reliģiozā apziņa izjūt kā Dievu. Dieva jēdziens tātad ir realitāte, vienīgā augstākā realitāte, kurā mēs iemāojam, no kuras mēs dzīvojam un ārpus kuras mēs sevi kā patiesi esošus nemaz nevaram iedomāties. Dievs nav nedz sākums, nedz beigas, bet mūžīgas radīšanas un attīstības nepārtraukta kustība, un šai kustībā cilvēks ir niecīgs loceklis starp materiāli neapzinīgo un garīgi apzinīgo pasauli, starp matērijas pārejošo un gara mūžīgo parādību. Apziņa, ka mēs neesam nejaušība, bet mērķtiecīgs spēks kosmiskās norisēs, mūs pilda ar pašlūgumu Tam, kā vārdā mēs te dzīvojam un kam kalpojam. No mūsu bezgala niecīgā redzes viedokļa mums viss liekas tumšs un neskaidrs, liekas, katrs solis, ko mēs speram uz priekšu, ir solis nezināmā pasaulē. Bet mums atceļa nav, mums visiem, ja gribam pārvarēt pagātnes drupas un chaosu, jābūt līdzīgiem grieķu argonautiem — pāri nāves un drausmu

tumšajiem ūdeņiem jāskata garā kāds pārdabīgs brīnums, kāds augstāks un lielāks nākotnes mērķis nekā mūsu kailās eksistences savstarpējās cīņas, nekā triviālais profita mirklis, kam par upuri kritis bada un baiļu izmocītais tagadnes cilvēks.

Chaosā laikmetu galvenā un dominējošā īpašība ir tā, ka, liekas, vēsture zaudē savu virzienu, dzīves normas savu saturu, atsevišķais cilvēks — savu personīgo dzīvi: daudzi dzīves virzieni saduras nepārvaramās pretestībās, cilvēki, dažādu uzskatu apsēsti, triecas viens pret otru asiņainās un nežēlīgās cīņās, naidis un neiecietība, skepse un cinisms parādās kā valdošie principi. Dzīves izjūtas paasinās, eksistences līdzekļi barbarizējas, dzīves stils disharmonizējas, šaubu bezdibeņi paplašinās, neuzticības un nedrošības sajūta saindē cilvēku savstarpējās attiecībās, cilvēks dvēseliski atkrīt pirmatnējā vientulībā. Par spīti mūsdienu teknikai, zemes, gaisa un ūdens satiksmei, cilvēkam vairs nav kur braukt, nav kur apstāties, nav kas viņu gaida, visur viņš ir lieks, pamests, izstumts. Drausmīga dvēseliska izolācija moka mūsgadsimta cilvēku.

Nav ideālu, kam šodien godīgi ticētu, tie vai nu atrodas deģenerācijas stāvoklī, kā kristīgie ideāli, vai parādās skatuvē kā viskailākā tirannija, piem., boļševismā. Vārds ir profanizēts, tas kļuvis par propagandas un spekulācijas kalpu, par nožēlojamu viendienas mušu. Uzticību sev esam zaudējuši, un šai faktā slēpjas mūsdienu vismelnākais izmisums. Šai izstumtības sajūtā cilvēks palicis gluži viens ar savu likteni, neaizsargāts un pamests. Mūsdienu māksla, filozofija un beidzot visa sabiedriskā dzīve ir izmisuma dezorganizēta un dezorientēta. Labākie cilvēki tik vientuļi, tik nomākti un savstarpēji sašķēlušies, ka liekas, vienīgā realitāte, kas mums palikusi — sagatavoties nenovēršamai bojāejai. Šo noskaņu diktē mūsu mežonīgā vientulība un mūsu bezcerīgais izmisums, dzīves spoguļi

mēs skatām nāves tukšo un baigo seju, ko bailēs palielinām līdz pārmērīgām dimensijām.

Bet daba ar savu atjaunošanās spēku māca, ka bojāejas bailes ir mūsu sirdslieta, mēs esam zaudējuši lielu un skaidru ticību savam cilvēciskajam uzdevumam, kļuvuši slimi aiz ticības trūkuma. Mūsu gudrība kļuvusi pārāk sirmgalvīga, mūsu pasākumi pārāk racionāli, mēs baidāmies kļūt savās acīs bērnišķīgi un smieklīgi. Un tomēr, par spīti pedantiskai piesardzībai, par spīti pārmērīgajam pamatīgumam zinātnē, mākslā, literatūrā, politikā, par mums kaut kur kāds zobojas, mēs to jūtam, skatoties mūsu sadzīves diletantismā, par to pārliecināties politiskajā neurastenijā, konstatējam gandrīz visās mākslās, zinātnes un kultūras pasākumos, mēs jūtam, ka kaut kas ir nepareizs, kaut kas ačgārni, kaut kas būtībā smieklīgs.

Vai pasaules skatuvē nav parādījusies tas augstprātības gars, tas ķēmīgais h y b r i s , tas senilitātes ārprāts, kas cilvēkam liek apreibt vienīgi no sevis, dzīvot vienīgi sev, saskatīt vienīgi sevi, pielūgt vienīgi sevi. Vai tas nav pazemības trūkums augstāku, reliģisku varu priekšā, bijības projene dabas priekšā, īpaši bijības trūkums sava un cita Es priekšā, tieksme visu atkailināt, visu simplicēt un izskaidrot, visas robežas sevī un dabā pārkāpt un profanēt dievišķās patiesības, ko kopš gadu tūkstošiem tik neatlaidīgi reliģiozais instinkts mudinājis sargāt un aizstāvēt? Atrofējoties reliģiskam instinktā, atrofējusies arī bijības izjūta, tās vietā stājusies bezkaunība, kailais cinisms, neierobežota patvaļa un bezjēdzīga izvirtība: Sodomas un Gomoras atmosfāira valda Eiropas lielpilsētās. Vērojams neapturams kritiens gaumē, dzīves stilā un īpaši cilvēciskās attieksmēs; māksla top par mākslas parodiju, cēlumu, godīgumu un uzticību nomaina nekrietnība, meli un nodevības, patiesību rauga aizstāt ar derīgumu un varmācību. Ko agrākos gadsimtos atļāvās subalternas un noziedzīgas padībenes, to šodien sev atļau-

jas valstsvīri: melus runā no tribīnes un visnoziedzīgākās rīcības mēģina aizsegt ar kaut kādām vispārības interesēm, kur īstenībā saskatāma vienīgi dažu demagogu noziedzīgā un melīgā godkāriība. Pasaule to tādēļ pacieš, ka tā pamazām un sistēmātiski atradināta no patiesības, taisnības un svētuma izjūtas, to meli maz skar, varmācības nesatricina un zaimošana neaizvaino.

Bet aiz mūsdienu barbarisma skatuves ir pamati citām iespējām — bijībai patiesu zināšanu priekšā, ticībai augstāku principu eksistencei, pazemībai dievišķu varu priekšā. Eksperimentu delīrijā rodas ieskats, ka zinātne ir tikai niecīgs ziepju burbulis pret milzīgo neziņas okeanu, kas apskalo mūsu esmes un mūsu fainomenu pasauli. Apziņā, ka viss atkarājas no absolūtas likumības dabas parādību norisē, pamazām, bet nenovēršami fizika kļūst par metafiziku, materiālisms par spirituālismu, irrelīģija par sublimu Dieva klātienē pārdzīvojumu.

Viens no viedākajiem mūsdienu filozofijas domātājiem, Vilhelms Diltejs (Dilthey), sava mūža beigās izteicās, ka bez reliģijas vai metafizikas visas mūsu zināšanas, visa mūsu filozofija ir bez īstenības un iedirbes spēka. Patiesība nav kāda atsevišķa domātāja monopols, bet katrs domātājs sevī atspoguļo kādu patiesības gaismas staru. Katrā istā filozofā mēs varam godināt kādu patiesības daļu. Dvēseles neiznikstošie spēki mūs atjauno un nepārtraukti liek tiekties pēc gaismas, brīvības un dzīves daiļuma. Mūsu nākotnei jābūt kontinuitātē ar pagātņi:

“Vecie dievi mums jāņem līdz katrā jaunā dzimtenē. Mūsu dzīves melodija ir pagātnes pavadītāju balsu noteikta” (W. Dilthey, VII, 224).

Ja mēs sevī uzņemsim uzticīgi un pateicīgi kristīgās kultūras tūkstošgadīgo mantojumu, tad, lai nāktu kāda nākotnes diena nākdama, mēs nejutīsim nedz sevī, nedz ap sevi tukšumu, mēs būsim spējīgi arvien atjaunoties, spējīgi sevī pārvarēt chaosu.

Freudiskā psihoanalīze, kas draudēja iznīcināt cilvēciskās esmes integritāti, visu reducējot Libido dogmā, pamazām pār cilvēku prātiem zaudējusi vai zaudē savu nozīmi. Cilvēks savā apziņas kosmā ir sarežģītāks, dziļāks un savā pirmparādībā dievišķīgāks nekā tas spoguļojas mūsdienu literatūrā, filozofijā un politikā. Šo patiesību lēnā, bet neatlaidīgā darbā apliecinājis C. G. Jungs. Viedums viņam vairāk nozīmē nekā zināšanas. Ar zināšanām mēs mēdzam mētāties kā ar akmeņiem: tās mūs intimi maz vai nemaz neapmierina. Viedumā piedalās visa cilvēciskā esme: apziņa, zemapziņa un universa izjūta. Mēs neesam tikai tas, kas esam, bet arī tas, kas neesam. Mūs veido pārdabiski spēki, kas atrodas ārpus mums. Psihologija te kļūst par metapsiholoģiju, racionalitāte par augstāko metaracionalitāti. Mūsu apziņa, māca Jungs, atgādina staru metēju, mēs redzam tikai to, kas nonāk tās redzamības lokā, bet dzīvo un eksistē arī tas, kas paliek tumsā, kas atrodas ārpus šī loka. Ko šodien apzināties, rīt jau var būt neapziņā. Apziņas dzīve ir mainīga, grūti apjaušama un vēl grūtāk izpētāma. Zemapziņā nogrimušais neiznikst, neizzūd, bet tālāk dzīvo, tālāk darbojas. Apziņa ir tikai niecīgs gaismas plankums mūsos: dvēseles saturi ir neizmērojami un neizsakāmi, tādēļ viss, ko mēs šai vai citā mirklī izsakām, arvien ir maz — pareizāk, mēs sevi tikai modinām, un mūsu dvēsele atmodusies maz atceras, kas tā bijusi miegā, resp. kas tā bijusi savā pirmstāvoklī. Savas dzīves saknes mēs neredzam, tās dziļi slēptas mūsu zemapziņā un zemapziņa savukārt atrodas ciešā sakarā ar universu.

Tātad mūsu cilvēciskā parādība savā izpausmē izolēta un nav neatkarīgs fainomens, bet cieši saistīts ar metafizisku Istenību, ar pasaulēm, no kurām mēs nākam un ar kurām mēs nepārtraukti paliekam sakaros, ar pasaulēm, kas ir mūsos un pār mums.

Mēs nestāvam uz vietas, bet kustamies te virzienā uz augšu, te uz leju, te uz dzīvi, te uz nāvi, bet mūsu dvēsele ir viena un nemainīga, neiznīcīga un mūžīga. Šis attīstības ceļš nav vienas paaudzes, viena gadsimta, bet visas cilvēces kopveidojums, un mūsos ir miņa ne tikai no vienas dienas, bet no visām tām tālajām dienām, ko cilvēce izcietusi un pārdzīvojusi, domājusi un jutusi: dvēseles klātieņi mūsos ir bezlaicīga un mūžīga.

Ne mazāk pārliecinošu un dziļu domu atrodam modernā zinātnē. Izcilais atomfiziķis Heizenbergs (Heisenberg) nācis pie atziņas, ka visas matērijas pamatā valda viens vienīgs likums, kura patiesā īstenība nav uzskatāma. Atomu pasaule nav uzskatāma, grūti iedomāties, kā noslēpumainā enerģija izturas un kustas.

“Nav nekādas jēgas sacīt, ka mēs no šī neaptveramā kautkā un grūti saprotamiem matemātiskiem nolīdzinājumiem nekā negribam dzirdēt, jo abstraktākas lietas šķiet, jo īstenākas tās ir.”

Heizenbergs beidzot secina, ka materiālisms agrākā nozīmē zaudējis savu pozīciju, matērija savā pēdējā nosacījumā kļūst immateriāla, garīga.

“Ir jautājums, vai to vispār vēl var apzīmēt par materiālismu”.

Mūsgadsimts ir gigantisks mēģinājums saraut materiālisma važas, pārvarēt aklās kauzalitātes mehānismu un no jauna apzināties mūžīgos un absolūtos likumus, kas veido pasaulu parādības. Zinātne, filozofija un māksla nav nekas cits kā dievišķās gudrības minējums, noslēpumaino dabas zīmju tulkojums. Fantāzija, poēzijas un zinātnes māte, ir vienīgā cilvēka spēja, kas ļauj ielūkoties tādu apslēptu parādību būtībā, kādas ir matērija, dzīvība un gars. Tā ir vienīgā augstākā realitāte, kas pasaulei spēj un var piešķirt jaunu jēgu un nozīmi. Jaunā zinātnes apziņa pamazām, bet neatlaidīgi atbrīvojas no naivā ieskats, ka pasaules problēmas jebkad būtu iespējams atrisināt vai uzminēt. Pasaules būtība ir

bezdzīvīga un tās pēdējie noslēpumi nav nedz apjaušami, nedz aplēšami, nedz izskaidrojami. Cilvēkam ar šo fatālo apziņu jāsamierinās un jāpieņem savs liktenis kā vienreizīga un neatkārojama parādība, vismaz vienreizīga un neatkārojama te laikā un telpā.

Modernā zinātne, samierinādamās ar pazemīgas minētājas lomu, pievienojas savām divām vecākajām māsām — poēzijai un filozofijai. Heizenbergs mūsdienu zinātnieka attieksmi pret pasauli no ārienes pārnes uz iekšieni, no matērijas uz garu, no burta uz saturu:

“Ir svarīgi atomu rakstu pilnīgi saprast, jo šis raksts nav cilvēku izdomāts — tas nozīmē vairāk. Bet ja arī reiz to pilnīgi sapratīs, tad vienmēr sev jāatgādina, ka šai tragēdijā vai komēdijā vissvarīgākais nav burts, bet saturs, un tāpat tas ir ar pasauli”.

Vai šie Heizenberga vārdi neatgādina kādu pārāk senu, pārāk pazīstamu, bet vienmēr slikti saprastu līdzību evaņģēlijā? Pie Jēzus tiek atvesta kāda laulības pārkāpēja, kas, pēc Mozus baušļiem, būtu nomētājama akmeņiem. “Bet Jēzus, pie zemes locīdamies rakstīja ar pirkstu smiltīs” (Jāņa ev. 8., 6.).

Kādas zīmes viņš rakstīja un ko tās nozīmēja? “Kurš no jums ir bez grēka, tas lai met pirmo akmeni uz viņu.” Vai varbūt kaut ko līdzīgu? Te pirmo reizi cilvēces vēsturē saturs uzvar burtu.

Absolūtā klātie.

Visās parādībās, visos notikumos ir aplēpts absolūts saturs, un kas šo saturu spēj minēt, tas nenovēršami nonāk pie atziņas par absolūtā esmi, par to, kas liek tā un nevis citādi būt. Ievērojamais vācu fiziķis Makss Planks (Max Planck) sava mūža beigās atzīstas, ka absolūtā meklēšana ir skaistākais zinātnes uzdevums, “jo

viss relatīvais bez absolūtā nav domājams, relatīvajam tikai tad jēga, ja tam atbilst kaut kas absolūts. Bieži dzirdētais teikums "viss ir relatīvs" ir gan aplams, gan nepamatots. Arī tā saucamajā relativitātes teorijā ir kaut kas absolūts, proti, telpas-laika sakarības mērs; un ir ļoti vilinošs uzdevums atrast to absolūto, kas relatīvajam piešķir jēgu" (Selbstbiographie, 1948, 22-23).

Absolūtais ir kā zinātnes, tā reliģijas un mākslas pamatā. Kur īsta zinātne, tur vienmēr darīšana ar metafiziku, ar esmes pēdējiem jautājumiem.

"Kā iedirbes kvants kvantu teorijā, tā gaismas ātrums ir relativitātes teorijas absolūtais kodols"(Ibd., 30).

Dabas likumība pauž Absolūtā esmi, runā par Dieva mūžīgo un darbīgo klātieni.

Personīgā dzīve briesmās.

Es apziņa, kas šodien neticamā kārtā pievērsta šīs pasaules lietām un notikumiem, ir kļuvusi seklāka, paviršāka un nenoteiktāka. Materiālā kultūra dvēseles dzīvi nav atvieglinājusi, bet apgrūtinājusi un to strupceļā pametusi. Ja mēs sevi salīdzinām ar Romas kultūras norieta laika labākiem cilvēkiem Plīniju jaun. vai Marka Aurēlija apziņas dziļumu un iejūtas spēju, tad mēs ar visu tehniku un kultūras institūtiem esam īsti barbari. Mēs neglābjami zaudējam savu personīgo dzīvi, mums trūkst paškontroles spēju, mēs ejam visam pāri kā satrakotu dzīvnieku bars, neprasīdami, ko mēs samīnam, kas mūsu steigā aiziet bojā.

"Business" gars valda mūsdienās arī tur, kur tam vismazāk vietas — mākslas un zinātnes pasaulē: rakstnieku un zinātnieku impulsus inspirē un nosaka profita gars. Tīrā, dievišķā māksla, profita nesaindētā zinātne atrodama vairs tikai vientuļū, diskrētu un patiesības apgarotu cilvēku vidū, piem., krievu atomfiziķi Sacharovā, kas ar

visu savu zinātnieka personību nostājas patiesības un taisnības pusē. Mūsu laikmeta lielākās un nāvīgākās briesmas: modernam būt nozīmē piemēroties vulgārajai un neveiklajai publikas gaumei, palikt bez ideāliem un dziļākiem radošiem impulsiem, autentiskā Es vietā izvēlēties publisko, mechanistisko un sterilo dzīves veidu ar materiālās kultūras un viendienīgo mirāžu. Ap mums virmo ļaudis labās drānās tērpušies, auto mašīnās un lidmašīnās braucam, greznās un plašās villās un pilsētu namos dzīvojam, bet veltīgi meklēt kādu cilvēku, kas domātu savas vienreizīgas individuālas domas, dzīvotu savu neaizstājamo dzīvi. Priesteri kļuvuši par augsti atalgotiem funkcionāriem, par strīdīgiem pļāpām, par īstenības tālām un aukstām ēnām, kas nemēro garus ceļus, lai atvieglotu kāda vientuļa cietēja likteni, reti kāds apstājas pie sava tuvāka durvīm, lai ieskatītos viņa dvēseles dzīvē, lai ar viņu pavadītu kādu stundu — “liekās un nevajadzīgās sarunās”, kas kalpo vienīgi dvēseles bagātināšanai un stiprināšanai. Dvēseles ideāli kļuvuši par katedru priekšmetu: dzīves īstenība kļūst ar katru dienu nabadzīgāka un vientuļāka, it kā mēs dzīvi būtu pārvērtuši par izolētu retortes objektu. Šai apstākli slēpjas mūsdienu nāves briesmas, mūsu cilvēciskās dzīves diletantisms un chaoss.

Ja mēs izmantojam zināšanas — daudzās un dažādās nozarēs — tad vienīgi tādēļ, lai tās mūsu garīgo esmi kāpinātu un apaugļotu, lai mēs būtu īstenībā tie, kas mēs kā cilvēki varam būt — iejūtas, iežēlas un bijības pilni, lai mēs visdziļākā būtībā būtu cilvēki. Ja mēs pārvaldām apslēptus dabas spēkus, ja mēs tos atraisām darbīgā enerģijā, tad vienīgi, lai kalpotu cilvēkam — kā pirmajam un pēdējam mērķim zemes virsū. Bet visa tā vietā vairojies naidis pret cilvēcības ideāliem, nesavaldītas naida jūtas vēršas pret cilvēku — to iznīcina ar tādiem līdzekļiem, kas ideālā sabiedrībā varētu stiprināt viņa laimi, remdināt viņa ciešanas, atslogot viņa vientuļību:

telegrafs, telefons, radio un beidzot televīzija ļauj cilvēkiem visērtākā un ātrākā veidā sazināties, ir līdzekļi, bet nav satura, ir vārdi, bet trūkst augstākas jēgas. Cilvēks, dievišķais cilvēks ir profanizēts, pārvērsts par zemu un viendienīgu nolūku un aprēķinu līdzekli, par ļaunprātīgi izmantojamu masu bez vārda un nosaukuma.

Mūsu rīcībā atrodas daudz līdzekļu, daudz vairāk nekā jebkurā citā vēstures posmā, un tomēr mēs jūtamies nevarīgāki un nedrošāki, nelaimīgāki un nomāktāki nekā tumšos beztiesību laikos, mēs dzīvojam tumšā eksistences maisā, ko katru mirkli ļaundaru rokas draud iemest baigā nebūtības bezdibēnī.

Kā Damokla zobens pār mūsu galvām karājas demagogu briesmu darbi.

Nedrošība un dezorientācija.

Mūsdienu kāpinātā neurastenija ir nāves bailes, mēs baidāmies ne tikai laicīgi, bet arī mūžīgi savu dzīvību pazaudēt, mēs sākam dziļi šaubīties par līdzekļiem, kas pārvērtušies par mūsu postu un mūsu nāves bacīļu cēloņiem: zinātne centās pierādīt Dieva hipotezi par lieku un nevajadzīgu, māksla un filozofija izsalkušajiem dzīvības maizes vietā piedāvāja akmeņus — un šai gara akmens laikmetā mēs ejam bojā no izolācijas un vientulības, un tas, ko saucam par dzīvi, īstenībā ir akmens cietums ar izsmalcinātu cietuma režīmu. Valsts drošības iestādes: policija ar aģentu tīkliem, armija ar saviem sarežģītajiem aizsardzības tīkliem un organizāciju, liekas, nedara nekā cita kā pēc iespējas ciniski un brutāli apspiež, spīdzina un ierobežo cilvēka vissvētāko un dārgāko tieksmi — viņa brīvību.

Boļševisma terrors, kas šodien izplēties gandrīz pār visu zemes lodi, dzīvi pārvērtis par milzīgu bīstamu minū

lauku, kultūras nihilisms kā neredzams vampīrs izsūc dvēseles spēkus, to paralizē un apstulbo, to izļodza un izirdina.

Kopsavilkumā varētu teikt: mūsdienu kultūras apziņa ir vistumšāko nāves baiļu pilna, nedrošības izjūta izalojusi dvēseles pamatus, stabila un stingra dzīves stila vietā stājies viendienīgs un lēts epikūrisms, mūžīgu vērtību vietā — labils relativisms un ekonomisks pragmatisms, vieduma vietā — populāri zinātniskais racionalisms; istas reliģijas vietā — ideālistiski sentimentāls humānisms vai, sliktākā gadījumā, dažādas nepārbaudītas, vēsturiskā pieredzē nepamatotas pasaules lāpšanas teorijas; mistikas vietā — teozofija, jogisms u.c. Īsi: Eiropas gars decentralizējies, novērsies no pamatvērtībām, no pamatideāliem, uzmanību veltījot vai nu savas esmes periferijai vai arī to novirzot svešos, aizņemtos un neasimilējamos ideālos, kas bez vēsturiskas kontinuitātes un iekšējas apaugļošanās iespējas pārvēršas sterilās un tukšās spekulācijās.

Kristīgās kultūras ideāli.

Par spīti ieīstināšanas neveiksmei un ieīstinātāju daudzkārtējai liekulībai, divkosībai un ļaunprātībai, kristīgās kultūras ideāli savā būtībā ir patiesi saskanīgi ideāli, kas spējīgi Eiropu apvienot, apaugļot un atjaunot. Tiklīdz Eiropas sabiedrība mēģina no tiem dezertēt, palikt tiem neuzticīga, Eiropa kā vienība zaudē savu spēku un viegli pieejama svešiem un naidīgiem, irdinošiem un demoralizējošiem iespaidiem un ietekmēm. Aizgūtie, no svešiem kontinentiem pārdēstītie ideāli, bez psihiskas īstenības un garīgā klimata, vai nu Eiropā vairojuši chaosu vai arī tās garu paralizējuši, laupīdami radīšanas impulsu. Mums nevar palīdzēt nedz budisms, nedz

konfuciānisms, nedz pagānisms — palīdzēt var vienīgi tas gars, tā kultūra, kurā mēs metafiziski esam ieauguši un no kuras mūsu dvēseles apzinīgi vai neapzinīgi barojas. Tas ir mūsu liktenis, un tiklīdz tam kļūstam neuzticīgi, zaudējam to, kas esam, kļūstam par bezsākņainiem epigoniem, par savas esmes klaidoņiem, par savas vēsturiskās misijas nodevējiem.

Eiropas dvēsele ir liberāli kristīga dvēsele, un vienīgi šai dvēselei ir izšķirēja vara par mūsu nākotni. No šīs dvēseles ir izaudzis drosmīgais, vispārvarētājs mīlestības ideāls, kas radījis Vakareiropas kultūru.

Bez šīs kultūras mēs nebūtu, kas esam, un dezertēt no tā, kas esam, nozīmē dekadenci un bojāeju. Kristīgās kultūras nihilisti ir Eiropas kaprači un nāves vēstneši. Kas mēs šodien vēl esam, ko mēs vēl sevī par patiesi cilvēcīgu atzīstam, ir kristīgās kultūras veidojums, un ja nākotnē radīsim jaunu "renesansi" vai "apgaisības laikmetu", tad arī tas būs kristīgās intuīcijas un kristīgā ģenija radījums.

Mūsu nākotne nekur citur nav atrodama, nekur citur nav iezīmēta kā mūsu sirdīs, un kādas būs mūsu sirdis, tāda būs mūsu nākotne. Ja mums izdotos atdzemdēt visnepazīstamāko un aizmirstāko kristietības ideālu — **l i d z c i e t ī b u**, šos dvēseles neredzamos, bet visvarenos spārnus, tad mūsu nākotnes sejā iezīmēsies jauni vaibsti, cilvēks cilvēkam kļūs par patiesu brāli.

Šīs meditācijas, kas mani pavadījušas pēdējos desmit gados dziļākās vientulības un izolācijas gados, gribu noslēgt ar Jāņa evaņģēlija vārdiem:

"Kas no miesas dzimis, ir miesa, kas no Gara dzimis, ir gars. Nebrīnies, ka es tev esmu sacījis: jums jāpie-dzimst par jaunu. Vējš pūš, kur gribēdams, un tu dzirdi tā pūšanu, bet nezini, no kurienes tas nāk un kurp iet. Tāpat tas ir ar ikvienu, kas piedzimis no Gara" (3, 6—8).

LITERATURA

L. N. TOLSTOJ

Polnoje sobranije sočinjenij L. N. Tolstogo, Moskva 1913
Pisma, Moskva 1910

N. N. Gusev: Dva goda s L. N. Tolstim, Moskva 1928

N. N. Gusev: Letopis žizni i tvorčstvo L. N. T., Mos-
kva 1936

Dņewnik i zapisnie knižki 1910. goda, Moskva 1935

D. S. Merežkovskij: Tolstoj i Dostojevskij, Vol 1—2

Leņin: Sobranije sočinjenij, 3 izd. Vol. XIV, XV

Vācu valodā:

Religiöse Briefe, Leipzig

Grāfin S. A. Tolstoi: Wanderer in Ketten, Berlin

D. S. MEREŽKOVSKIJ

Polnoje sobranije sočinjenij D. S. Merežkovskogo, Vol.
1—15, St. Petersburg--Moskva 1911

Le Regne de l'Antichrist, Paris 1921

Trilogie: Jesus der Unbekannte, Tod und Auferstehung,
Jesus der Kommende, 1935

Žizn Dante, Vol 1—2, Bruxelles, 1939

Lica swjatic: Pawel, Augustin, Francisk Assizskij,
Jeanna d'Ark, Bruxelles

MAURICE MAETERLINCK

Die Intelligenz der Blumen, Jena 1921

COURNOT

Materialisme, vitalisme, rationalisme, Paris 1875

Revue de métaphysique et de morale, 1921

HENRI BERGSON

- La Philosophie, Paris 1915
Essai sur les données immédiates de la conscience, 1889
Matière et mémoire, 1896
L'évolution créatrice, 1907
L'énergie spirituelle, 1919
Durée et simultanéité, 1922
Introduction à la métaphysique
Les deux sources de la morale et de la religion, 1932
La pensée et le mouvement, 1934
J. Maritain: De Bergson à Thomas d'Aquin, Paris 1944

NICOLAI GOGOL

- Polnoje sobranije sočinenij, IV, Kulisch

CHARLES PEGUY

- Oeuvres complètes de Ch. P., Paris 1914
R. Rolland: Charles Peguy, Paris 1946

ROMAIN ROLLAND

- Jean Christophe, 1—10, Paris 1904—12
La vie de Beethoven, 1903
Aus meinem Leben, Zürich 1948
Die Reise nach innen, Bern 1950
Association des Amis de R. R., Bulletin No 5, 6, 7

ANGEL GANIVET

- Idearum español, Madrid 1897

MIGUEL DE UNAMUNO

- Vida de Don Quijote y Sancho, Madrid 1905
Del sentimiento trágico de la vida, 1913
La agonía del cristianismo, 1928
Obras selectas, Madrid 1946
latviski: Dzīves trāģiskās jūtas, Rīgā 1936.

JOSE ORTEGA Y GASSET

- Obras completas, Vol. 1—6, Madrid 1947

RAINER MARIA RILKE

Ges. Briefe (6 Vol., 1939—41)

Ges. Werke (6 Vol., 1927)

WILHELM DILTHEY

Gesammelte Werke, Vol. VIII

MAX PLANCK

Selbstbiographie, 1948

HANS CAROSSA

Aufzeichnungen aus Italien, 1948

THE HISTORY OF THE
CITY OF BOSTON
FROM THE FIRST SETTLEMENT
TO THE PRESENT TIME
BY NATHANIEL BENTLEY
VOLUME I
CONTAINING THE HISTORY FROM
THE FIRST SETTLEMENT
TO THE YEAR 1630

THE HISTORY OF THE
CITY OF BOSTON
FROM THE FIRST SETTLEMENT
TO THE PRESENT TIME
BY NATHANIEL BENTLEY
VOLUME II
CONTAINING THE HISTORY FROM
THE YEAR 1630
TO THE YEAR 1690

THE HISTORY OF THE
CITY OF BOSTON
FROM THE FIRST SETTLEMENT
TO THE PRESENT TIME
BY NATHANIEL BENTLEY
VOLUME III
CONTAINING THE HISTORY FROM
THE YEAR 1690
TO THE YEAR 1750

THE HISTORY OF THE
CITY OF BOSTON
FROM THE FIRST SETTLEMENT
TO THE PRESENT TIME
BY NATHANIEL BENTLEY
VOLUME IV
CONTAINING THE HISTORY FROM
THE YEAR 1750
TO THE YEAR 1800

THE HISTORY OF THE
CITY OF BOSTON
FROM THE FIRST SETTLEMENT
TO THE PRESENT TIME
BY NATHANIEL BENTLEY
VOLUME V
CONTAINING THE HISTORY FROM
THE YEAR 1800
TO THE PRESENT TIME

SATURS

Pirmā nodaļa	
KĀDĒĻ MŪSDIENU CHAOSS?	5
Patiesība un vara	9
Otrā nodaļa	
ATJAUNOŠANĀS PAMATNOTEIKUMS:	
ĻEVA TOLSTOJA PIEMĒRS	11
Nāves un nemirstības jautājums	16
Kā dzīvot, lai būtu nemirstības cienīgi?	20
Tolstojs pret ateismu	22
Kristus mācības atjaunotājs	23
Ilgas pēc esmes skaidrības	33
Tolstoja pēdējā ceļojuma mērķis	34
Trešā nodaļa	
D. S. MEREŽKOVSKIS —	
RELIGIOZAIS CILVĒKS	39
Gara atklāsme	39
Krievu divas dvēseles	41
Uz grimstošā kuģa	43
Antikrista valstība	44
Bēgļa situācija	47
Reliģijas būtiskie jautājumi	49

Ceturrtā nodaļa

ANRI BERGSONS —

METAFIZIKAS ATJAUNOTĀJS	55
Metafizika un eksperimentālās zinātnes	56
Bergsona metode	58
Intuīcijas atklāsme	61
Psicholoģiskā ilgstība	62
Par evolūcijas mehanismu	65
Pasaules nesatricināmā kārtība un tās izpausmes	66
Divas morāles — ticības un intelekta	69
Dvēseles nemirstība	72
Bergsona morālfilozofija: brīvība, prāts un instinkts ..	75
Izņēmuma cilvēki	78
Kādā veidā cilvēks iedomājas savu nemirstību?	80
Mistikas būtība	84
Dvēseles sāpes ir bezgalīgas	86
Viņpasaules jautājums. Ētikas metafiziskie pamati ..	86

Piektā nodaļa

DUMPIS GARA VĀRDĀ:

ŠARLS PEGĪ UN ROMĒNS ROLĀNS	91
Cīņa par kristietības atdzimšanu	92
Rolāna cīņa par humānismu	92
No laikmeta "zivju diķa" uz "varonības augsto skolu"	94
Mana saruna ar R. Rolānu	100
Civitas Dei	105

Sestā nodaļa

LAIKMETA AGONIJA UN TĀS DOMĀTĀJS —

MIGELS DE UNAMUNO	109
Sastapšanās ar Unamuno	111
Dvēseles bads	113
"Es esmu mūsgadsimta agonija"	114
Nemirstības instinkts	115
Izmisuma cilvēks	117

Primum vivere, deinde philosophari	118
Līdzietības mistērija	119
Dieva nepieciešamība	120
“Es mirstu, jo nekad nenomirstu”	122
Don Kichota misija	123

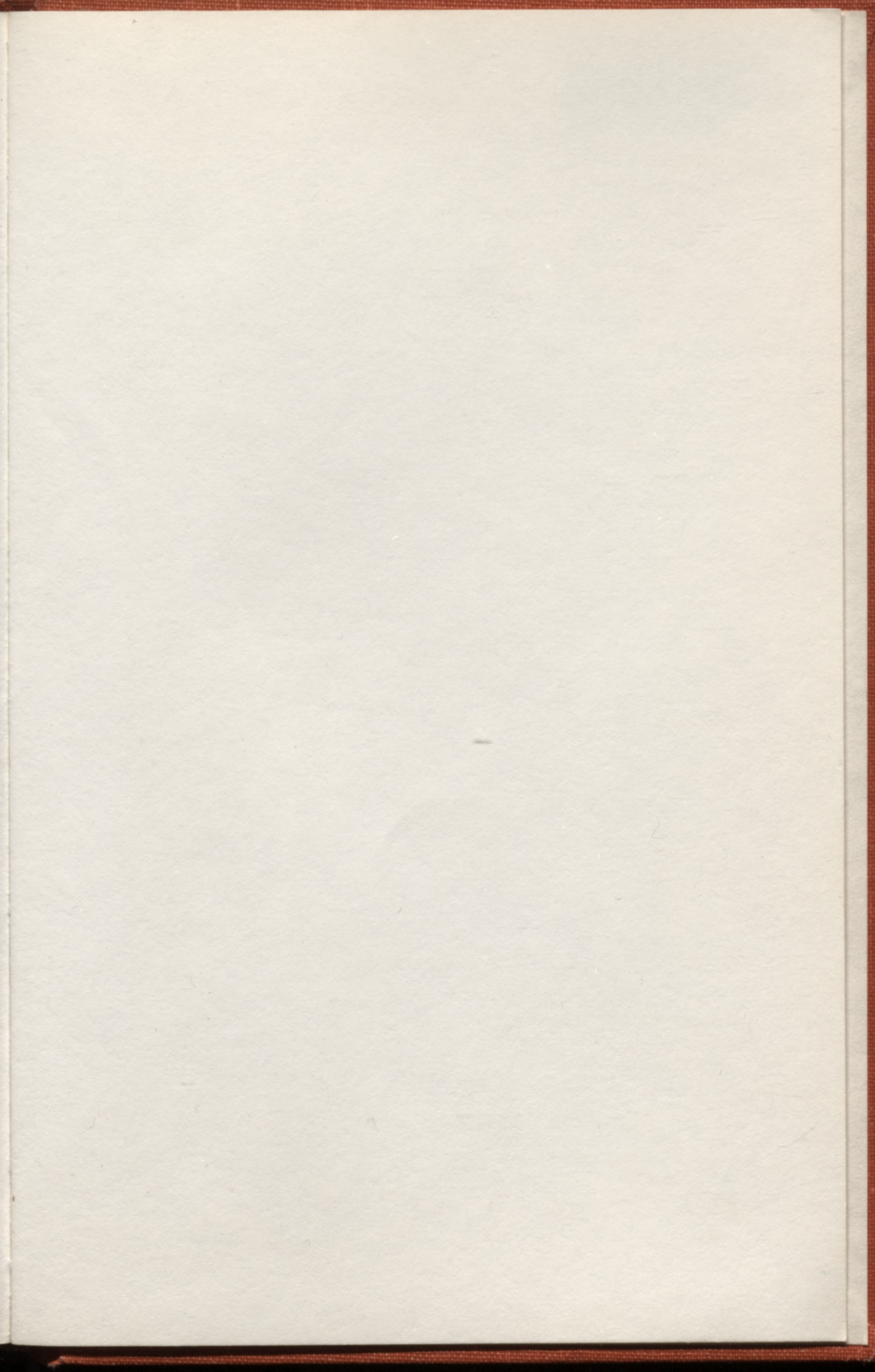
S e p t i t ā   n o d a ļ a

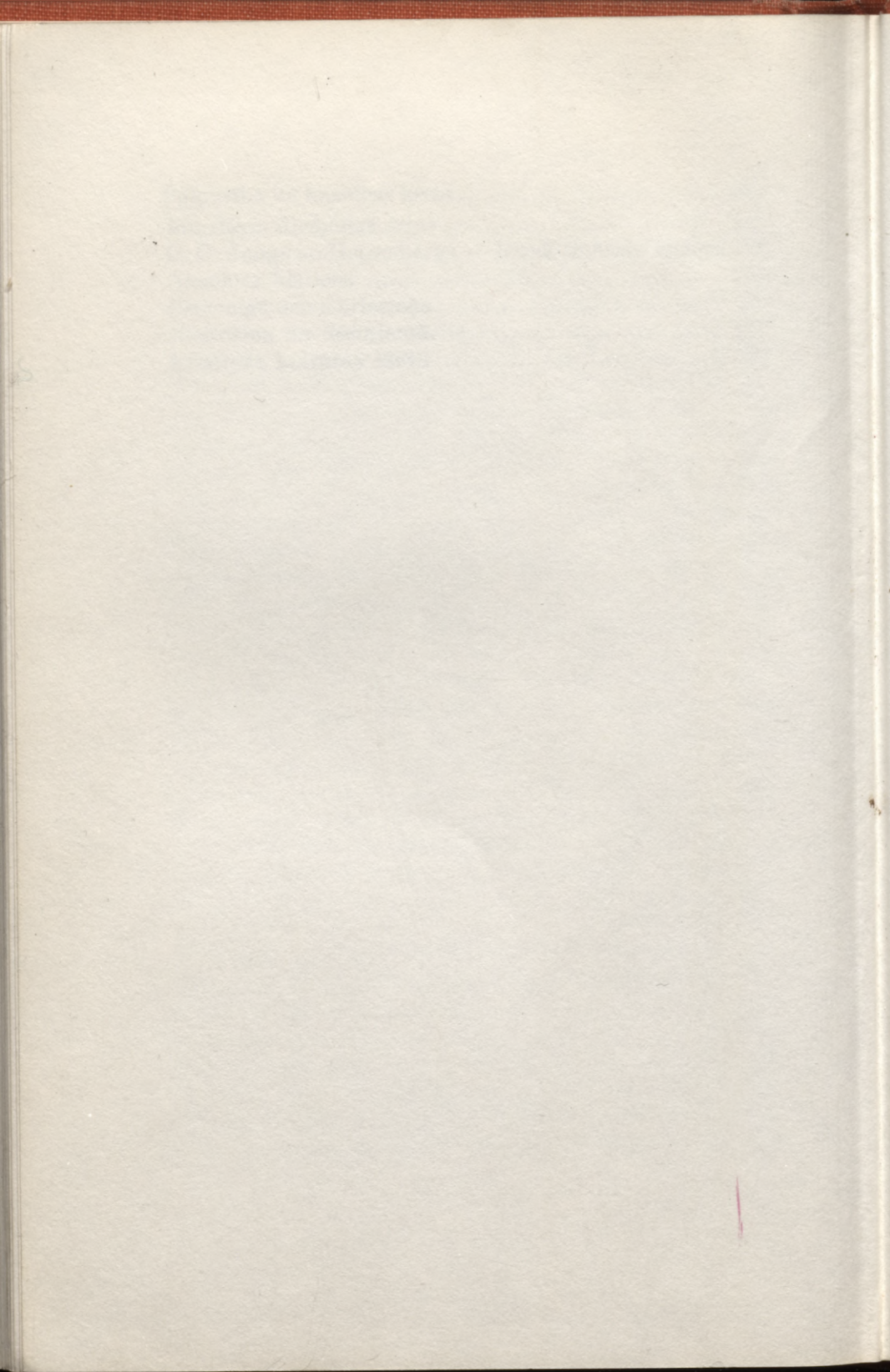
ORTEGA — MASU DUMPJA PAREDZĒTĀJS ..	125
Ortega un Unamuno	125
Ilgas pēc skaidra dzīves plāna	127
Neko nevēlētis — dekadences simptoms	129
Vara un inteligence	130
Parteiskuma gars	130
Aristofobija	132
Metafiziskā kārtība: katrai ģenerācijai sava misija ...	133
Patiesība un vitālisms	135
Par redzes viedokļiem. Pienākums un entuziasms	136
Topi par to, kas esi!	138
Masas cilvēks boļševisma izpausmē	140
Termitu pūznis jeb masu sacelšanās	141
Masas cilvēks	142
Dzīves apvēršņu paplašināšanās	144
Eiropas kultūras kaprači	145
Uzvaras un nāves seja	148
Apmierinātais jaunskungs jeb speciālistu briesmas ..	149
Individs un sabiedrība	151
Par personīgo dzīvi	153
Mīlestības tema	154
Sevis apzināšanās un raciovitālisms	156
“Metafiziski jānopelnī sava dzīve”	160
Mistika	162

A s t o t ā   n o d a ļ a

KRISTĪGĀ EIROPA UN TĀS	
GARĪGĀS REALITĀTES	163
Mīlestība — nopietns un atbildīgs darbs	167

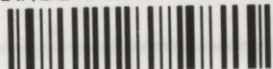
Šaipusība un baznīcas krīze	169
Mūsdienu divējādas sejas	172
C. G. Jungs un Heizenbergs — jaunā zinātnes apziņa	176
Absolūtā klātieņe	178
Personīgā dzīve briesmās	179
Nedrošība un dezorientācija.....	181
Kristīgās kultūras ideāli	182

180.-

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0301010813